

ИЗДАТЕЛ

НАУЧНО СПИСАНИЕ ЗА КНИГАТА

година VII

2005 / брой 2-3

БРОЯТ Е ПОСВЕТЕН НА

55 ГОДИНИ

ОТ СЪЗДАВАНЕТО НА

ДЪРЖАВНИЯ БИБЛИОТЕКАРСКИ ИНСТИТУТ-

ДНЕС

СПЕЦИАЛИЗИРАНО ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ

ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ

И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ - СОФИЯ

ДИРЕКТОР

проф. д.и.к.н. Стоян Денчев

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Главен редактор

доц. д-р Лъчезар Георгиев

Зам.-главен редактор

доц. д-р Петър Парижков

проф. д-р Иван Харалампиев

доц. д-р Стефан Коларов

доц. д-р Атанас Дерменджиев

доц. д-р Мария Младенова

Технически редактор

Райна Карабоева

Коректор

Цветанка Рашкова

Графичен дизайн

Стефан Василев

Научни консултанти

проф. д-р Ани Гергова

проф. д-р Анчо Калоянов

5000 Велико Търново
ул. „Теодосий Търновски“ № 2,
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1784 София
бул. „Цариградско шосе“ № 119
Специализирано висше училище по
библиотекознание и информационни технологии

ИЗДАТЕЛ ПРИТЪЛ

НАУЧНО СПИСАНИЕ ЗА КНИГАТА

ГОДИНА VII, № 2-3, 2005

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ

„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

**СПЕЦИАЛИЗИРАНО ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ
ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ**

БРОЯТ Е ПОСВЕТЕН

НА

55 ГОДИНИ

ОТ СЪЗДАВАНЕТО НА

ДЪРЖАВНИЯ БИБЛИОТЕКАРСКИ ИНСТИТУТ -

днес

**СПЕЦИАЛИЗИРАНО ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ
ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ
И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ -
СОФИЯ**

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Д-р Константина Недкова</i>	<i>София Василева</i>
<i>„Действам винаги в рамките</i>	<i>Домовете на изкуствата</i>
<i>на възможното“</i> 3	<i>1920 – 1944 г.</i> 84
<i>Д-р Константина Недкова</i>	<i>Ст. ас. г-р Жоржета Назърска</i>
<i>Приемственост и промяна</i> 7	<i>Сп. „Гражданка“ (1911 – 1912)</i>
<i>Д-р Константина Недкова</i>	<i>в българската социална и културна</i>
<i>„Бъди добър към всички и търси</i>	<i>modернизация</i> 88
<i>доброто у всеки“</i> 22	<i>Н.с. Христо Вълчев</i>
<i>Доц. г-р Донка Правдомирова</i>	<i>Депозитът на печатни и други произведения –</i>
<i>Българката и библиографията</i> 29	<i>промени в законодателството и практиката</i> 94
<i>Ас. Пламена Попова</i>	<i>Калина Иванова</i>
<i>Авторското право</i>	<i>Чуждият периодичен печат, предоставян</i>
<i>и информационното общество</i> 33	<i>на читателите на Народна библиотека</i>
<i>Гл. ас. Ина Антонова</i>	<i>„П. Р. Славейков“ – Велико Търново</i> 100
<i>Слово за Антон Дончев</i> 35	<i>Стела Асенова</i>
<i>Доц. г-р Петър Парижков</i>	<i>Две нови книги представи Лъчезар Георгиев</i>
<i>„Да доставя на читаещата публика средства</i>	<i>в старата столица</i> 103
<i>за прочитание...“</i> 38	<i>Доц. г-р Дора Колева</i>
<i>Ст.н.с. Елена Харбова</i>	<i>От Дълбокото подземие към картината на</i>
<i>Книгоиздаването и книгоразпространението –</i>	<i>съвременния свят</i> 105
<i>приоритетна задача на Българското читалище</i>	<i>Гл. ас. г-р Елена Георгиева</i>
<i>в Цариград (1866 – 1876)</i> 43	<i>Управлението на Университетска библиотека като</i>
<i>Гл. ас. г-р Мария Гуленова</i>	<i>библиотечно-информационен, образователен,</i>
<i>Цената като инструмент на е-маркетинга</i>	<i>културен и научен институт</i> 108
<i>на българските издателства</i> 48	<i>отец Пеню Цвятков Пенев</i>
<i>Доц. г-р Лъчезар Георгиев</i>	<i>Уникална приписка с важно значение</i>
<i>Възрожденски издател с неоспорим принос</i>	<i>за българската историография</i> 111
<i>за българската книга</i>	<i>Илияна Найденова</i>
<i>140 години от смъртта на Тодор Хрулев</i> 53	<i>Царските колекции на България –</i>
<i>Ас. Светла Шапкарова</i>	<i>нашият имидж пред Европа</i> 113
<i>Ръкописните и печатните книги в библиотеката</i>	<i>Лора Величкова</i>
<i>на Рилския манастир като информационен фонд</i>	<i>Културната антропология като космос</i>
<i>в обучението на студентите</i> 63	<i>на знанието</i> 116
<i>Чавдар Чернев</i>	<i>Николай Поппетров</i>
<i>Из историята на „Български книгопис“ –</i>	<i>Библиографията като евристика</i> 120
<i>от създаването му до войните</i> 68	<i>Гл. ас. г-р Евгения Русинова</i>
<i>Доц. г-р Сево Явшев</i>	<i>Библиотечните промоции –</i>
<i>Войната и Българската армия в литературата след</i>	<i>проява на „тесни места“</i> 125
<i>Първата световна война</i> 80	

„ДЕЙСТВАМ ВИНАГИ В РАМКИТЕ НА ВЪЗМОЖНОТО“

С проф. г.и.к.н. Стоян Денчев, ректор на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии – София, разговаря д-р Константина Недкова

Проф. г.и.к.н. Стоян Денчев е ректор на КБД от 2002 г., а от 2004 г. – ректор на СВУБИТ. Трудно е в едно интервю да се представи един толкова богат човешки живот, да се нарисуват щрихи от портрета на толкова уважаван и авторитетен у нас и в чужбина информационен специалист, носител на смели и нови идеи и тежен реализатор в различни полюси на човешкото проявление: наука, практика, политика, образование, управление. Неговите професионални умения на изследовател и преподавател се съчетават по най-сполучливия начин с таланта на управленец от европейски тип.

Автор е на повече от 140 научни труда, публикувани у нас и в чужбина. Като изследовател има научни разработки с приложен характер, някои от които търсени, цитирани в чужбина (САЩ, Русия, Чехия, Полша, Сърбия, Македония, Черна гора, Беларус, Украйна).

Новаторска е и преподавателската му дейност, която обхваща всички образователни степени (бакалавърски, магистърски и докторантски програми). Достига до най-високите етажи на държавното управление и политическата кариера: депутат в XXXVII Народно събрание (зам.-председател на Комисията по външна политика, посланик във Финландия, Главен секретар на МС). Значимо място в неговия изключително интензивен и активен живот заема обществената му дейност.

Участва в научни и професионални организации, в редколегии и ръководства на списания и специализирани издания в чужбина и у нас, в организацията и управлението на науката.

Доказателство за признанието на неговите качества като професионалист и управленец са възложените му функции в ръководни органи на различни международни и български общини, на банки и др.

Многократно е награждаван с медали (български, от САЩ, Франция, Турция), почетни отличия и грамоти.

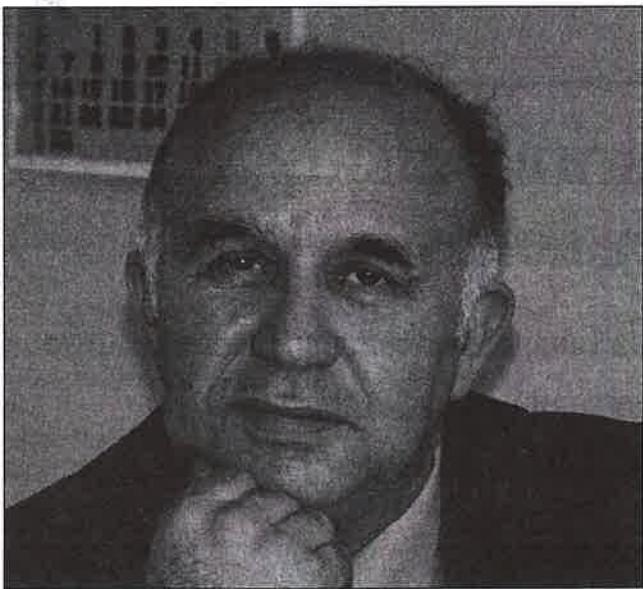
Пред него са върховете, към които той се стреми и почти сигурно – ще достигне!

❖ **Проф. Денчев, какви бяха мотивите Ви, когато решихте да поемете ръководството на КБД през 2002 г.? С какво Ви привлече тази дейност?**

Бях свързан с първото библиотечно учебно заведение у нас от 1993 г., когато по покана на тогавания директор Петър Петров, по-късно и Свободозаря Габровска, започнах да чета лекции по въпроси на научната информация. Като че всичко започна на шега – един от поредните ми ангажименти. Не очаквах, че толкова ще ме погълне работата тук.

Но и този път се потвърди една от моите житейски максими: „Човек прави длъжността, а не длъжността прави человека“.

Мога да кажа, че това ме мотивира и в дейностията, и в поведението ми. Ако успях да постигна нещо голямо, мечтано от много години, в неочеквани от всички кратки срокове, то е защото като ръководител съм всеотдаен, в най-голяма степен бях себе си, много силно бях вътрешно убеден, че ще успея да се преоборя с обективните и субективните бариери. Училището бе доста консервативно, а моята цел бе да

направя връзка между позитивния консерватизъм и моите новаторски идеи. Един пример – не случайно запазих на входа на сградата надписа „Държавен библиотекарски институт“. Нека хората да знаят от къде води своето начало СВУБИТ.

❖ Какви качества и навици формира у Вас семейството, обкръжението, в което израснахте?

Винаги съм бил отговорен човек. Вероятно тази самодисциплина, която ми помага да съчетавам много ангажименти и отговорности, има своите корени в семейната среда. Особено силно е влиянието на баща ми – той бе много строг, но справедлив; а по-късно и ролята на моята съпруга – педагог по специалност.

Образоването и професиите на моите родители вероятно са допринесли за насочеността на моите професионални интереси (към математиката и техническите науки). Баща ми бе аграрикономист, а майка ми е специалист по автоматизация на селското стопанство.

❖ Какъв е пътят на професионалната Ви кариера?

Успешният съвременен ръководител преминава различните по важност стъпала на възхода, обогатявайки своя професионален, социален, житейски опит, развивайки управленски усет, навици и качества за комуникация.

Започнах като специалист – програмист в Централния машиностроителен институт, София, по-къс-

но – научен сътрудник и ръководител на лаборатория „Автоматизирани информационни технологии“, а във втората ми месторабота – Информационен център за трансфер на технологии „Информа“ – София, ръководител на лаборатория „Управление на информационните ресурси“ и следващите стъпала: началник отдел, научен директор, зам.-ген. директор. Тук получих началните уроци по мениджмънт и възможността за запознаване с постиженията в областта на информацията в страни като Западна Германия, Унгария и др.

Изключителна роля за професионалната ми кариера изигра специализацията в Калифорнийския университет в Бъркли, САЩ. За мен това бе докосване до Меката на науката. От 24 нобелови лауреати 14 живи са в този университет. Благодарен съм на проф. Джордж Лайтман, който даде насока за по-нататъшната ми изследователска работа. Също и на проф. Лотфи Зеде, който помогна в развитието ми на учен, като задълбочен изследовател в областта на теорията на размитите множества.

Последва и признанието в научната общност – старши научен сътрудник II степен бях на 33 години.

❖ Кои други личности предизвикаха у Вас възхищение и желание да бъдете като тях и може би по-съвършен?

Възхищение и уважение заслужават акад. Юхновски – ръководител на БАН, проф. Бърнев, акад. Сендов, проф. А. Ешкенази.

❖ Въпреки че сега сте в най-ползотворната зряла възраст, в която навлиза човек, зад Вас остават високоотговорни, държавни длъжности във висшите етажи на властта (Министерски съвет, Министерство на външните работи, Народно събрание), участие в управленски органи на науката у нас и в чужбина, активно включване в политиката, управлението на икономически формации (банки), управленски религиозни органи (у нас и в чужбина), изключително богата дейност в обучението и подготовката на кадри на всички нива (студенти, аспиранти, докторанти). Какви поуки извлякохте от тази разностранна дейност? Какво е самочувствието Ви на човек на попрището жизнено в средата?

Удовлетворен съм от постигнатото. Доволен съм от живота си, който не протича гладко, но само който не е губил, не знае сладостта на победата. Имел съм и разочарования, но аз не търся вината в другите; ядосвам се заради хорските глупости, а вероятно това

значи, че не съм предвидил резултата. Все още не съм постигнал всичко, което искам.

❖ **Най-радостните събития за Вас?**

Раждането на децата. Имам дъщеря – сега лекар стоматолог, и син – финансов мениджър в чужбина.

❖ **Как подбирате екипа, с който работите?**

Обичам мисълта на Ларошфуко, която е моя максима: „Съвършена доблест е да извършите без свидетели онова, което бихте извършили пред всички хора“. Трудно ми е, когато хората не могат да свикнат с моите изисквания.

Като ръководител се старая да развия потенциала на всички от екипа: професионализъм, сериозно отношение към работата, което е доказано (проверено) доверие. Мисля, че в 99% съм успявал да постигна желаното и много рядко съм се лъгал и разочаровал.

❖ **Най-силният стимул за Вас?**

Най-важният стимул за мен към действия и творчество е постигнатият реален резултат.

❖ **Каква е тайната на Вашето умение да съчетавате толкова много и важни отговорности?**

Балансът. Но не мога да отмина и факта, че ангажиран с толкова много роли и функции, лишавам семейството си от моето присъствие.

❖ **Кои са хората, които винаги са Ви подкрепляли, поощрявали и вярвали в успешните Ви начинания?**

Имам тесен кръг от приятели, с които винаги съм споделял своите идеи, намерения, проекти и съм търсил у тях разбиране, подкрепа, потвърждение на правотата си.

❖ **Как успявате да създавате положителни на-
гласи у хората, с които работите, за да ги направите
напълно съпричастни към целите, които се стремите
да постигнете?**

Никога не ги лъжа.

❖ **Вашите наблюдения и изводи за взаимо-
връзките и взаимовлиянията между книжовната
култура и формиращата се интернет култура?**

Взаимно се допълват. В условията на възхода на новите технологии не може да се отрича книжовната култура, която има своята уникалност, място и роля.

❖ **Виждането Ви за бъдещето на библиотеките
и библиотечно-информационната професия?**

Когато професионалните ми интереси и занимания бяха насочени в сферата на информацията,

информационния и политическия мениджмънт, управлението на информационните ресурси, публичната администрация и управлението на човешките ресурси, корпоративните, административните и бизнес комуникациите към мястото и ролята на библиотеките в обществото имах индиферентно отношение. Но когато станах част от тази сфера на дейност, се отнасям с много голямо уважение.

По дефиниция библиотечно-информационните специалисти са най-знаещите хора, организирани, делови, умеещи да систематизират, да подреждат, да ориентират в източниците на знания, на информация. Тази тяхна роля, за съжаление, не е достатъчно оценена от обществото у нас.

Не е така в САЩ и другите развити страни. Там библиотекарят е многоуважаван и ценен за обществото специалист. Вярвам, че и при нас ще стане така в резултат на цялостното развитие на страната.

❖ **В този контекст: Вашето виждане за книга-
та в бъдеще в компанията на развиващите се ин-
формационни технологии?**

Развитието на технологиите няма да доведе до гибел на книгата – ще останат книгите за четене, уникални със свое то въздействие на човешката психика, интелект, поведение. Справочната литература ще се дигитализира.

❖ **Какво мислите за съвременните студенти –
техните плюсове и минуси в сравнение с пред-
ходните генерации?**

Българските деца са умни. Но тяхното по-нататъшно развитие се обуславя до голяма степен от мотивацията, създадена от техните преподаватели. Всяка млада генерация има своя специфика. Съвременните млади хора имат по-богата обща култура, но са по-несериозни в отношението си към обучението. Като поведение – те са много по-свободолюбиви, по-самостоятелни в действията, по-освободени от скрупули от предходните поколения.

❖ **Вашата оценка за съвременната ситуация
на библиотечно-информационното образование у
нас?**

Считам, че е на добро ниво като цяло – във всички висши училища, където се изучават библиотечно-информационни науки. Ръководеното от мен специализирано висше училище, разбира се, е най-доброто.

❖ **Как виждате перспективите на СВУБИТ? Ва-
шите намерения в близък и далечен план?**

Един от моите принципи на поведение е, че всяко нещо, ако не се развива, то изостава. Това с пълна сила се отнася и за Специализираното висше училище. Неговото развитие не бива да се свързва с нарастване броя на студентите – според мен до 1000 студента за бакалавърска и магистърска степен и докторанти е нормално. По-решаващо е непрекъснатото повишаване на качеството на обучението. То може да се постигне при по-малък състав. Фунцията при приема може да бъде по-голяма, но след I курс да се стесни.

Убеден съм, че замислите ми за бъдещето на Висшето училище са реализуеми, защото налице са доказателства за това. Става дума за привличане на чуждестранни студенти от Балканския регион. Вече имаме 24 студента от Македония с тенденция да станат два пъти повече. Изявили са готовност да учат при нас млади хора от Турция, Гърция, Сърбия и Черна гора.

По отношение на статута на Висшето училище – има две възможности: самостоятелен път или в рамките на асоциация от български и чуждестранни висши училища със същия профил.

Естествено е този процес да включва и нови специалности, породени от обективните потребности – в областа на обществените комуникации, включително библиотечни, както и една нова сфера – медиаторство, а също и разширяване на информационното брокерство.

◊ А какво ще кажете за взаимоотношенията с другите висши учебни заведения у нас с подобен профил?

По традиция поддържаме добри отношения с Великотърновския университет и катедрата на СУ „Св. Климент Охридски“. Има някои насложения, които смяtam, че могат да се преодолеят, защото целите ни са общи.

◊ Какво мислите за приемствеността в професионален план?

Готов съм да взема всичко положително от всеки, нямам предубеждения към хората.

◊ А сега няколко въпроса, отнасящи се до Вашата личност. В какво вярвате?

Аз съм силен вярващ човек. Вярвам в доброто и всичките му проявления. Моята вяра е в доброто, в положителната интерпретация на всички факти и събития.

◊ Вашето житейско кредо? Вие сте уверен в себе си човек. На тази възраст сте направили тол-

кова много неща! И все пак, има ли все още нещо, което не сте постигнали?

Аз съм човек реалист. Постигам целите си на малки стъпки, постепенно, но сигурно. Действам винаги в рамките на възможното.

◊ Какво не можете да приемете у хората, кое Ви отблъска най-силно у тях?

Глупостта и лъжата.

◊ Поддавате ли се лесно на настроенията си?

Да, поддавам се и ми личи, това е в зависимост от очакванията ми. Моята житейска философия е да получаваме не това, което заслужаваме, а за което се договаряме.

◊ Какво може да Ви накара да се смеете и какво да Ви натъжи до плач?

Радостта и тъгата не ми са чужди. Давам естествен, непринуден израз на чувствата си. Мога и да плача от вълнение – например това ми се случи на концерта на „Мистерията на българските гласове“ в Сан Франциско през 1989 г.

◊ Има ли в живота Ви книга или автор към които обичате да се връщате?

Това е Монтен с неговите „Опити“. Обичам да чета Макиавели.

◊ Обичате ли изкуството?

Обичам музиката – класическа и съвременна. Любими композитори: Панчо Владигеров, Чайковски, Тончо Русев, Стефан Диомов, Митко Щерев... Самият аз съм свирил на китара и акордеон. Ценя вълнуващите творби на изобразителното изкуство.

◊ Вие сте много зает човек. Но все пак, когато имате свободно време, с какво обичате да се занимавате?

В малкото свободно време си намирам работа в двора, обичам нещо да майсторя. Освен това имам две немски овчарки, за които обичам да се грижа.

◊ Вашето послание към хората, които са съпричастни към 55 годишния юбилей на СВУБИТ, което ръководите, и към бъдещите му възпитаници?

Специализираното държавно висше училище по библиотекознание и информационни технологии е една българска институция, която по естествен начин е свързана с бъдещето на страната. А тези, които желаят да получат висшето си образование при нас, трябва да заслужат правото да се нарекат възпитаници на нашето Висше училище.

ПРИЕМСТВЕНОСТ И ПРОМЯНА

Разговор с ръководителите на Държавния библиотекарски институт,
по-късно Колеж, а днес – Специализирано висше училище
по библиотекознание и информационни технологии

В интервюто участват: *Тодора Топалова* – директор на ДБИ от 16 май 1960 до 1 юли 1987 г., *Теменужка Бончева* – директор от май 1987 г. до май 1990 г., *Петър Петров* – директор от май 1990 г. до 1994 г., и *доц. д-р Свободозаря Габровска* – директор на ПИБД от 1 юни 1994 г. до 7. XI. 1997 г. и първи ректор на Колежа по библиотечно дело от 7. XI. 1997 г. до 6. XII. 2002 г., от 2003 г. – гл. секретар, от 2005 – главен научен секретар на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии.

◆ Г-ко Топалова, чия бе инициативата и какъв бе главният мотив за създаване на учебно заведение за подготовка на библиотекари? Ако обичате, върнете ни към първите години!

Тази идея и реализацията ѝ принадлежат на Константинка Калайджиева – по това време зав.-отдел „Библиотеки“ в КНИК, и на Цветана Матеева – сътрудник в същия отдел, по-късно негов завеждащ. Мотивът – след 1944 г. е повишено вниманието към библиотеките и потребността от квалифицирани библиотечни специалисти. До края на професионалната си дейност Калайджиева и Матеева бяха съпричастни на моите усилия и на всичко, което се отнасяше до развитието на Института. За това не трябва да забравяме техния голям принос не само за създаването на ДБИ, но и за неговото утвърждаване и обществен престиж.

Проектопостановлението, изготовено от Калайджиева и Матеева и съгласувано със Съвета за висше образование към КНИК, е за висше учебно заведение. Но щатната комисия решава то да бъде полувисше като педагогически институт, а по-късно да прerasне във ВУЗ.

Първоначално Институтът беше под ръководството на Съвета за висше образование и за него отговаряше проф. Емил Стефанов. Те назначаваха и директорите.

Първият директор Тодор Попилиев, още в края на учебната година бе освободен от длъжност. Вторият директор – Ангел Стоилов – след 2-годишна

дейност също бе освободен. След него Съветът за висше образование прехвърли ДБИ към отдел „Библиотеки“ и тогава изборът на директор, учебните планове и програми се осъществяваха от нашия отдел „Библиотеки“. Аз започнах работа като референт – ръководител в този отдел от 2.10. 1950 г.

След преминаването на К. Калайджиева на работа в Народна библиотека, началник на отдела стана Цветана Матеева. Отначало бяхме само двете, а после назначиха и трети човек.

Първата учебна година на ДБИ бе открита в средата на октомври, 1950 г. Без да съм се готвил, трябваше да произнеса приветствие. За новото полувисше учебно заведение, както и за Народна библиотека и научните библиотеки отговаряше Цв. Матеева като началник-отдел. По предложение на нашия отдел за трети директор на Института бе назначен Ценко Цветанов – възможно най-подходящият за тази дейност специалист – известен като писател, библиотековед и библиограф. От него наследих стремежа към много взискателен подбор на преподаватели. В този ред на мисли ще спомена наследените от него преподаватели Борис Десев, Дора Кършовска, Дора Ганчева и др. По негово време бяха издадени и няколко учебника. Ц. Цветанов много обичаше и защитаваше библиотекарската професия. Ползваше се с голям авторитет сред преподаватели и студенти, библиотечни специалисти. За голямо съжаление, се разброя тежко и през март 1960 г. почина.

◆ Вие как приехте решението да поемете ръководството на ДБИ през 1960 г.?

От 16 май 1960 до 1 юли 1987 г. – 27 години бях директор на ДБИ. Изявих сама желание да поема отговорната функция на директор, защото познавах проблемите, работейки в отдела, отговарящ за Института, имах опит като гимназиална учителка и бях завършила 6-месечен курс за библиотекари с висше образование, при проф. Боров. Това мое решение бе обосновано и от шестмесечната ми специализация в Чехословакия (бях изпратена след постъпването ми на работа в КНИК), където библиотечното дело бе по-добре развито по това време, отколкото у нас.

◆ Продължавате ли да поддържате връзки с колеги и Ваши възпитаници?

Не съм прекъсвала контактите си с колегите, с които съм работила в Института. Срещаме се по различни поводи и се стопляме със спомените от нашия живот. Същото се отнася и за връзките ми с възпитаниците на Института. Много често мои бивши студенти, завършили висше образование по друга специалност, казват, че наученото в Института, реда и дисциплината, богатия и интересен живот, не са намерили в други учебни заведения. Затова са запазили най-хубави чувства. Не скривам, че това е една от най-големите морални награди за мен и останалите колеги.

Искам да отбележа, че благодарение на участието ми в ИФЛА създадох и поддържам доста трайни връзки с колеги както от източноевропейските страни, така и от Германия, Австрия, Дания, Швеция, Финландия, Англия, Холандия, САЩ и др.

А сега се обръщам към всички поканени за участие в това интервю със следните въпроси:

◆ През какви етапи в развитието си преминаха ДБИ и Колежът по библиотечно дело? Трудностите, които трябваше да се преодоляват? Най-значимите събития по изминатия път?

T. Топалова:

Когато приех функциите си на директор, Институтът бе много скромно учебно заведение,

настанено на тавана на Народна библиотека и в 4 помещения на I етаж. Положих усилия да се създадат малко по-добри условия за занятията на студентите, въпреки че нямахме собствена сграда, да се внесе ред – да направя нещо по-добро, но възможностите бяха ограничени. Още с назначаването ми за директор предложих Ценко Цветанов посмъртно да бъде награден с орден „Кирил и Методий“ I степен и предложението ми бе подкрепено от Цв. Матеева и прието от КК.

В работата си винаги изхождах от реалните потребности и най-значими проблеми за решаване от библиотеките в страната. Познавах ги добре от 10-годишната ми работа с тях като сътрудник в отдел „Библиотеки.“ Беше време, когато се чувствуваше остра необходимост от квалифицирани библиотекари. С тази цел удвоих приема на редовни студенти на 100, на задочниците – до 100. Логично тази стъпка доведе до двойно увеличаване на преподавателския състав. Трябваше да се изберат – главно от Народна библиотека – много добри специалисти за преподаватели по съответни дисциплини. Следващата стъпка бе създаването на катедри и длъжностите старши преподаватели и завеждащ катедри. Подборът на преподавателите се извършваше с конкурс, като председатели на комисии бяха хабилитирани специалисти от Народна библиотека, Библиотеката на БАН, Катедрата към СУ и ВУЗ-ове.

Като стана ясно, че новооткритото учебно заведение ще остане Полувисш институт, подготвящ ръководители на малки библиотеки и специалисти за големи библиотеки, а за ръководители на големите библиотеки са необходими специалисти с висше образование, се стигна до идеята за създаване на катедра за подготовка на библиотекари-библиографи като I специалност в СУ.

Една година след откриването на ДБИ тя бе създадена, но в този вид даде само един выпуск и то добър, вместо това стана като втора и трета специалност, което ни лишаваше от тези специалисти, защото в повечето случаи отиваха да работят по първата специалност.

Отново подновихме предложението си за превръщане на Полувисшия институт във ВУЗ, но не успяхме.

Осъвременяването на учебните планове и програми бе задължително условие за високо качество на образователния процес. Едно от моите изисквания беше един преподавател да води само

една дисциплина и почти успяхме. Като спомагателна дисциплина бе обособена „Справочно-библиографска работа в библиотеките“ (по опита на д-р Хр. Тренков) – след дискусии за и против, но резултатите бяха много добри. Друга важна стъпка бе намаляване на часовете по идеологическите дисциплини и значително увеличаване часовете по българска, западноевропейска, руска и съветска литература и по библиография. Като отделна дисциплина бе въведена и детската литература (българска и чуждестранна).

Прецизният подбор на преподаватели и кандидат-студенти е една от най-важните причини за издигане на авторитета на ДБИ. Това може да се докаже с факта, че е имало години, когато кандидатите са достигали до 3 хиляди.

Първата и най-голяма трудност, с която трябваше да се справя, бе липсата на нормални условия за работа – на собствена сграда. 27 години от живота на ДБИ преминаха в сградата на Народна библиотека. Преподавателите нямаха стая, в почивките стояха в коридора. Директорът провеждаше съветите в дирекцията, където преподавателите не можеха да се съберат. Студентите учеха в малки помещения. Институтът бе затруднение за Народна библиотека, а и за нас помещенията бяха крайно недостатъчни.

По силата на моето активно участие в дейността на ИФЛА като член на Постояният комитет по библиотечно образование се запознах с опита на напреднали европейски страни, където библиотечната професия и библиотечната институция са с висок социален престиж – например скандинавските страни, Холандия и пр. Видяното в тези страни ме доведе до решението, че ДБИ не може повече да съществува при такива условия и трябва да се боря за построяването на специална сграда за нашия Институт. И от 1967 г. започнах да обмислям въпроса за построяването на специална сграда, където да създадем и образцова библиотека.

И започна ходене по мъките. Мобилизирах мъжете и башите на наши възпитаници, които в една или друга задача могат да ми помогнат.

Първо двама души в Комитета по планиране, чиито съпруги са завършили Института, ми помогнаха да го включат в плана. Така осигурих съгласието на председателя Павел Матев да го включи като предложение в плана на Комитета. След това се срещнах лично с архитект Стоилов, който беше кмет на София. Той се отнесе много внимателно към

искането ми за подходящо място. Възложи на арх. Нейков тази задача и той през цялото време тичаше с мен из София. Накрая се спрях на сегашното място, но за него бе необходимо съгласието на проф. Ив. Попов. Когато му казах, че подготвяме информатори, владеещи и чужд език, той се зарадва много и ми даде писмено разрешение за цялото място – около 25 дка. Министерството на строежите се съгласи, но Министерството на архитектурата отговори, че за тази част на града не е готов архитектурният план и затова не може да даде съгласие. Тогава бих отбой – казах, че на мен са ми нужни само 14-15 дка, другото бих искала да остане като зелена площ – тогава ми дадоха около 15 дка. След като осигурих мястото и парите, заявихме строежа в Софпроект. Арх. Цветков, чиято сестра е завършила нашия Институт, се обади, че той е доволен много от професията на сестра си и за благодарност поема изработването на проекта. Той беше известен и уважаван архитект, автор на 33 вече реализирани проекти, лауреат на Димитровска награда. Зарадвах се много на желанието да стане главен проектант. Дотук добре. Аз трябваше да представя задание, за да се изработи проектът. Договара не бях виждала библиотечно училище в собствена сграда. Подготвих и със страх дадох

заданието, което се оказа много добро. Арх. Цветков ми даваше въпроси за всяко помещение. Така, след като се изясни всичко, той започна изработването на проекта. Свърши го много навреме. По закон трябваше да представи и втори проект. Направи и него, но той бе по-обикновен. За съжаление, арх. Ст. Драганов от КК одобри втория (формалния) проект. В архитектурната дирекция на Столичния съвет работеха най-големи, известни архитекти. Видях проекта и казаха, че е под равнището на арх. Цветков. Арх. Цветков смутено каза, че този проект е одобрила комисията на КНИК. Аз обаче носех и другия проект. Като го прегледаха, в хор извикаха, че това е нещо друго и рядко хубаво. Проектът спечели наградата за най-хубав проект за годината и снимката на сградата беше публикувана във вестник „Вечерни новини“. Доста по-късно разбрах каква е била целта на арх. Драганов. Архитектурната дирекция постави изискването сградата да бъде облицована с врачански камък. Дадоха ми писмено нареддането и аз осигурих средствата. В този възел от проблеми особени затруднения срещнах при намиране на строителна организация и обзавеждането с всичко необходимо.

Благодарна съм на няколко души от родния ми Троян, свързани със строителството, които осигуриха възлагането на строежа на строителна организация в Стара Загора – отличник по строителството за Ст. Загора в цялата страна. А това бе много важно, защото бе време, когато липсваха строителни работници. Те възложиха работата на Казанлък. И отново проблеми – осигуряване на помещения за нощуване и храна за работниците, честа смяна на технически ръководители, особено на инвеститорския контрол от КНИК.

Докарването на материали от Казанлък до София създаваше трудности. Много старание и много време отделих за обзавеждането. Всичко съм свършила аз, защото строителите започнаха да постилат кабинетите с черен мокет. Предложих им аз да поема обзавеждането. Те посочиха по параграфи за какво колко пари са предвидени и аз, съобразно тези суми, поръчвах и купувах необходимото. Обикалях цялата страна – мокет поръчах в Сливен – беше чудесен. Столове за салона намерих в Банско. Масите за заседателната зала и бюрата, които исках да са светли, купих от Силистра; гардеробите от махагон от Троян, кожата за аудиториите – от Русе. А цялостното обза-

веждане с дървена мебел на дирекцията, заседателната зала, библиотеката и читалнята, включително и дървената облицовка – от фирма Тонет (чийто директор е троянски зет). В същото време трябваше да си вземам и часовете по практика.

Не бих издържала, ако не бях подкрепена от преподавателите и служителите, ако липсваше тяхната всеотдайност, готовност да помогнат с всичко, което могат. Отгоре на всичко се появи подпочвена вода. Архитектурната дирекция към Столичен съвет предяви изискване за специална облицовка, чието финансиране трябваше да мине през Комитета по планиране. Материали се намираха с големи трудности, даже в последния момент не стигнаха.

И така, одисеята свърши на 6.IV.1977 г., когато сградата на ДБИ бе готова. На тържеството по повод откриването ѝ присъства президентът на ИФЛА г-н Пребен Киркегор и някои от членовете на Постоянния комитет по библиотечно образование от ГРФ, Норвегия и Швеция, от Англия, от СССР, Унгария и други страни.

С цел професионалното развитие на преподавателите постигнах ежегодни специализации (4, 6 и 10-месечни) в институтите по културата в Ленинград и Москва, в по-редки случаи и в други страни: Франция – 1, Западна Германия – 2. Тук е мястото да посоча и един друг важен факт. С голяма настойчивост успях да извоювам възможността 63 наши завършили студенти-отличници да получат висше библиотечно образование в институтите по култура в Ленинград, Москва, Минск и др.

Това беше възможно благодарение на помощта на Комитета за култура и отдел „Студенти в чужбина“ към Съвета за висше образование.

Днес те са едни от най-добрите специалисти в нашата професия. Тях ще ги срещнете в големите и водещите библиотеки, във висшите учебни заведения за библиотечно-информационни кадри.

Стремях се да прилагам различни форми на работа, чрез които да създам стимули у преподаватели и студенти. Със същата цел сключих договори за обмен на групи със сродни институти в чужбина. Постигнах резултат – ежегодно осигуряване на учебни практики, запознаване с постиженията на други страни в областта на библиотечното дело – в Чехословакия, Лайпциг, Училището за библиотекари „Ерих Вайнер“ – Полша, Варшава, Център за повишаване на квалификацията на библиотекари в СССР и др.

След като бе построена сградата на Института (1977 г.), налице вече бяха нормални условия за приемане на чуждестранни колеги – група от 2-3 души от Норвегия, 30 души от Гърция и др. Друга стимулираща форма бяха станалите традиция ежегодни научни конференции в някои от dobrите библиотеки в страната, на които по избрана обща тема (културна, историческа) се представят най-добрите студентски дипломни работи, подгответи под ръководството на преподаватели.

Незабравими ще останат подгответените от Светла Ленкова рецитали с наши студенти, изнесени по време на тези конференции.

Много от дипломните работи бяха отпечатани изцяло или в резюме в сп. "Библиотекар". Отличилите се студенти бяха награждавани.

В Института кипеше интензивен живот – организираха се срещи с писатели и поети, чествания по повод на национални и културни празници. Гостували са ни видни поети (П. Матев, Д. Дамянов, Г. Джагаров, Б. Христов и др.), любими артисти (Олга Кирчева, Й. Кузманова, Сл. Славова, Т. Масалитинова, В. Бахчеванова), известни музиканти, певци и певици (Евгений Комаров, Лиляна Кисьова, Ирина Чмихова). Чувствахме обединен от общи цели и стремежи колектив, който воюваше за издигането и утвърждането на авторитета на институцията и професията, а по този начин – и на собствения престиж.

Искам да отбележа като положителен опит в работата на ДБИ практиката на нашите студенти, която се провеждаше не формално, а с високо чувство за отговорност и взискателност както от преподаватели, така и от студенти. Тя бе осъществявана всяка седмица в библиотеки и информационни центрове (аз ръководех практиката), а през лятото – един месец, със заплащане в окръжните и други големи библиотеки. В отговор на предизвикателствата на новото време по моя идея през 1969 г. открихме специалността „Научна информация“ – с помощта на ЦИНТИ, за да отговорим на потребността от специалисти за нарастващия брой информационни центрове и бюра.

Тук ще посоча нещо, което се случи с част от кандидатите за „научна информация“. За тази специалност кандидатстваха младежи и девойки, завършили езикови гимназии (английски и немски), но някои от тях напуснаха, за да учат във ВУЗ.

След мои командировки в Полша и Германия, както и след излизане на Постановлението за кни-

горазпространението (1978 г.), създадохме и специалността „Книгоразпространение“.

Събития, които бих открила като особено вълнуващи за мен и колегията, бяха: тържеството по повод откриването на новата сграда на ДБИ на 6 април 1977 г. и отбелязването на 25-годишния юбилей на Института.

Нека не прозвучи нескромно – една от моите съкровени цели бе приобщаването на българските библиотечни специалисти към най-важната световна организация за библиотечната професия и библиотечната институция – ИФЛА. Моето редовно и активно участие в сесиите и дейността на ИФЛА започна след 1963 г., когато у нас се проведе редовната сесия и аз отговарях за организацията.

От 1964 г. до пенсионирането ми, даже и след това – до 1987 г. включително, с малки изключения, редовно участвах във всички сесии на ИФЛА. В началото ходех на собствени разноски, а по-късно бях служебно командирована. Избраха ме в Постояния комитет по библиотечно образование, в който участвах 8 години.

Мисля, че тази моя дейност спомогна ДБИ да получи международна известност. Бе ми възложено да организирам, заедно с колегите от Института, три международни съвещания в България. На последното присъстваха: президентът на ИФЛА д-р Ханс Петер Гее, генералният секретар, членове на Постояния комитет по образованието, шефът на Клирингхауз от САЩ, представители на Федерацията на документалистите и архивистите, представител на ЮНЕСКО. Всички високо оцениха съвещанието и усилията на българското домакинство. Като представител на Постояния комитет по образованието към ИФЛА бях гост на семинара на китайските библиотечни специалисти в Пекин. Там аз представих цветен диафилм за ДБИ, който направи съильно впечатление. Ползвала съм го и съм го показвала и при други мои посещения в различни страни като член на Постояния комитет по библиотечно образование към ИФЛА. Той е на английски, немски и руски език.

С голям успех премина във Виена конференцията с библиотечни работници, представители на Министерството и други институции, организирана от мен като член на Постояния комитет на ИФЛА с помощта на Българския културно-информационен център във Виена – дом Витгенщайн. Към моя доклад за библиотечното дело и подготовката на библиотечни кадри в НРБ бе представен и цветният

диафилм за ДБИ. Доклад изнесох и в Братислава пред голяма група българи, и също проектирахме диафилма. Дано не прозвучи нескромно, но по случай 50-годишния юбилей на ИФЛА в Брюксел (1987 г.) ръководството покани на свои разноски 2 души – англичанина Антъни Томпсън – бивш генерален секретар на ИФЛА, и мен.

T. Бончева:

За директорите преди Т. Топалова нямам впечатления. Но поемайки функциите на директор на ДБИ от Т. Топалова искам да споделя своите впечатления от нея: настойчива и упорита при преследване на целите, делова, бликаща от енергия, инициативна. Тя успя да издигне авторитета на Института, участваше много активно в дейността на библиотечни организации, ръководеше екипа на равнище, осъществи построяването на сграда, което за онези времена изискваше много усилия, амбиция. Спомням си тържеството по повод началото на строежа.

След нейното пенсиониране поех ръководството на Института с Любен Георгиев – зам.-директор С него бяхме много добър екип, имахме много етични отношения, взаимно разбиране и сътрудничество в името на общия успех. За мен основата на успешната работа – това са коректността, етиката между партньорите, чувството за колегиалност.

Моята равносметка за времето, когато бях директор на ДБИ, включва както новите аспекти в дейността, така и някои трудности. Ако трябва най-общо да характеризираме климата, бих казала, че той бе спокоен, предразполагащ към нормална работа преподавателите и останалите служители.

Моите изисквания към екипа, с който работех, изложих на първия съвет. А те бяха: преди всичко колегиалните отношения, никой да не говори против другия. Може би и това бе причината за спокойната атмосфера.

Преподавателите бяха с чувство за отговорност, имаше ред.

Аз по природа съм по-въздържана в емоционално отношение човек, по-балансирана. Това естествено намира израз и в принципите на ръководство.

Една от първите ни задачи бе основна преработка на учебните планове и програми. Освен това привлякохме нови преподаватели.

Успяхме да издействаме акт за собственост на сградата на Института. Трудности срещнахме с местния съвет за определяне границите на площта на Института. Беше планирано да се направи ограда, но това се случи по време на мандата на следващия директор – Петър Петров.

Най-голяма трудност бе осигуряването на необходимите за Института финансови средства. Това се постигаше с неимоверно големи усилия. С преподавателския състав съм нямала никакви трудности.

Като ръководител на ДБИ, аз бях амбицирана да продължа започнатото дело от директорите преди мен и конкретно всичко онова, което бе направила Т. Топалова, и да внеса своя дял в развитието на Библиотечния институт, който си пробиваше път и печелеше висок обществен престиж. Увереност в успеха и на новите начинания черпех от отговорното отношение на целия екип, а също и защото разчитах изцяло на подкрепата от моя заместник Любен Георгиев.

П. Петров:

В периода май 1990 – май 1994 г. бях директор на ДБИ. Приех този пост в изключително трудно, сложно време, белязано като начало на промените в България след 10.XI.1989г. Това беше време, когато бушуваха горещи политически страсти в обществото и естествено – и в колектива на Института.

По-важното обаче е, че в цялото общество и в частност в нашия Институт, предстояха радикални промени.

Една от първите ми задачи беше да привлеча нови преподаватели, поради застаряването на преподавателския състав. Но голямата цел бе да се съхрани Институтът, защото имаше опити той да бъде ликвидиран по един или друг начин. Трябваше да бъде реализирано Постановление № 59 на Министерския съвет за интегрирането на полувисшите институти към съответните университети. Първоначалното решение беше да се интегрираме със Софийския университет, но поради техния отказ трябваше да се търси друго решение. То бе да се интегрираме с Великотърновския университет. За реализирането му се изискваша добра усилия и от двете страни. С удовлетворение и признателност трябва да кажа, че ние срещнахме от страна на ръководството на Великотърновския университет, на Ректора доц. Попов, и на зам.-ректорите доц. Буров и доц. Харалампиев, пълно разбиране и получавахме необходимата помощ. В Университета бе създаден Координационен съвет, който осъществяваше методичното ръководство на учебната работа в Института: утвърждаване на учебните планове и програми, обявяване на конкурси, избор на преподаватели и др.

И така започна нов етап за учебното заведение – промяна в качеството на преподавателския състав.

До този момент в полувисшите институти четяха лекции само преподаватели и старши преподаватели. Чрез атестиране всички преподаватели в ПИБД бяха избрани за асистенти, старши асистенти и главни асистенти. Създаде се за пръв път възможност в Института да работят хабилитирани преподаватели. На практика всички конкурси от този момент насам бяха спечелени от кандидати на науките, които имаха възможност след това да се хабилитират. През този период за пръв път на щатна работа в Института бе привлечено хабилитирано лице – доцент, като реален израз на промяната.

Като важна придобивка през този период нашите студенти получиха възможността да продължат

своето образование във Великотърновския университет, като се признават двете години обучение в Института. В резултат на интеграцията ни с ВТУ при тях се откри катедра за библиотечно образование. Направи се пробив и в състава на студентите – с увеличаване приема на повече момчета.

Друго важно направление в работата ни беше свързано с укрепване на връзките с различни институции, които имаха отношение към учебното заведение.

На първо място това бе Министерството на културата и по-специално дирекция „Образование“, ръководена тогава от проф. Неделчо Тодоров. Много усилия бяха положени за развитие на отношенията на Института с Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, с която склучихме договор за съвместна дейност, Централната библиотека на БАН, Софийската градска библиотека, с голем брой библиотеки в София и провинцията, с катедрата „Библиотекознание и информационни науки“ на Софийския университет и др.

В центъра на вниманието ми през този период беше и грижата за съхраняване и развитие на материалната база на Института. Много усилия бяха полу-

жени за изграждане на оградата, защото предприятието, което трябваше да я изгради (предварително получило парите за строежа), беше в ликвидация.

С голяма настоятелност всяка година трябваше да осигурим чрез бюджета средствата за текущи ремонти. С удовлетворение си спомням, че благодарение на установените много добри отношения с фондация „Отворено общество“ в Института бе създаден първият за нашето учебно заведение компютърен кабинет, където студентите получаваха начална компютърна подготовка.

През първите години на мандата успяхме да запазим традицията за размяна на студентски групи по време на летния студентски стаж. Нашите студенти посещаваха Ленинград, а руски студенти гостуваха в България. Осигурявахме възможност на преподаватели да участват в международни научни конференции и други инициативи за обмен на професионален опит.

Установихме традиция за ежегодно организиране на научни конференции по проблеми на библиотечното образование с участието на наши преподаватели, специалисти от практиката и други научни институти.

През 1990 г. тържествено отбеляхме 40-годишнината от създаването на Института. На тържеството присъстваха голям брой гости, проведе се юбилейна научна конференция, Институтът получи много поздравления за своята дейност.

Док. д-р Св. Габровска:

Аз бях първият хабилитиран преподавател – доцент в ПИБД по теория на научната информация, зам.-директор по учебно-научната работа. С г-н Петър Петров бяхме много добър екип.

Като предисловие към моето изложение искам да отбележа, че всеки от предишните директори е дал своя принос за успешното развитие на Института, особено г-жа Т. Топалова.

Аз тази година отбелязвам 35-годишна преподавателска дейност в нашето училище (като хоноруван и щатен преподавател). Ако трябва най-общо да характеризирам периода, когато бях директор и ректор, ще го определя като най-тежък в развитието на учебното заведение, но и в моя живот. По характер съм енергична, инициативна и борбена, воювам, докато решава възникналия проблем. А пред мен се появиха много проблеми – един решавах, възникваше

нов. Нямах време да си отдъхна. Понякога трябваше да вземам светковични решения.

Поемайки ПИБД, положих усилия да се запази като самостоятелно учебно заведение. Промените в законодателната база неведнаж поставяха проблема за оцеляването на Института, тъй като той беше полувисш. Надвисваща реална опасност да се претопи в състава на по-големи университети. Така че първата ми задача беше да се запази той като уникално учебно заведение, защото при нас се подготвяха не само библиотекари, но и информационни специалисти и специалисти в областта на книгоразпространението.

Възникнала необходимостта да се внесат корекции в Закона за висшето образование, като се включи текст за самостоятелните колежи.

За да се стигне до такъв резултат, трябваше да се осъществи нелека предварителна работа с цел да убедя депутатите. От друга страна, съществуваща опасност от съпротива на университетите, които имаха голямо желание сградата и богатата материално-техническа база да стане тяхно притежание.

Успях да осигура подкрепата на Проекта за преобразуване на ПИБД в Колеж като самостоятелно висше училище – от Министерството на културата, МОН и МС. Това изискваше много сили, енергия и време. Дълъг бе пътят на този Проект, докато стане реалност – от Националната агенция за акредитация към МОН, за да се получи одобрението на МС и на Комисията за наука и образование към Парламента и да влезе в пленарна зала за решаване.

Най-голям натиск да не се реши този ключов за нас проблем, беше упражнен по време на управлението на служебното правителство, с цел да влезем в състава на СУ „Св. Климент Охридски“. На уловката или да се съглася, или да бъдем лишени от държавна поръчка, аз отговорих с един тактически ход – заявих, че се отказвам от държавна поръчка и минаваме на нулев прием. Това смути представителите на ръководството на МОН, тъй като не очакваша такова предложение. Въщност, борбата не беше за Института като учебно заведение, а за сградата и базата (създавани в продължение на 40 години с усилията на директори и преподаватели). Никога няма да забравя думите на зам.-министъра по висшето образование, който ми заяви: „Въщност вие не ни трябвате, трябва ни вашата сграда“.

Така борбата за запазването и преобразуването на Института в самостоятелен колеж стана моя

съдба, цел, важен стимул в моя живот. В тази борба особено ми помогна натрупаният от мен богат административен опит като ръководител на Центъра за научна информация на БАН, който бе спечелил висок престиж у нас и в чужбина, но бе закрит като жертва на политическа конюнктура. Сега този акт се отчита като грешка. Тогава аз напуснах битката, нещо не-присъщо за моята личност: Този отказ и до днес ми тежи като Дамоклев меч. Приемайки функцията на директор на Института, се заклех да не допусна втори път закриването на една уникална институция и да се боря с всички сили и средства, за да доведа борбата до успешен край.

И така, успях да внеса Проекта в 37-ото Народно събрание (1996 г.), но за съжаление, предсрочно прекратиха заседанието и проектът не можа да мине. И отново трябваше да извървя познатия път – убеждаване, преговори, за да влезе в 38-ото Народно събрание. Голяма подкрепа получих от Ема Москва – тогава министър на културата, от Веселин Методиев – министър на МОН и вицепремиер и другите колеги от двете министерства, особено г-жа Е. Добрева и М. Петров от МОН и г-жа Л. Димитрова и Л. Мисова от МК. Всички те ми съдействаха за бързо преминаване през различни инстанции. Пълно разбиране прояви и председателят на Комисията за наука и образование към Парламента Георги Панев, както и председателят на 38. НС – Й. Соколов. На всички тях и на много мои приятели и познати искам да изкажа най-сърдечна благодарност за съпричастността и съдействието.

И така, след неуморни усилия, на 17 юни 1997 г. Народното събрание прие решението да преобразува ПИБД в Колеж по библиотечно дело – самостоятелно висше училище, обучаващо студенти в образователно-квалификационна степен „специалист“.

Въведена бе предвидената в Проекта качествено нова специалност, съответстваща на обществените потребности от специалисти в тази област – специалност „Информационни технологии“. Тя не е наследник на специалността „Научна информация“ в ПИБД. Моята заслуга е в това, че за първи път в България тази специалност беше въведена в нашето висше учебно заведение. За целта привлякох едни от най-квалифицираните специалисти в областта на информатиката, информационните и комуникационните технологии за преподаватели в КБД. Откриването на тази нова специалност бе естествено следствие от навлизането ни в новия информационен 21. век. Но

проблемите не свършиха дотук, те се увеличаваха. На дневен ред възникна задачата за нова организация на управлението и дейността на КБД, тъй като ставаше въпрос за нов тип висше училище.

На първо място предстояха избори за качествено нови ръководни органи, Общо събрание, Академичен съвет, ректор, Контролен съвет и други, осигуряване на 50% хабилитиран преподавателски състав, като се привлекат хабилитирани лица, за да се изпълнят изискванията на ЗВО.

Друга задължителна стъпка беше създаването на нова нормативна база – качествено нов Правилник за устройството, управлението и дейността на КБД и над 10 други правилници и наредби, създаващи необходимите предпоставки за функционирането и изграждането на КБД като самостоятелно ВУ, като единен механизъм. Тази дейност също отне много време и усилия.

Задължително се изискваше предварително проучване на най-добрая опит на други висши учи-

лища и колекции. Новите задачи произтичаха една от друга.

Преобразуването на Института в КБД включва разработване и на нови учебни планове, различни от дотогавашните, включването на нови дисциплини, справки за учебни планове и програми на аналогични учебни заведения във водещи страни в Европа и други страни. С други думи – усъвършенстваха се методологията и инструментариума, управлението на качеството на учебния процес на базата на възприетия от нас мултидисциплинен подход, като начин на обогатяване на учебните планове и съдържанието на учебните програми. Така се очертава обликът на новото висше училище – Колежът, в чийто рамки се решаваше проблемът за съотношението между фундаменталните и приложните знания, за релацията между отделни дисциплини и специалности. Новите учебни планове трябваха да бъдат както в съответствие с европейските и световните стандарти, така и с държавните изисквания и потребностите на пазара на труда; да включват различни модули, да се базират на принципите отвореност, перспективност, практическа насоченост и др. Образователно-квалификационната степен „специалист по ...“ трябва да осигурява не само теоретични знания, но и сериозни практически умения на специалистите с висше образование, за да са конкурентоспособни на пазара на труда. Наложи се да се въведат два вида практики: учебна и специализираща. Тези практики завършваха с курсови работи, защитавани пред комисии, в които участват хабилитирани преподаватели. В много случаи те прерастаха в дипломни работи. Специалният нормативен документ за организацията на практиките също беше нов момент в работата на Колежа. Успехът на учебния процес в голяма степен зависи от една качествена и стабилна система за прием на студенти с оглед изискванията на пазара на труда, където трябва да се котира добре и нашият образователен продукт.

През 1998 – 1999 г. експериментирахме нова система за прием на студенти – тестова система плюс традиционни изпити (т.е. смесена система). Въз основа на получените положителни резултати преминахме само към тестова система, която осигури по-качествен подбор на студентите.

Гордея се, че в този етап от развитието на Колежа успях да привлеча такива уважавани специалисти за преподаватели като академик Васил Сгурев, академик Евгени Головински, доц. П. Байров, ст.н.с.

Кремена Зотова, доц. д-р Севдалина Гъльбова, ст.н.с. М. Герасимова, ст.н.с. Ц. Стайкова и мн. др. чиито имена не мога да изброя. По този начин се увеличи хабилитираният състав на Колежа, 70% от преподавателския състав са доктори.

Тук е мястото да отбележа един много голям недостатък на колежанското образование в България – формулираната образователно-квалификационна степен: специалист с висше образование, няма аналог в друга държава. В нормалните страни завършилите колеж получават степените „бакалавър“ и „магистър“. За нас тази степен беше бариера за сключване договори за сътрудничество с висши учебни заведени от развити страни, тъй като образователно-квалификационната степен „специалист“ не съответстваше на техните образователни степени.

Продължих традиционно отличните отношения на Колежа с Великотърновския университет, като бе осъществена функционално-технологична интеграция. Особено ценна стъпка за доброто професионално бъдеще на нашите възпитаници беше сключеният договор между двете учебни заведения за продължаване образоването на завършилите Колежа в бакалавърска и магистърска степен на наша територия.

Сред проблемите, с които се сблъсках, най-тежък беше този по конструктивното укрепване на сградата, тъй като тя потъваше и се цепеше по централната фуга. Решаването на проблема изискваше изключителна настойчивост, постоянство и дипломатичност. Трябваше да се издействат целево капиталови средства от бюджета на М-во на финансите и от Националния фонд за бедствия и аварии, да се подготви нов проект, който да бъде приет от експертен съвет, да се избере фирма изпълнител чрез конкурс и др. Специално внимание беше отделено на противоземетърското укрепване, тъй като сградата беше укрепена само до 4 степен по Рихтер. Преживях доста драматични моменти, изправена пред рискови ситуации за вземане на най-трудните решения в живота ми. Но все пак – успях. С това не свършиха проблемите около сградата и терена. Очертава се друга приоритетна задача – преактуване на имуществото (земя, сграден фонд) на КБД, тъй като имотът се водеше на Министерство на културата. Опрях и до Държавната комисия за узаконяване на сградата и терена като публична държавна собственост. След като получих необходимото решение, се появиха нови перипетии. Областната управа се опита да

подмени акта за публична държавна собственост в акт за частна държавна собственост с тенденция да продаде сградата. Най-драматична се оказа битката за спасяване на сградата през 2003 г., когато министър Муравей Радев предяви искане сградата да се даде на Министерство на финансите за териториално-дънчна администрация. И отново нерви, сили за устояване и справедливо решение, преодоляване на бюрократията. След това пък Столичната община, отдел „Архитектура“, искаше да отнеме част от двора за улица (където е физкултурната площадка). Но и този неприятен и неочекан проблем беше преодолян, и още много други, на които няма да се спирам. Паралелно с тези проблеми трябваше да се осигуряват нормални заплати за преподавателите, съответстващи на останалите висши учебни заведения, тъй като при нас заплащането беше най-ниско, защото като ПИБД бяхме в сферата на културата. И отново се наложи да се урежда този въпрос с Министерство на финансите.

Преборих се и за държавната поръчка за прием на студенти за учебната 1997/98 г., въпреки че бях заявила нулев прием. И всяка година продължавах, в рамките на възможното, да осигурявам по-големи държавни поръчки.

Освен конструктивното и противоземетърското укрепване на сградата, непрекъснато осъвременявахме материално-техническата база на КБД. Създадохме още един компютърен клас за мултимедийни технологии, обновихме компютрите на другия клас и ги свързахме в локална мрежа с достъп до Интернет, закупихме и получихме като подарение от американски университети АБД, и др. В тези класове студентите овладяват мрежите и мултимедийните технологии, системния софтуер и редица пакети приложни програми. В единия компютърен клас беше внедрена интегрирана библиотечно-информационна система, разработена на базата на програмния продукт CDS / ISIS for Windows на ЮНЕСКО – най-разпространеният програмен продукт в българските библиотеки. Системата ни беше подарение от фирма Софтиб ООД, а размножителната техника осигурих като подарение от фондация „Отворено общество“.

Библиотечният фонд на Библиотечно-информационния център на Колежа значително беше обогатен с подкрепата на фондация „Отворено общество“, Центъра за демокрация, библиотеката на Американския университет в Благоевград, Гьоте институт и мн. др., както и със собствени средства. В резултат

Центрът разполагаше с абонаменти на основни български и чуждестранни библиотековедски и информационни списания, които нямаше в НБКМ и Университетската библиотека на СУ „Св. Климент Охридски.“

Закупихме програмната система на ЮНЕСКО CDS / ISIS for Windows за нуждите на библиотеката и беше създаден първият електронен каталог на библиотеката, който непрекъснато се допълва с нови бази данни.

Успяхме да автоматизираме голяма част от административните дейности (финансово-счетоводна отчетност, материално-техническо снабдяване, кандидат-студентски кампании, изработване на дипломите) и др. Направеното от създаването на Колежа до днес за усъвършенстване на материално-техническата база, за обогатяването на фонда на Библиотечно-информационния център не е малко, но все още не отговаря напълно на съвременните изисквания за учебен процес на най-високо равнище.

Искам да се спра и на още една важна насока в нашата дейност. Докато бях ректор, положихме огромен труд по подготовката за институционална и програмна акредитация на КБД. Институционалната акредитация завърши успешно. Получихме максималния 5-годишен период, който може да се дава. Съчетавайки приемствеността и промяната като принципен подход в работата, организирахме две чествания: за 45-годишнината и 50-годишнината от създаването на първото учебно заведение за библиотекари у нас. Второто честване беше осъществено със средства, дарени от фирми.

Колежът винаги поддържаше много добри, колегиални отношения с НБКМ, Катедрата към СУ, Столичната библиотека, ЦБ на БАН, фондацията „Отворено общество“, Британския център, НАЦИД, Централната медицинска библиотека, Гьоте институт, библиотеките в страната с различен профил и др.

Не съжалявам, че в един момент от живота си реших да се откажа от научната кариера и да се посветя изцяло на работата за запазването и утвърждаването на учебното заведение, което от полувисш институт се превърна в колеж, а вече е и специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии (с бакалавърска и магистърска степен и научен съвет за присъждане на степени доктор, доцент и професор.)

И ако трябва да започна живота си отново, пак бих се борила за нашето уникално учебно заве-

дение. Същевременно искам да изкажа моето искрена благодарност на екипа и на административния персонал, с който работих и които винаги ме подкрепяха и активно участваха в изграждането и утвърждаването на новото висше училище.

◆ Нещо, което много желаехте, а не можахте да постигнете?

T. Топалова

Неведнаж по времето, когато бях директор на ДБИ, предлагах Институтът да се превърне във висше учебно заведение, но за голямо съжаление, не успяхме.

T. Бончева

Имаше идея Институтът да стане висше учебно заведение, но това не се случи. Причините не знам. За щастие, сега вече тази идея е реалност.

◆ Какъв социален престиж си извоюва учебното заведение през изминалия период?

T. Топалова

И в българското общество, и в международен мащаб, учебното заведение – юбиляр, си извоюва висок престиж и авторитет в подготовката на висококвалифицирани библиотечни и информационни специалисти.

T. Бончева

Учебното заведение – юбиляр, за 55 години показва колко е необходимо като източник на специалисти за библиотечната институция. Утвърди се като важен фактор за образованието и културата на нашия народ. От своето създаване до днес ДБИ, по-късно КБД спечели висок социален престиж. Възпитаниците му се изявяват като уважавани специалисти и с благодарност съзнават, че основните знания и умения са придобили именно тук.

P. Петров

Нашето учебно заведение си извоюва високото признание на обществото и продължава да издига своя престиж. Това в момента се потвърждава от високия рейтинг на СВУБИТ, отразен в българските медии.

Доц. д-р Св. Габровска

Колежът се стабилизира, постигна устойчиво развитие и доказа своята модерна идентичност като самостоятелно висше училище в областта на библиотекознанието, информационните технологии и книгоиздаванията; зае своеот място на водещ колеж, запазвайки и доразвивайки традициите на Полувисшия институт. Той се вписа в системата на висшето образование у нас и получи признание на висше училище, подготвящо висококвалифицирани, личностно мотивирани и адаптивни към пазара на труда специалисти. Израз на този извод е повишеният интерес, увеличаващият се брой на кандидат-студентите и високата оценка на Националната агенция за акредитация.

◆ Вашият поглед към перспективите на СВУБИТ в близък и далечен план?

T. Топалова

Много се радвам, че най-сетне се сбъдна една отдавнашна моя и на библиотечната общност мечта – първото самостоятелно учебно заведение за библиотекари у нас да стане колеж, а сега вече има и статут на висше учебно заведение. Откритите нови специалности са напълно в духа на новия информационен 21. век. Извършените преобразования под ръководството на ректора – проф. Ст. Денчев, заслужват положителна оценка и вярвам, че бъдещето ще оправдае неговите усилия.

T. Бончева

Безспорен успех е откриването на нови специалности в съответствие с потребностите на информационния 21. век. Размахът, мащабът на идеите, които осъществява новото ръководство, бележат нов етап в развитието на нашето висше учебно заведение.

P. Петров

Има големи перспективи да заеме своето достойно място в информационната сфера, чиято сърцевина са библиотеките. Надявам се на мъдростта на ръководителите да защитят позициите на СВУБИТ сред висшите учебни заведения у нас.

В средносрочен план най-добрата перспектива е СВУБИТ да стане Балкански център за обучение на библиотечно-информационни специалисти. Това е една моя идея и голяма мечта по време на мандата ми като директор.

Доц. д-р Св. Габровска

Да се запази като уникално специализирано висше училище, разширявайки своите специалности – например, електронен бизнес, библиотечно-информационни комуникации и др. Налице са всички предпоставки СВУБИТ да се превърне в **Балканско специализирано висше училище**. В близък план – да продължи модернизирането на МТБ, да се повишава **качеството** на учебния процес в синхрон с изискванията на новия информационен век, да се активизира международната дейност – участието в международни проекти и договори с аналогични учебни заведения за движение на студенти, преподаватели, идеи.

Специално внимание следва да се отдели на кредитната система, създаваща възможности за разиване на творческия потенциал на студентите с акцент на извънудиторната заетост. Нашето СВУБИТ трябва с бързи темпове да се интегрира в европейското пространство на висшето образование. Задължително изискване в този контекст е въвеждането на европейското приложение към българските дипломи.

Една от перспективните форми на съвременното обучение, утвърдено в ЕС и в целия свят, е дистанционното обучение, което трябва да се въведе и в СВУБИТ. Това е сложен и труден процес, изискващ солидна подготовка – организиране на дигитални курсове, форми на изпити и др.

Важна наша задача е продължаващото обучение. Създаденият Център за продължаващо обучение в нашето висше училище трябва да започне да функционира, като се разработят учебни програми и прилагат различни форми и модули, и се ползва максимално опитът на водещи страни. Развитието на този Център предполага рационалното ползване на наличната МТБ на ВУ.

В перспектива може да се мисли за формирането на образователен консорциум на специализираните висши училища в България, а защо не и в Балканския регион – едно ново явление във висшето образование в света, целящо създаването на обща инфраструктура и съвместно провеждане на учебни курсове.

◆ Как оценявате професионалната реализация на Вашите възпитаници?

T. Топалова

Може да се каже, че този изключително важен за престижа на едно учебно заведение критерий по мое време бе твърде висок. Държавната политика изискваше централно разпределение на завършилите – 80% от нашите възпитаници имаха осигурени работни места, а до края на годината и останалите 20% Нямахме проблеми в тази посока, защото бяхме улеснени и от самия механизъм за приема – по окръзи, в зависимост от реалните потребности на библиотеките и информационните звена. Аз ползвах данните на държавната статистика за възрастта на библиотекарите. Така можехме да се ориентираме колко от тях подлежат на пенсиониране и на тази основа планирахме приема. И нещо друго – поддържахме много добри и непрекъснати връзки с библиотеките от страната. Помагаше и отдел „Библиотеки“ към КК.

Много съм благодарна на преподавателите и служителите, а и на нашите възпитаници през 27-те години, когато работихме заедно и успяхме да дадем приноса си за развитието на библиотеките у нас. Нашите възпитаници могат да се срещнат в различни библиотеки и информационни звена по цялата страна и се ползват с много добро име. Не мога да говоря за реализацията на студентите от Колежа и Висшето училище, защото не знам каква е ситуацията. От СВУБИТ все още няма завършил випуск, зада разбера реализацията им и тяхната подготовка. Но съм убедена, че ако се постигне добра връзка между новите специалности с реалните потребности на библиотеки, информационни звена, музеи и други държавни и частни институции, които се нуждаят от информационни специалисти, ще има и добра реализация на нарасналия брой студенти.

T. Бончева

По мое време всички завършили имаха осигурена работа – както по силата на разпределението, така и защото бяха по-малко на брой. Оценявайки колко своевременно и полезно е откриването на нови специалности и образователно-квалификационни степени в специализираното висше училище, аз изпитвам същевременно и известна тревога за професионалната реализация на сегашните випускници, за техните професионални перспективи. Като обективна предпоставка ще посоча силното намаляване броя на библиотеките, информационните центрове и книжарниците у нас.

П. Петров

Все още не е изградена ефективна система за професионална реализация на нашите възпитаници. Но този въпрос е на дневен ред и ще бъде решен.

Доц. д-р Св. Габровска

Нашите възпитаници имат добра реализация. Много от завършилите заемат отговорни постове в държавната администрация и частния бизнес, в авторитетни институции, работят в архиви и документални центрове на вестници и списания, издателства, медии, фирми и компании от държавния и частния сектор, в библиотеки и информационни центрове на университети, книжарници. Някои се реализират в различни страни на света в библиотеки и информационни институции. При реализацията на библиотечните специалисти се наблюдават в последно време трудности, произтичащи от пренасищане на кадри, поради намаления брой библиотеки.

Затова професионалната подготовка трябва да бъде с по-широк профил (по посока на информационни и комуникационни технологии, за да могат да работят и в други сфери).

Трябва да продължи работата за създаване на ефективна система за следене на реализацията на завършилите випускници, включваща проучване на потребителското мнение и мнението на студентите за образованието, което получават с цел да се очертава по-цялостна картина за съответствието между качеството на обучението и реалните потребности от подгответните специалисти.

♦ Какво цените у съвременните млади хора, което ги отличава от предходните поколения? А какво не одобрявате?

Т. Топалова

Не искам да бъда съдник на съвременните млади хора, защото те са плод на своето време. А времето, в което живеем, е объркано, изпълнено с противоречия, сложно.

Сега, когато парите властват, аз се страхувам за младежката – да не бъде обладана от желанието за бързо и лесно натрупване на пари, без оглед на средствата. Така може да загуби много от духовните си цели и стремежи.

Т. Бончева

Аз разделям хората на две: сериозни, добри специалисти, отговорни във всичко и другата част,

която, за съжаление, е много по-голяма, те учат повърхностно и работят също повърхностно. Не мога да кажа, че в България няма добри специалисти, но по-голяма част не са на необходимото равнище. А това е, защото и изискванията са малки. Имам лични впечатления от САЩ, а и в други развити страни е така – работи се два пъти повече отколкото у нас.

Младите хора се моделират. Не можем да ги обвиняваме за недостатъците, защото социалните условия, общият климат ги формират. Смятам, че ще се повиши чувството им за отговорност, ще се научат да бъдат по-задълбочени в обучението, но и ще се научат да работят пълноценно, много повече и качествено, отколкото все още се работи у нас.

П. Петров

Нещата не трябва да се генерализират. Не могат младите хора да се подвеждат под един знаменател. Една част от тях проявяват интерес и задълбочено отношение към изучаваните дисциплини, ползват Интернет, имат информация с голям обем и обхват. Сегашните младежи са по-свободолюбиви, не се страхуват да изразят мнението си. По-агресивни са, борбени, действени, умеят да преследват и постигат поставените цели. Друга част не са достатъчно ангажирани, нямат житейска стратегия, целенасоченост, повърхностни са, действат според това, което им е изгодно за момента.

Моето мнение е, че ценостната система на съвременния човек не е достатъчно ясно изградена. А това се чувства още по-силно при младите хора. Глобализацията и съвременните световни изключително динамични процеси във всички области на социалния живот са основата за разпада на традиционни ценности и появата на нови ценностни ориентири на човека, за рязката смяна на приоритетите. Но всичко това е процес, който продължава.

Доц. д-р Св. Габровска

Живеем в свят глобален, дигитален, поликентричен и диалогичен, свят на знанието и бързите технологични промени, но и свят на негативна поляризация на ценостните системи. И естествено е този свят да оказва съществено влияние върху житейската философия на младото поколение. Расте едно различно от предходните младо поколение. Част от нашите студенти не са достатъчно мотивирани, а целите им най-често са потребителски. Повече се интересуват от дипломата, а не от самото обра-

зование. По-голяма част от студентите обаче активно участват в учебния процес. Те са амбициозни, задълбочени и трудолюбиви.

Младите хора днес са по-адаптивни, по-агресивни и самоуверени, но и същевременно по-отговорни, свободолюбиви, самостоятелни – това е интернет поколение. То има пред себе си океана от информация на глобалната мрежа ИНТЕРНЕТ, ползват електронна поща и други съвременни форми на комуникация.

Развиват се и някои неблагоприятни процеси – например спадане качеството на образованието от I до XII клас – особено по български език и литература. Сблъскваме се с неграмотност и крайно недостатъчна обща култура.

◆ Вашата представа за бъдещето на библиотечната институция и библиотечно-информационната професия?

T. Топалова

Въпросът е много спорен. Едно от схващанията е, че съвременните технологии ще изместят библиотеките (т.е. книгата). Мисля, че значението на книгата за интелектуалното развитие на личността и в бъдеще не може да бъде пренебрегнато, а също и като източник на по-задълбочена обстойна информация.

Ставаме свидетели на едно много положително явление – превръщането на библиотеките в съвременни обществени информационни центрове. У нас този процес е в развитие, въпреки че главното затруднение са недостатъчните финансови средства.

T. Бончева

Изграждането на необходимите качества у бъдещите специалисти е част от нещо по-мащабно – подобряване на средата, усилията за развитие на всеки човек у нас, особено на младите, за да гарантира доброто бъдеще на нацията. Библиотечнообразование не може да се подобрява, ако не се промени в положителна посока цялостното състояние на държавата.

P. Петров

Независимо от появата на проблеми и трудности от различен характер, библиотеките няма да престанат да заемат достойното си място като центрове на информация и култура. Трябва да се очакват значителни промени в резултат от развитието на новите технологии и динамиката в проблемите и интересите

на ползвателите на библиотеки. В бъдеще трябва да очакваме значително издигане престижа на библиотечно-информационния специалист, който в истинския смисъл на думата ще бъде незаменим консултант в търсениято на необходимата за потребителя информация. Стимулирането, според мен, ще бъде в зависимост от обслужваните лица. Това ще бъде справедлива основа, критерий за адекватно възнаграждение за положения труд. Нещо, което в сегашния етап у нас, е болен, нерешен проблем.

Доц. д-р Св. Габровска

Новите информационни и комуникационни технологии навлизат във всички библиотечни дейности, променят основни функции на библиотеките.

Библиотечно-информационните специалисти поемат функциите на консултанти, информационни брокери, навигатори в глобалната мрежа за ориентация на читателя в качествената, най-ценната необходима информация, както и за предоставянето на организирано знание.

В библиотечното образование ще съществуват и традиционни дисциплини, които дават фундамента на професията, паралелно с информационните и комуникационните технологии.

Успоредно и успешно се развиват процесите за модернизация на библиотеките и превръщането им в обществени информационни центрове и създаването на виртуални, електронни библиотеки.

Книгата няма да загине, защото тя е паметта на човешката цивилизация. Тя е уникална с въздействието върху човешката психика (емоции, чувства, преживявания).

◆ Вашето житейско кредо?

T. Топалова

Човек трябва да обича работата, която извършва, да бъде всеотдаен, настойчив, докато постигне избраната цел.

T. Бончева

Истината – и само истината!

P. Петров

Създавай и управлявай!

Доц. д-р Св. Габровска

Да искаш – значи да можеш!

Интервюто взе
г-р Константина Недкова

„БЪДИ ДОБЪР КЪМ ВСИЧКИ И ТЪРСИ ДОБРОТО У ВСЕКИ“

Доц. д-р Мария Младенова от ноември 2004 г. е декан на Факултета по библиология, информационни системи и обществени комуникации в СВУБИТ. Тази година тя навършва 60 години, години осмислени и ползотворни за обществото. Събата ѝ е неразривна част от развитието на първото у нас учебно заведение за библиотекари, което тази година отбележва своя 55-годишен юбилей.

Доц. Младенова преминава последователно стъпалата към върха: преподавател в ДБИ, главен асистент, преподавател във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, завеждащ катедра „Библиотекознание“ в ПИБД, заместник-директор на ПИБД, член на Научния и на Академичния съвет и на Атестационната комисия на Колежа и Висшето училище по библиотекознание и информационни технологии, доктор и доцент по библиотекознание и понастоящем декан.

Специализира в редица библиотеки в Източен Берлин, Дрезден, Хале, Ерфурт, в Института по култура „Н. К. Крупская“ в Санкт-Петербург по дисциплините „Библиотечни фондове“ и „Библиотечни каталози“; в Полша – библиотечното образование в страната и водещи полски библиотеки. Има над 450 публикации: статии, студии, речникови и енциклопедични статии, доклади от научни конференции, библиографии, книги, учебни помагала.

Активен член на престижни научни организации. Член е на СНС по библиотекознание и библиография към ВАК, както и на редакционните колегии на сп. „Издател“ и в. „За буквите“.

Има награди и отличия за активната си публикационна дейност.

¤ Разкажете за семейството и средата, в която се формирахте като личност.

– Родена съм в София, в квартал Подуене. Семейството ми живееше в къща с двор, с много цветя и дървета, които бяха прелестни особено през пролетта, когато цъфтяха ябълките и вишните, а наоколо се носеха ухания на теменужки, божури и разноцветни лалета. В детството ми майка ми не работеше, защото тогава се смяташе, че ходят на работа само съпругите на онези мъже, които не са способни да издържат семейството си. Мама преливаше от благост и притежаваше изключителни качества на естет. Всичко, до което се докоснеше, се превръщаше в произведение на изкуството. Беше и изумителна домакиня. Още помня звука на колосаната покривка, с която застилаше масата. От две яйца и два домата можеше да направи кулинарен шедъровър. Годините бяха бедни. Сломням си купоните, които ни раздаваха, за да се купят захар, олио, сапун, за които се чакаше на безкрайни опашки. Живеехме повече от скромно.

До училището отивахме пеша. Тогава никого не возеха с кола.

Баща ми беше много хард човек. Умен, с невероятен артистичен талант на комедиен артист, но строг. В речника му думата „може“ не съществуваше, особено когато ставаше въпрос за прибиране в покъсни часове... Беше невъзможно да не си се прибрали въвщи по светло. Тогава думи като пубертет и тийнейджър не съществуваха.

Жivotът в махалата ни беше като във фильм на Горан Брегович...

Родителите ни изградиха у нас със сестра ми ценностна система, основаваща се на труд и поченост във всичко. Убедена съм, че качествата, възпитани в детските години, не изчезват, а само се развиват в някаква посока. Изобщо, колкото и да се усъвършенства психологията, на каквито и нива да дълбае, откритието, че корените на човешкото поведение са зарити в ранното детство, остава актуално. Както и влиянието на родителите върху децата им. Майка ми ме изпращаше на училище с думите: „И да не ме из-

лагаш!" Това значеше, че каквото и да правя, трябва да го правя добре. Опитвам се и сега да спазвам този неин съвет, въпреки че и тя, и сестра ми, и баща ми отдавна не са на земята.

Баща ми мечтаеше да стана адвокат. Бленуваше да ме види как пледирам в съда и защитавам справедливата кауза. Аз мечтаех да уча журналистика – може би защото още в IX клас бях сътрудник на в. „Средношколско знаме“, който днес не е известен никому. В него видях за първи път напечатано своето име. Но, както знаете, човек предполага, а Господ разполага. Случи се нещо по-различно.

¤ Как се появи интересът към книгата? Кои бяха личностите, които Ви повлияха в тази насока?

– Интересът ми към книгата бе формиран още в най-ранното ми детство от моите родители. По-късно бе доразвит от учителите ми и преподавателите ми в Държавния библиотекарски институт и в Софийския университет.

На мен просто ми провървя не само на учители, но и на библиотекари. В онези години учител, библиотекар, лекар бяха не професия, а мисия за избраници.

Незабравими спомени у мен са оставили моите учители: от забавачката – Милка Периклиева, от началното училище Бонка Костова, гимназиалната ми учителка по литература Евгения Хранкова, математикът Лука Шварц.

Милка Периклиева беше истинска лейди, изльчваше аристократичен финес, предаван през няколко поколения. Отнасяше се към нас с безкрайна любов и ни учеше не само да четем, да пишем и да играем, но и да бъдем добри и толерантни помежду си.

Бонка Костова – учителката ми от I до IV кл., беше роден педагог и с голяма ерудиция. Преподаваше така, че всичко разбиражме още в час. Изискваше много да знаем. Научи ни да пишем не само вярно, но и красиво. Учехме краснопис. Тогава се пишеше с лилаво мастило, с перодръжка с писец, тънко и дебело. Сега краснописът не съществува като учебен предмет. Химикалките не съществуваха у нас. Появиха се много по-късно, но ги носеха от чужбина, а ние гледахме притежателите им облязяващо... Костова ни водеше често на екскурзии. С нея обиколихме, опознахме и обикнахме България. Тя ни отвори очите за красотата ѝ.

Удивлява ме това, че моите внуци, които са в шести и четвърти клас, досега не са заведени нито

веднъж на екскурзия от училището. Тази празнота се опитвам да запълвам аз, като ги водя на екскурзии, за да им показвам най-красивите места в България – Рилския и Бачковския манастир, Конопривщица, Велико Търново и Арбанаси, а всяко пътуване се превръща в приключение, за което си спомняме многократно.

В онези години в часовете често влизаха инспектори. Появеше ли се инспектор в час по четене, класът знаеше, че аз ще бъда изпитана. Бях се научила да чета още на 5 години и след като бях прочела всички детски книги в скромната библиотека на читалище „Неофит Бузовски“, баща ми ме заведе във Втора градска библиотека на ул. „Сердика“ и ме записа за читател в нея. Пътуването дотам си беше цяло пътешествие, пътуващ се с трамвай, библиотеката беше далече от нас. Четях бързо и още по-бързо връщах книгите, което караше библиотекарите да се съмняват в твърдението ми, че съм прочела всичко. По-късно се убедиха, че наистина чета повече, отколкото трябва.

Един път, когато бях във втори клас, ме покани на гости детето на учителката ми – Билка. Живееха на „Оборище“. Отидох с голям трепет и първото нещо, което се хвърли в очите ми, бяха книжките на Билка. Задуших се от вълнение. Попитах мога ли да ги разгледам. Разрешиха ми. Седнах на земята и започнах да ги разлиствам. Това бяха книжки с малко текст и с повече илюстрации... Билка искаше да си играем, а аз исках да чета. Тогава тя ми каза, че мога да взема за въкъщи тези книжки, които ми харесват, а ми харесваха всичките. Сигурно съм изглеждала много невъзпитана, защото отделих повече от 20 книжки. Занесох ги у дома, прочетох ги от край до край всички и след четири дни ги върнах. Възможно е да са си мислили, че само съм разглеждала илюстрациите...

Имах и невероятна учителка по литература в гимназията – Евгения Хранкова. Караве ни не да зурбим, а да разсъждаваме върху литературните творби, да преживяваме прочетеното, да търсим нравствените норми в произведенията. Беше красива и артистична. Беше млада, около тридесетгодишна, когато съпругът ѝ почина. Два дни след погребението дойде на училище. Облечена в черна копринена рокля, приличаше на Мадоната. Влезе в клас, ние затаихме дъх, не дишахме. Не каза нищо. Започна направо с новия урок. И ни преподаде поемата „Ралица“ от Пенчо Славейков. Беше потресаващо. Като в драматичен театър – тя сякаш беше героинята на поета.

След много години ѝ припомних този урок. Тя също го помнеше. Каза ми, че дълго е мислила дали той да се състои, или да ни го възложи за самостоятелна подготовка. Състоя се. Още го помня...

Много обичах литературата, историята, езичите. И досега чета с удоволствие литературна критика, мемоари, дневници, документалистика, биографични книги. Препънкамъкът ми беше математиката... Може би затова запомних с благодарност преподавателя ми от гимназията Лука Шварц. Беше само 7-8 години по-голям от нас. Млад и изключително красив. Всяко момиче искаше да се представи добре пред него. И аз исках, но не ми се отдаваше. Умирах от неудобство. Температурата ми се покачваше, когато усещах, че иду краят на срока и трябва да бъда изпитана поне един път. Гледах като разтревожен диригент. А аз общувах с него, тъй като той отговаряше за Комсомола, а аз бях секретар на гимназията. И ето веднъж ми каза, че ме разбира, защото по време на своето гимназиално обучение е имал същия проблем с литературата. Разбрахме се.

Първата прочетена книга? Приказките на братя Грим, на Андерсен и Пушкин. Книгата, която ме накара да плача дни наред, бе „Сърце“ на Едмондо де Амичис. После изведнъж открих „Том Сойер“ на Марк Твен, „Чичо Томовата колиба“ на Хариет Бичер-Стоу. После се прехвърлих на Карл Май, Жул Верн, Майн Рид и Джек Лондон. Четях със задушаваща страсть, много, без особена система. Не мисля, че това ми навреди.

¤ Има ли книга или автор, които са Ви оказали решаваща роля във важни моменти от живота Ви?

– Те са толкова много, че ми е невъзможно да отговоря на въпроса Ви. Списъкът би бил много дълъг,

а и сигурна съм, че ще е и непълен. Ще съм пропуснала много автори и книги, които в различни моменти са ми давали сили и вяра, че човек има своя лична легенда, която трябва да следва.

¤ Най-незабравимите за Вас срещи и личности – Ваши учители и образци на поведение?

– Вече Ви разказах за своите учители от началното училище и гимназията. Нека спомена и преподавателите ми от Държавния библиотекарски институт и Софийския университет. През периода 1963 – 1965 г., когато аз учех в Института, в него имаше невероятно съзвездие от силни преподаватели, но и с много лично обаяние. По българска литература ни преподаваше Минко Николов, който току-що се бе завърнал от специализация в Хумболтовия университет в Берлин. Изключително ерудиран, в лекциите му, които бяха насытени с напрежение и мисловност, намираха място и темите за мисията на интелигенцията в съвременния свят, за ролята на изкуството в битието на личността. При него писах и дипломна работа на тема „Герои и характери в драмата на Антон Страшимиров „Свекърва“. Не ми беше лесно, тъй като точно през 1965 г. той издаде монографичния си портрет „Антон Страшимиров“. Okaza се, че трябва да защитавам тема пред учен, който отлично познаваше и житейския път, и творчеството на Антон Страшимиров. Бяхме потресени, когато се самоуби на 31.XII. 1966 – точно навръх Нова година, едва тридесет и седем годишен. Беше една от големите надежди в българската литературна критика, за когото знам, че акад. Георги Цанев е обичал като син.

Упражненията по българска литература се водеха от Елка Константинова, която ни разкри дълбокия свят на творчеството на Светослав Минков, Георги Райчев и Георги Стаматов – писатели, чийто имена съвременните студенти не са и чували. Английска литература преподаваше проф. Руси Русев, немска проф. Стефан Станчев – един от най-силните български германисти след проф. Константин Гълъбов. Беше невероятно да ги слушаш.

Специалните дисциплини се преподаваха от авторитети като Дора Кършовска и Борис Десев, чиято невероятна култура и християнска смиреност превръщаха общата библиография в любима дисциплина. Френски език ни преподаваше мосю Никола Колев – един изключителен франкофон, който познаваше не само френския език, но и френската

литература и култура. В Университета също попаднах на една много силна генерация преподаватели като проф. Стойко Стойков (диалектология), проф. Цветана Романска (фолклор), проф. Мирослав Янакиев (фонетика), проф. Петър Динеков и проф. Куйо Куев, които ни преподаваха старобългарска литература, проф. Любомир Андрейчин, при когото писах и дипломна работа на тема „Турските думи в романа „Иван Кондарев“ от Емилиян Станев. Те не само преподаваха, но и възпитаваха с поведението си, с облеклото си, с финеса в маниерите си, с изисканите взаимоотношения помежду си. Докосването до такива личности дава много, особено ако имаш вътрешни радари да усещаш и да възприемаш. Моите институтски и университетски преподаватели носеха и морални послания.

„Какво е за Вас първото учебно заведение за библиотекари у нас, което днес вече е висше училище със специалности в пълен синхрон с обективните потребности на информационното общество? Вие сте и първият декан на Факултета по библиология, информационни системи и обществени комуникации. С какво чувство посрещнахте тази висока отговорност и признание за високия Ви професионализъм?“

– С училището, което е създадено през 1950 г. като Държавен библиотекарски институт, съм свързана от 1963 г., когато бях студентка в него. Сама виждате, колко десетилетия са изтекли. Свидетел съм на неговото развитие и утвърждаване във времето, както и на години на застой, последвани отново от динамични промени. Обичам училището в себе си, а не себе си в училището, тъй като то ми е дало възможност да се реализирам и като човек, и като професионалист. С него са свързани както много мои радости, така и немалко огорчения, но човек трябва да умеет да смирява егото си, да може да понася лични удари в името на по-значими приоритети. Въпреки това свое схващане никога не съм била нито натежка, нито удобен охлюв. Сигурно затова и никога не съм била сред любимците на тези, които обичат себе си в училището.

Целите на училището винаги са били по-важни за мен, отколкото моите лични цели и кариера.

Избора ми за декан, който бе неочекван за мен, приех преди всичко като задължение за още по-осмислена работа, в името на по-високите професионални цели, поставени пред Факултета. Имам съз-

нанието, че човек, който е зал известни позиции, трябва не само много да работи, много да помага но и много да прощава. И макар че административната работа не е моята голяма любов, нито моята стихия, се опитвам да я върша. Ако е вярно, че бащата на щастието е трудът – то аз би трябало да съм щастлива. Имам остатъчно работа. Често не особено приятна, защото се налага да изискваш повече и от хора, на които не им се работи. Сигурно имат своите основания за това. Опитвам се да проявявам твърдост, като не допускам тя да преминава в безчувственост. Уча се и да правя забележки. Скоро разбрах, че дипломатичният ръководител трябва да може да прави забележката във формата на комплимент. Не съм обхваната от демона на властолюбието. Знам, че човек, който иска да бъде уважаван, е длъжен да уважава еднакво всички.

„Какво бихте казали за динамиката в ценностните промени на младите генерации? Какво е новото, с което се отличават сегашните студенти от предходните поколения? В какво е тяхната сила и какви са слабостите им?“

– Нормално е да има динамика и различия в ценностната система на младите генерации. Те са продукт на време; в което ценностната система на нашето общество преживява тежък инфаркт. Понятията за добро и зло, за чест и безчестие, за нравствено и безнравствено са разколебани от всичко онова, което се случва не само в живота, но и в парламента, и в съдебната система. Тяхната сила е в светлата енергия, която изльзват, в желанието им да живеят пълноценено тук и сега, а не като нас в името на някакво имагинерно светло бъдеще, което така и не дочакахме. Слабостите им? Нека не ги търсим. Младите са умни, кадърни и информирани. По-добре да видим какви възможности им е осигурила държавата ни, за да се реализират тук и сега. Беше ми страшно, когато преди няколко месеца очната ми лекарка ми каза: „Аз съм щастлива майка. Моите деца не живеят в България.“ Почти се стъпих със сълзи. А аз съм щастлива майка, защото моите деца живеят в България, но те щастливи ли са? Искам майките да могат да целуват децата си тук, у нас. Децата ни да ни изпращат във вечния ни път, затварящки очите ни, а не да умираме с очи, отворени за децата ни, живеещи далече от България.

Младите са последната ми надежда, че и тук, в България може да се случи нещо хубаво. Всичко ново идва от младостта. Така е било, така и ще бъде.

¤ И в този контекст: какви са взаимните влияния, как съжителстват традиционната книжовна култура и създаващата се интернет култура?

– Убедена съм, че книгата и печатното слово ще преъздят не само във времето, но и над времето. Но на съвременния потребител са необходими и знания, получени чрез модерни информационни технологии. Сигурна съм, че двете култури ще съжителстват в хармония, ще се допълват, без да могат да се изместят и заместват. Те са като двете страни на монетата. Различни, но неделими. Разбира се, трябва да се познава и да се спазва и етичният кодекс за работа в Интернет, който не знам защо у нас не получи широка популярност.

¤ Какво Ви възхища и какво не одобрявате у днешните студенти?

– Възхища ме тяхната младост и светлата енергия, която излъчват. Те са моята последна надежда, че ще променят живота в България, че няма да я напускат, че ще искат да се реализират тук и сега, а не в никакво мъгливо и неясно бъдеще, в името на което премина животът на моето поколение.

Какво не одобрявам? Стремежа на една част от тях да имат дипломи за висше образование, които нямат покритие със солидни знания. Скоро по време на лекция направих един малък експеримент в три учебни заведения. Попитах студентите знаят ли кои са първият български роман, драма, повест, вестник, детско и женско списание.

Знаеха кой е първият българският роман. Не всички. По двама-трима от курса. Оттам нататък всичко беше неизвестно. Напразно ги подсещах със силни жокери. На едните казах, че духовното име на писателя е Климент Браницки и е бил Търновски митрополит от 1884 г. до края на живота си. На другите обясних, че е роден в Шумен, че е сред създалите на първото читалище в града и т.н., ит.н. Името на Васил Друмев никой не беше чувал. Другите ми въпроси също останаха без отговор. Не посмях да ги упрекна остро. От общуването ни по време на лекции разбирам, че личности като Петрарка, Солженицин, Дмитрий Лихачов и много други също са им неизвестни. Щом министърът на културата ни не прави разлика между Панчо Владигеров и Златю Бояджиев, сигурно може и така. Богатите не четат книги, студентите нямат пари да си ги купят. Това, което казвам, не ме успокоява, защото знам, че ние – преподавателите, сме отговорни не само за това, което вършим, но и за това, което не вършим.

¤ Според Вас какви трябва да бъдат отношенията между преподаватели и студенти? Има ли пропуски, нерешени проблеми в съвременното образование на библиотечно-информационни специалисти и как могат да се преодолеят?

– Въпросът за отношенията между преподаватели и студенти е и дълбоко етичен въпрос, който ме е занимавал през всичките години на моята преподавателска работа. Смятам, че те трябва да са естествени, човешки и сърдечни, но не и фамилиарни. Убедена съм, че между преподаватели и студенти трябва да има една ръка разстояние, определена дистанция, която не бива да се прекрачва. Не приемам тези преподаватели, които си позволяват пред студентите коментари за колегите си (най-често неприятни). Преподавателите въздействат върху студентите и с поведението си, и с облеклото си, и с взаимоотношенията си. Нека да бъдем достойни модели за поведение на младите, а не антимодели, тровещи ги с отрицателна енергия и показващи как не бива да се държи преподавателят.

Нерешени проблеми в съвременното образование на библиотечно-информационните специалисти има и ще има. Една част от тях ще изчезнат, когато престанем да създаваме учебни планове за отделни хора, а не за студентите. Друга част ще изчезне, когато и у нас бъдат въведени образователни стандарти, които в цивилизования свят се създават от библиотечните асоциации.

¤ Най-приятният спомен от преподавателската Ви работа?

– Много са, но като че ли тези, когато моите студенти ми носят своите книги с посвещения, са най-силни. Ето и някои от тях: „На д-р Мария Младенова – моят „Колумб“ – Благодаря Ви!“; „На доц. д-р Мария Младенова, която интуитивно и упорито ме подготви за тази книга, която я предизвика, както жрецът – стихиите! Целувам Ви ръка“; „На доц. д-р Мария Младенова, която, освен на много любов към книгата, ме научи, че каталогизацията не е механична работа“. Тези и други подобни спомени ме карат да мисля, че работата с младите е една добра инвестиция в бъдещето.

¤ Кога изпитвате най-голяма гордост за Вашите студенти и чувство за удовлетвореност от професионалния избор?

– Този въпрос е своеобразно продължение на предишния. Когато ги виждам как израстват и се утвърждават в професионалната ни общност. Когато ги

срещам като компетентни библиотекари в читалищни, училищни, окръжни и специални библиотеки. Когато ги срещам като вещи директори на големи библиотеки. Особено се гордея със своята школа от каталогизатори. По-голямата част от работещите в отделите „Каталогизация“ във всички големи библиотеки в България са мои студенти. Когато ги виждам като ръководители на СБИР, като автори на статии и книги, като участници с доклади в конференции, като преподаватели, когато защитават интересни дисертации.

¤ Поддържате ли контакти с Ваши възпитаници и по какъв начин?

– Поддържам контакти с мои бивши студенти по различни начини. С някои общувам като техен читател, когато посещавам библиотеките, в които те работят. Други ми се обаждат, търсейки съвети, професионални или житейски. На трети намирам работа, когато ми е възможно. С четвърти общувам, когато служебно посещавам библиотеките, в които те работят. Пети ме канят на срещите на курсовете или на групите, които си правят. Други ми се обаждат по празници, когато ме канят за лекции. Някои ми пишат писма, обсъждат с мен свои идеи и проекти. Има и такива, които са в чужбина. С тях общувам чрез имейли. Сред тях е и една моя студентка, която работи като федерален съветник в столицата на Канада – Торонто. Други ме канят на премиери на книгите си. Както виждате, възможностите за общуване са много и различни. Те винаги са изпълнени със знаци, показващи че професията на преподавателя се цени, въпреки незавидното положение, в което го е поставил държавата ни.

¤ Какво предпочитате да правите, ако разполагате със свободно време лично за Вас?

– Да показвам на внуките си красивите кътчета на България, тъй като за други страни нямам възможност, да слушам музика, да се ровя в стойностни книги.

¤ Вашето любимо изкуство?

– Музиката.

¤ Има ли книга и автор, към който при възможност се връщате?

– „Малкият принц“ на Антоан дьо Сент-Екзюпери.

¤ Съзирате ли реални заплахи за книгата с непрекъснатия напредък на информационните технологии и медиите? Или пътят ще бъде мирно съжителство и взаимно стимулиране?

– Мисля че на този въпрос вече Ви отговорих, тъй като в известен смисъл той има много общо с един от зададените преди това.

¤ Как си представяте библиотеката на бъдещето и библиотечно-информационната професия?

– Представям си я като модерен информационен център, в който са навлезли всички съвременни информационни технологии, благодарение на които библиотеките в цял свят ще се превърнат в една огромна библиотека без стени. Виждам как, седейки си у дома пред компютъра, читателят ще може да получава пълните текстове на необходимите му книги и статии от цял свят, без каквото и да е ограничения. Библиотеките на бъдещето ще бъдат основен ресурс на образованието, защото съм дълбоко убедена, че в културата и образоването нищо не може да се направи без съвременната библиотека. Но действително съвременни ли са публичните библиотеки в България? Удовлетворяват ли те своите любознателни читатели? Приличат ли на модерните европейски библиотеки? Определено не. Нашата библиотечна действителност е доста непривлекателна поради това, че у нас няма компетентна държавна политика за тяхното развитие. За тях се заделят изключително малко средства и са във финансов колапс – оставени са на автопилот. Затова и сградите им са доста стари и амортизириани, интериорът е сив и монотонен, да не говорим за фондовете им, в които новите постъпления са рядкост, наличните компютри са малко, при това стари и с ограничени възможности.

От древността до днес големите държавници са се увековечавали със строителството и подкрепата на значителни библиотеки. Спомнете си Ашурбанипал, Птолемеите, Джейферсън, Румянцев. Кога най-после и у нас държавните мъже ще разберат, че ще са много по-полезни за България, ако библиотеките, библиотечната професия и библиотечното законодателство се развиват под техния патронаж?

Сигурно когато Парламентът престане да прилича на фондова борса и адвокатска кантора, в която България се разпродава и изкупува. Затова днес българските библиотеки са неравностойни партньори на своите европейски колеги. И това е тревожен и обиден факт.

Как си представям бъдещето на библиотечно-информационната професия? Като професия, изпълнена с динамика, налагаща се от динамиката в мисията на библиотеките в информационното общество, от все по-засилващата им се функция в съвременния

свят на науката, културата, образованието и бизнеса. Иска ми се обаче да си отвоюваме и по-съществен професионален престиж. И това трябва да направим сами, поставяйки пред държавата свои професионални искания за повече средства за библиотеките, за повече компютри, за по-високи заплати. Стига сме били възрожденци, или ако бъдем възрожденци по дух, нека заплатите ни станат като тези на депутатите, някои от които правят правописни грешки дори в подписа си.

Не мога да се примиря с това, че българският библиотекар, който има твърде висок коефициент на интелигентност, е на последно място в Европа по доходи и стандарт на живот. Дори в страните от така наречения трети свят библиотекарите имат по-високи заплати. Докога ще търпим това унизително положение? Стига вече с това робско примирение.

¤ Стимулът Ви за труд с вдъхновение и творчество?

– Надеждата, че ще оставя след себе си малък професионален знак във времето, в което живея.

¤ Какво не одобрявате у хората, какво не можете да приемете?

– Подостта и особено подлеца, който ликува, когато върши подлост. Подлецът, който, осветен от прожектора на истината, се старае да изглежда винаги в снежнобяло.

¤ Кога се чувствате най-уверена?

– Когато не съм сред хора. Сред много хора се чувствам самотна. Когато съм си у дома, на работната ми маса, на една ръка разстояние от личната ми библиотека. С една интересна книга може да си сам, но не и самотен.

¤ В какво вярвате най-силно?

– В приятелството. Макар че с годините много от моите приятели, които бяха доста по-големи от мен, си отидаха от тоя свят.

¤ Какво ненавиждате?

– Ненавистта не е моето амплоа, но не приемам завистта, за която почивен ден няма. Никак не ме топлят и думите на Елин Пелин, че ако се роди гений на завистта, той ще бъде българин. Като поведение не приемам безцеремонността, както и всички форми на безпричинна фамилиарност.

¤ Има ли нещо, което не успяхте да постигнете?

– Разбира се, но човек е отговорен както за своите успехи, така и за своите неуспехи, въпреки че невинаги всичко зависи само и единствено от него.

¤ Вашите очаквания и намерения в личен и професионален план?

– Да съм полезна. Въпреки че няма нищо, което би било еднакво полезно на всички и по всяко време.

¤ Промени ли се нещо у Вас, когато влязохте в зряла възраст?

– Да. Преди всичко станах по-компромисна. Въпреки че изглеждам доста хард, аз винаги съм била човек на компромиса. Както казва Фройд: „Азът е компромис.“ Притеснява ме това, че напоследък правя повече компромиси. Натрупаният опит ми помага да не правя една и съща грешка по няколко пъти. Прощавам по-лесно, защото да се греши е човешко, но да се прощава е божествено.

¤ Вярвате ли в Бог?

– Сигурно знаете, че навремето, когато питали Волтер за отношението му към Бога, старият атеист отговарял така: „Познаваме се, но не си говорим“. На този въпрос ще ви отговоря с думите на един герой на Йордан Радичков от пътеписа „Неосветените дворове“, който казва: „Бог може да го има, а може и да го няма, но ти живей така, все едно че го има.“

¤ Останахте ли през годините вярна на избрания девиз?

– Да. „Бъди добър към всички и търси доброто у всеки“ е било водещо правило в поведението ми и в миналото, и днес, когато все по-често мисля за преходността на живота и все по-често си спомням онзи прекрасен стих на Блок: „И стана безпощадно ясно, че животът прошумя и си отиде.“

¤ Посланието Ви към възпитаниците и към тези, които ще се посветят на библиотечно-информационната професия?

– Преди всичко да обичат професията си и да не чакат някой друг да им завоюва нейния по-висок престиж. Да развиват и чувството си за професионална общност, което днес е доста атрофирано. Да утвърждават ролята на библиотеките в решаването на проблемите, свързани със създаването на глобалното общество на знанието.

¤ Най-дъръзката Ви мечта?

– Не се осмелявам да я споделя.

Интервюто взе
г-р Константина Неккова

БЪЛГАРКАТА И БИБЛИОГРАФИЯТА

(Исторически курс)

Доц. д-р Донка Правдомирова

До началото на XX в. библиографията е дело преди всичко на мъже, на едни от най-видните представители на световната наука и култура. Този факт се обуславя от историческите обстоятелства, държали жената в страни от обществената практика и в частност от книжовния и научен живот. Те са всеизвестни и в случая не се нуждаят от специален коментар.

Българската библиография, възникнала с огромно закъснение, произтичаща от петстотингодишното безкнижие, в което живее българският народ поради османското владичество, не прави изключение в тази насока. През първото столетие на своето битие, тя също е дело на цяла плеяда книжовници и учени мъже. В същото време, ще подчертая, че българката макар и значително изостанала в модерното си духовно развитие спрямо европейската, бързо я догонва и почти заедно с нея се включва и в такава специфична дейност, каквато е библиографията. До този момент обаче, нейното приобщаване и участие в този вид интелектуална дейност не е подлагано на специален научен анализ. Ето защо в настоящата статия ще се опитам да открия основните пътища, по които се осъществява този процес и да констатирам първите българки, изявили се като библиографи. Въщност ще трябва да препотвърдя имената им, тъй като те са установени още в началото на миналия век

от изтъкнатия славист, езиковед и библиограф проф. Беньо Цонев. През 1911 г. той съставя „Показалец [Библиография] на женския книжовен труд у нас“ [1], в който са регистрирани и три библиографски публикации. Повод за съставянето на подобен труд в зората на XX век е инициативата на чешкия Женски съюз и на Пражкия славянски клуб за представянето в няколко поредни години в Прага по една „славянка“.

Във връзка с представянето на българката специалният комитет, изльчен от женските дружества в България, се обръща към проф. Б. Цонев с молба за библиографиране публикациите на българските жени. Сам по себе си този акт е доказателство за популярността на библиографията сред интелектуалния елит на българските жени. В предговора на готовата вече библиография е отбелоязано: „той комитет в залягането си да представи българката в нейната веществена и духовна култура, дошел до прекрасната идея, да стъкми за Пражката изложба един библиографичен показалец на женския книжовен труд у нас, т. е. да се сбере в едно сичко, що българка е написала, откак се захванала с перо да борави“. Видно е, че още в зората на XX в. българската жена оценява библиографията като авторитетна форма за обобщаване, представяне и осмисляне на нейните научни

и жудожествени изяви, на нейните интелектуални занимания в цялост.

За начална дата на женските книжовни занимания проф. Б. Цонев с право приема годината 1852-а, когато Елена Мутева (1825 – 1854) – първата българска поетеса и фолклористка, образовала се в Русия, превежда от руски език книгата „Райна, българска царкиня“ [2]. (Този факт е препотвърден и в репертоара „Библиография на българската библиография. 1852 – 1944“, изработен по научните методически правила в най-ново време [3].) От тази дата до 1911 г. в библиографията са регистрирани 2 074 книги и статии от списания, между които са и три библиографски публикации. Първата е от 1888 г. и принадлежи на д-р Анастасия Головина. Тя представлява реферат на чужда медицинска книга и е отпечатана в бр. 16 на „Медицинско списание“, а не в бр. 23, както е отбелоязано в „Показалеца“. А. Головина обаче е рускиня, която живее и работи в България, затова тя не би могла да се приеме за първа българска библиографка.

Следващата по хронология библиография е от 1904 г. и е съставена от Мария Маждракова – студентка по онова време в Софийския университет, (днес носещ името „Св. Кл. Охридски“), по специалността „Славянска филология“. Тя е със заглавие „Библиографичен преглед на обнародваните материали и изследвания по българска диалектология“ [4]. Прегледът е твърде солиден по обем, включва над 1000 библиографски единици и е разработен изключително професионално, по методическите правила за тази форма. Той е курсова работа на студентката в Семинара по славянска филология – звено, създадено през 1896 г. по инициатива на видния езиковед проф. Любомир Милетич за подпомагане обучението на бъдещите филолози слависти. От 1904 г. Семинарът започва да издава периодичен сборник „Известия на Семинара“, в който се публикуват най-добрите студенчески работи. В т. 1 намира място и „Прегледът“ на студентката М. Маждракова, която с тази си разработка става първата българка, изявила се като библиограф. Този факт не е учудващ, тъй като по онова време между преподавателите по славянска филология, освен проф. Л. Милетич, са още проф.

Александър Теодоров-Балан, когото днес тачим като патриарх на модерната българска библиография, проф. Б. Цонев – автор на значителни библиографски трудове. Всички те притежават висока библиографска култура, получена по време на следването им, съответно в Пражкия и Лайпцигския университет, изпитват потребността от библиографска информация в научните си изследвания и ръководят своите студенти за създаването ѝ. В тази връзка ще цитирам проф. Тодор Боров, който пише следното относно релацията „библиография – литературознание“: „Литературознанието е комай единствена научна област, при която библиографските издирвания са при това част от специфична методология на самата наука, при което значи библиографията играе (е в състояние да играе!) роля не само на помощна дисциплина, а на решаващ момент при изследването...“ [5].

Анализът на „Известията“ води до заключението, че Семинарът е една отлична школа по библиография в началото на миналия век. Специално ще изтъкна, че тук получава библиографските си познания и д-р Павел Орешков, допринесъл в значителна степен за развитието на текущата национална библиография (ТНБ) на България между двете световни войни.

М. Маждракова е автор на още една значителна библиография, изработена също по време на следването ѝ – „Библиография на славянската филология и литература в българския печат през 1905 и 1906 г.“ [6]. И „Прегледът“, и тази класическа библиография на студентката славистка са с обем на солидни библиографски трудове, всеки един с над 1000 заглавия, организирани и анализирани с вещина в библиографско и научно отношение. За съжаление името на младата библиографка повече не се среща в печата, поне аз не съм го открила на този етап.

От изложеното дотук логически следва заключението, че **българката навлиза в библиографията по пътя на научните си занимания в Семинара по славянска филология към СУ „Св. Климент Охридски“ още през първите години на XX век.**

До 1944 г. по тази пътека, но в други области на знанието, като библиографи се представят още две българки – Милка Симеонова и Анка Радоилска.

За тях не се намериха никакви сведения, но може да се предположи, че Милка Симеонова е юрист, тъй като през 1939 г. съставя персоналия за известния професор по право Венелин Ганев [7], а А. Радоилска – педагог. През 1942 г. тя съставя персоналия за големия педагог проф. д-р Михаил Герасков [8]. Допускам, че те също са придобили библиографската си опитност по време на следването, което е могло да стане и в чужбина, тъй като и двете персоналии впечатляват с рутината на библиографските си методически решения.

Втората основна пътека, по която българката встъпва на библиографското поле е самата библиотечна институция. Както се знае взаимовръзката библиотека – библиография е изначална. Библиографията, според становището на видния историк на световната библиография Костантин Р. Симон, се разглежда в библиотеката. Управлятелят на прочутата Александрийска библиотека – Калимах (III в. пр. Хр.) – е автор на един от първите библиографски трудове. В България тази взаимовръзка носи известна специфика. Отечествената библиография възниква извън институцията библиотека и около половин век се развива извън нея. Началото на интегрирането ѝ с библиотечната дейност се поставя през 1897 г. със Закона за задължителния депозит, който възлага на Народната библиотека в София (днес Народна библиотека "Св. Св. Кирил и Методий") подготовката на органа на българската текуща национална библиография – „Библиографически бюллетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека през ...“. В неговото съставителство се включват и някои от първите жени библиотекарки. Едно от първите участия е на Невена Петкова-Капитанова. Тя е натоварена, заедно с Пенчо Крусов, да провери събрания материал за 1909 – 1915 г., операция, извършена под редакцията на д-р Павел Орешков. Пак през същата година се включва и Ирина Брадел, на която е възложено, също с Пенчо Крусов, съставителството на тома за периодичните издания (1912 – 1918 г.). До 1944 г. в подготовката на бюллетина участват още Елена Стоилова, Надежда Коларова и Ангелина Калоферова.

Във връзка с проблема, който разглеждам, ще вметна, че още през 1896 г. една интелектуалка превежда статията "Американските подвижни или странствующи библиотеки" [9] – факт, който свидетелства и за интереса на българката към чуждия библиотечен опит още в края на XIX век. Преводачката, за съжаление, се крие зад инициалите „М-ва, Г. Ив.“ и до днес остава неизвестна.

Изброените дотук изяви на българката се осъществяват под ръководството на видни учени мъже от Софийския университет и Народната библиотека. До 1944 г. обаче се появява и първият библиографски труд, плод на свободен личен избор от страна на авторката. Имам предвид указателя „Българска кооперативна книжнина, отпечатана през 1931 г.“, съставена от Маргарита Димчевска [10]. **Този труд е първата в историята на отечествената библиография самостоятелно издадена библиографска публикация, съставена от жена.**

М. Димчевска е учителка по професия, но установявам, че през 1929 г. е служител на Министерството на просвещението и отговаря за ученическите библиотеки. През същата година е изпратена с тогавашния директор на Народната библиотека в София Велико Йорданов на Първия световен конгрес на библиотеките и библиографията, проведен в Италия. Малко преди това през 1926 г., тя е командирована за известно време в Народната библиотека. (В началото на XX век у нас съществува такава практика в областта на културата и образоването.) Безспорно е, че в библиотеката и по време на конгреса, а може би още по време на следването си, Димчевска придобива определени библиографски познания. Вероятно кооперативното движение я вълнува и тя се заема с библиографирането на книжнината върху този проблем. Както отбелязва в предговора „задачата на книгописа е да сбере на едно всичко, което е излязло на български език по кооперативните въпроси от зараждането на кооперативното движение до март 1931 г.“. Първата публикация, констатирана от авторката е от 1887 г., т. е. обектът на нейното библиографско издиране се простира в близо 50-годишен период – обхват, който е изпитане дори за опитен специалист днес. Библиографията е с

класическа структура и цялото ѝ изпълнение свидетелства за солидната библиографска опитност на съставителката. Освен това съдържанието на издирените 302 книги е разкрито чрез стегнати и точни анотации. Ще подчертая, че анотирането е един от трудните и отговорни библиографски процеси, но и в този случай Димчевска се справя отлично. Впечатляващо е, че в тематичната структура на корпуса е обособен раздел „Кооперацията и жената“, което подсказва, че авторката се вълнува от проблема за мястото и ролята на жената в обществения живот.

До 1944 г. още няколко българки използват библиографията в научните си занимания, между които е и голямата поетеса Дора Габе, но те не са така съществени за осветяването на разглеждания проблем, затова на тях няма да се спирам.

От изложените накратко най-съществени факти, относно приобщаването на българката към библиографския труд, могат да се направят следните изводи:

1. До 1944 г. участието на българката в библиографската дейност има спорадичен характер.

2. Българската интелектуалка навлиза в попрището на библиографските занимания през първите години на XX век. Този процес се осъществява по две основни магистрални пътеки: а) по линията на научните занимания в Семинара по славянска филология при Софийския университет и б) по пътя на институционализацията на библиографията като нова дейност от 1897 г. в структурата на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

3. Първата българка библиограф е студентката по славянска филология в Софийския университет Мария Маждракова, съставила през 1904 г. „Библиографичен преглед на обнародваните материали и изследвания по българска диалектология“ – работа, пряко свързана с изследванията на българския език.

4. Първите библиографски произведения на българската жена показват, че тя бързо овладява библиографската методология и самоуверено навлиза в попрището на тази интелектуална дейност.

Българката навлиза активно в библиографския процес от 1945 г. насам, когато започва да функционира основаният през 1941 г. Български библиографски институт. Процесът е изключително динамичен и може да се каже, че към началото на 60-те години на миналия век библиографията е вече totally феминизирана, но това е тема за друг дискурс.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Цонев, Беньо.** Показалец на женския книжовен труд у нас : Библиографичния материал събрали студенти. – София: Издава Дамският Комитет за уреждане на изложба „Българка“ в Прага, 1911. – 146 с.

2. [Вельтман, А. Т.] Райна, българска царкиня / Прев. от рус. Елена Мутева. – Санкт – Петербург : Типogr. Импер. акад. наук, 1852. – 90 с.

3. **Библиография** на българската библиография. 1852 – 1944/Състав. Хр. Тренков и др. – София : Нар. библ. Кирил и Методий, 1981. – 312 с.

4. **Маждракова, Мария.** Библиографичен преглед на обнародваните материали и изследвания по българска диалектология. // И з в. на Семинара по слав. филология при Унив. в София, [1], за 1904 и 1905, 1905, с. 141–17.

5. **Боров, Тодор.** Библиография на славянското литературузнание. // Читалище, 1967, № 3, с. 7–9.

6. **Маждракова, Мария.** Библиография на славянската филология и литература в българския печат през 1905 – 1906 г. // И з в. на Семинара по слав. филология при Унив. в София, 2, за 1906 – 1907, с. 531–587.

7. **Симеонова, Милка и Виктор Траянов.** Библиография [на трудовете на проф. Венелин Ганев]. // П р а в н и изследвания, посветени на проф. Венелин Ганев по случай 30-годишнината му академична дейност. – София, 1939, с. 539–608.

8. **Радоилска, Анка.** Книжовното дело на проф. Михаил Герасков: Книгописен показалец. // В с л у ж б а на народното образование: Педагогическите приноси в чест на проф. Михаил Герасков. – София, с. 56–96.

9. **М-ва, Г. Ив.** Американските подвижни или странствующи библиотеки. Превела. // Бълг. с б и р к а, 3, 1896, № 2, с. 170–171.

10. **Димчевска, Маргарита.** Българска кооперативна книжнина : Излязла до 1931 г. – София: Печ. Книлеграф, 1931. – 123 с.

АВТОРСКОТО ПРАВО И ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО

Ас. Пламена Попова

Бъдещето, чиито граници мнозина футуролози опитаха да дефинират през изминалите десетилетия, вече е факт. Светът все повече се глобализира. В своите изследвания Алвин и Хайди Тофлър означават това явление като „третата вълна“. Според тях сме съвременници на изключителен революционен скок в човешката история, който ще доведе до totally преосмисляне на ценностите в обществото.

Радикалните промени, обхванали едновременно частната и публичната сфера изискват пред-приемането на адекватни мерки на всички равнища. Особено силно предизвикателство се отправя към правната доктрина и нормотворчеството на национално и международно ниво. Сред „най-засегнатите“ области на правото е безспорно закрилата на продуктите на интелектуалния труд и в частност – авторското и сродните му права. Неслучайно съвременната технологична революция се сравнява с откриването на книгопечатането по значимостта на последиците им относно юридическата защита на авторските права. Достиженията на техническата мисъл създадоха не-подозирани възможности за творчество и нови начини за използване на произведенията на духа.

Понятието информационно общество е ключово при осмислянето съвременните глобални реалности. Приема се, че информационното общество представлява качествено нова организация на социума, където информацията – факти и знания – е основен ресурс за развитие. Съществен елемент от неговата структура са информационните и комуникационни технологии, чиито бързи темпове на усъвършенстване изискват създаването на адекватна юридическа рамка. Информационното общество е все-обхватно – то има социологично, технологично, ико-

номическо, културно измерение, т.е. прониква във всички сфери от съществуването на съвременния човек.

Предизвикателствата пред авторското право, отправени от информационното общество, могат условно да се групират в две направления – новите продукти на интелектуалната дейност и новите начини и форми на използване на произведенията на духа.

Първият проблем получи сравнително бързо и качествено решение. Сред значимите блага, резултат на човешкото творчество и тясно свързани с новите технологии, са компютърните програми. Необходимостта от тяхната закрила като интелектуален продукт не се поставя под съмнение и след период на обсъждане на международно ниво се възприе предоставянето на авторскоправна защита. Директива 91/250/EИО относно правната закрила на компютърните програми изискава включване на компютърните програми в категорията на литературните произведения, защитени от авторското право. Целта на Директивата е хармонизиране на правния режим в европейските държави в тази област. Същото решение е приет и българският законодател – в чл. 3 ал. 1-от Закона за авторското право и сродните права компютърните програми са посочени като вид литературни произведения. Първият международен договор, който закриля компютърните програми като литературни произведения е Споразумението ТРИПС, което е част от Маракешкия договор за създаване на Световната търговска организация. Този подход позволява чрез минимално адаптиране на националните законодателства компютърните програми да бъдат включени в полето на действие на Бернската конвенция.

Друг нов обект на авторското право са базите данни. Съществена е Директива 96/9/EО относно правната закрила на базите данни. Целта отново е хармонизация на европейските законови практики по отношение на конкретния обект на интелектуална собственост. Директивата, освен това, акцентира върху необходимостта от засилена защита на инвеститорите в производството на бази данни. Тази позиция се аргументира със значителния рисък, който производителите поемат, както и големият размер на вложението. Подобно съврещане среща противоречиво отношение в научните среди. Българският законодател също предвижда *sui generis* право на производителя на базата данни, което трае 15 години и позволява на титуляра да контролира използването на продукта в този период. Тези нормативни решения са израз на тенденцията в световен мащаб да се акцентира върху материалния израз на интелектуалните продукти. Все по-глобалните пазари засилват ролята на икономическия еквивалент на обектите на авторскоправна закрила.

Тази позиция е изразена и в Директива 2001/29/EО относно хармонизирането на някои аспекти на авторското право и сродните му права в информационното общество. В Директивата се обръща специално внимание на инвестициите в творческа дейност и необходимостта от засилена защита с оглед ролята им за просперитета на обществото. Подобен подход при регулиране на материята на интелектуалната собственост предизвиква разнопосочни коментари в правната наука. Според проф. Цветана Каменова се наблюдава тенденция към прилагане на все повече двустранни търговски договори за сметка на международните конвенции при уреждане на отношенията, касаещи обекти на авторското и сродните му права.

Важен проблем пред позитивното право поставят и новите начини за използване на произведения – най-вече предоставянето на услуги по електронен път. От една страна, се изисква адаптиране на правната регламентация към новите форми на използване на интелектуалните продукти. Навлизането на информационните мрежи и преди всичко глобалната INTERNET в ежедневието позволява достъпа и използването на разнообразни произведения от място и по време, избрани индивидуално от всеки. Киберсредата е специфично пространство, което не признава географските граници. Отношенията, които се развиват в рамките на това пространство, могат и най-често имат сложен международен характер. Констатацията

поставя въпроса за приложимото право в такива случаи. Освен трудностите при определяне на юрисдикцията във всеки конкретен случай, съществуват и разлики в правната уредба на интелектуалната собственост в отделните държави. Наложителна, в този смисъл, е все по-пълната хармонизация на националните законодателства и уеднаквяване на правния режим в сферата на авторското право. Такъв е начинът да се избегнат редица противоречия, които потенциално застрашават титулярите на права върху интелектуални продукти или ползвателите им.

Друг аспект на проблемите, породени от новите технологии и налагането на информационните мрежи, е трудното проследяване и отчитане на действителните размери при използването на дадено произведение – текстово, музикално и т.н. Възможностите за проследяване на реалното използване в глобалната информационна мрежа са ограничени. Трудно може да се установи наличието на задължителното съгласие на автора за използване на произведението му по съответния начин. Респективно, възможностите за нарушаване на авторските права и въобще правата върху нематериални блага са неимоверно увеличени. В световен мащаб се наблюдава значително нарастване на посегателствата върху продукти на интелектуалния труд именно във връзка с бурното развитие на информационните и комуникационни технологии. Ситуацията изисква вземането на спешни мерки и от юридическо естество с цел намаляване на нарушенията и превенция.

Усъвършенстването на правния режим относно продуктите на интелектуалния труд е задължително условие за тяхната адекватна закрила в съвременното общество. Предизвикателствата на новите технологии усложняват нормотворческия процес и водят до преосмисляне на много от досегашните съврещания в авторското право.

ЛИТЕРАТУРА

- 1. Маркова, М.** Компютърните програми и базите данни в системата на интелектуалната собственост и борбата с пиратстването им. – Интелектуална собственост, 2002, № 10.
- 2. Каменова, Цв.** Международно и национално авторско право. С., 2004.
- 3. Известна в публичното пространство като Информационната Директива.**

СЛОВО ЗА АНТОН ДОНЧЕВ

Гл. ас. Ина Антонова

Има такива писатели – те пишат за най-трудните векове в историята на народа си, и самите те преживяват и постигат съдбата му на различни нива – събитийно, емоционално, ментално, езиково, символично, духовно, докато се превърнат в носители на частици откровение. Щастлив е народът, който има такива писатели, защото те по начало не могат да бъдат особено много. Всяка национална вселена има своя структура, чиито фундаментални измерения, за разлика от интерпретациите са ограничен брой и това означава, че творците народоведи са свързани с аспектите и равнищата ѝ. Мнозина се стремят да изразят дълбоката същност на народа си, но малцина действително успяват, защото този път е от най-трудните – книгите са за нас, читателите, а огромният труд на душата, търсенето, страданието, трансформацията и посвещението са за писателя. Велика любов към родината е нужна, към нея и към целия човешки род, за да се измине такъв път.

Антон Дончев създава модерни романни повествования именно за най-трудните и натоварващи душата моменти от българската история: Кубратова България, животът и съдбата на Аспарух, насилиствената исламизация на райони от Родопите по време на османското владичество, уникалното духовно пространство на българската християнска духовна школа – богоизповедството, нейното разпространение в Европа и трагичната ѝ съдба. Антон Дончев достига най-дълбоко в психологията на древнобългарския характер и култура. Въпълъща спецификата на древните българи в запомнящи се завинаги образи и герои и поставя по местата им по деликатен, но категоричен начин изконните български ценности. С озарена интуиция той вижда през вековете духовното

пространство на България, нейната култура, мощ, богатство и страдание и очертава нейното място и в историята на великата европейска цивилизация. Някъде дълбоко в тайниците на душата е проговорила съкровена трансцендентна памет, която може да бъде пробудена и оживена само от любов.

Навсякъде най-забележителната страна от творческото осъществяване у Антон Дончев е неговото знание за человека, чрез което той вижда съдбините на героите, създава ги, прелива се в тях, очертава вселената на техния живот и дава на тази вселена самостойност. България на Антон Дончев е едно многощатечно, многогодишно, духовно, културно-историческо и личностно пространство, в което се оглежда съдбата на света. Тези книги отдавна са се превърнали в реалини участници в нашия живот. Романите на Антон Дончев наподобяват живи същества. Те са дълбоки личности със сложна духовна конституция, те са неговите синове, изпратени да съграждат, защитават и развиват по-нататък българската вселена, докато българско име и реч съществуват под слънцето. Разказът от първо лице, споменът, интроспекцията, духовният завет пред лицето на смъртта – това не са просто повествователни похвати, израз на модерните повествователни техники на европейския роман, те са много повече, защото въпълъщават и организират художествен свят, населен с личности и това е изключително важно за всички нас, защото културата на личността, нейната вътрешна иерархия и единство, нейната духовност, човекът, разбиран като единство на тяло, душа и дух, на труд, интелект, воля, съзидание, любов и искра Божия – това е християнската култура на личността, най-високото постижение в статута на човека по протежение на всички известни

цивилизации в човешката история. Именно такава култура на личността притежава Антон Дончев и в неговото творчество тя се трансформира в култура на текста, неговата организация, комуникация и послания. Неговите книги или неговите любими деца, както го нарекох, са едновременно проникновено повествование за конкретни исторически реалности от българското историческо и духовно битие и заедно с това образи-модели, образи-символи на българската чувствителност, менталност, духовна и религиозна неповторимост и всичкото това предадено в едно невероятно динамично единство, защото то се осъществява вътре в героя, в изначалното единство на самосъзнанието, в неговото себепостигане и себепреодоляване. Съзнанието на литературния герой представлява процес – на търсене, на постигане на истината, на осъзнаването, че всеки един от нас е път към истината, любовта и състраданието и към разбирането на себе си и другите, което означава изграждането на единна общонационална реалност отново и отново, докато българинът броди по света, създава, руши и създава пак, но най-голямото му творение е собствената му личност, нация и вселена. Защото да напусне света с чиста съвест има право само онзи, който е изграждал всичко това.

Писателят народовед се отличава същностно от останалия сонм творци по своята специфична функция: неговото творчество не е още една уникална сама по себе си визия, а е стожер, стълб, на който българинът да се опре, за да премине по-нататък, народоведът е медиатор – той общува с националния дух, той е негово изражение, негово вдъховено слово. Такива творби не само приобщават към миналото. Те го преосmisлят, те му дават нови имена, раждат ново знание; те трансформират миналото, изграждайки настоящето. Романите на Антон Дончев не само не могат да бъдат „отражение“, те не са и „обобщение“ – тези банални, морално оstarели и дълбоко некоректни представи за естеството на изкуството изобщо. Романното мислене на Антон Дончев сътворява мощни енергийни цялости, високо и сложно организирани, белзани с една забележителна смислова натовареност – те участват на духовно-културно и ментално ниво в живота на българите от всички времена, участват в сътворяването на историята ни тук и сега, но понеже са духовни цялости, следователно и завинаги. Те въплъщават българския национален характер с неговите крайности и антиномии и което е особено важно, в тях си

дават среща двата полюса на нашата национална вселена, високото героическо ниво и неговия нисък профанен антипод. Иначе казано – това е дълбоко автентично творчество, което твори нашата вселена и нас самите като човеци и българи.

Същевременно с пълна сила може да се твърди, че става дума за едно модерно романно мислене, което кореспондира с модерната култура на романния жанр както в Европа, така и в цял свят. Но за разлика от шедьоврите на класическия двадесети век тук не става въпрос нито за модерно митотворчество, нито за заемки от други жанрове, нито за семиотичен роман и прочее търсения. Във времена, в които се създават творби, обобщаващи състоянието и съдбините на съвременната цивилизация, пречупени през отделни мощни индивидуалности, Антон Дончев намира сила да тълкува и изважда на бял свят гъбините на българската история, да обхваща в себе си своя народ, да сътворява мост, по който България и всеки българин преминават отново и отново към бъдещето, трансформирайки миналото. Във век на технократична надпревара, студен интелект и безлюбие, който превръща писателя в самотно усилие на воля за смисъл, един творец, носител на велика любов, издига сърцето си, приема в него всички болки на света, дава му топлина и воля за постигане, творец, чиято личност е израсла до ръста на нацията (която е една съборна личност) и чрез нея до сърцето на света. Вярвам, че творчеството на Антон Дончев е пламък от един голям огън, който едва сега се разпава, в смисъл, че на източноевропейския културен полюс предстои ново въстъване в активно историческо творчество. Нужни са нови силни хора, способни на любов и себеотрицание, способни на подвиг, които да проправят път към една истински нова и обединена евро-християнска цивилизация. Модерните времена дадоха своето и тяхната люлка беше Западът. А новото европейско човечество, чиято историческа мисия е да постигне синтез, опиратки се на онова, което е постигнато, е възможно само, ако създаде нова ера на хуманизма, ако срине барierите на отчуждението, постигне отново духовността и по този начин надрасне самоотчуждението, за да открие нови хоризонти за човешкия род. Някога българската християнска духовна школа – богословиството се пожертвва като житно зърно, от което по-късно се роди епохата на Ренесанса. Вярвам, че източноевропейският културен полюс и особено ние, българите, сме способни – от

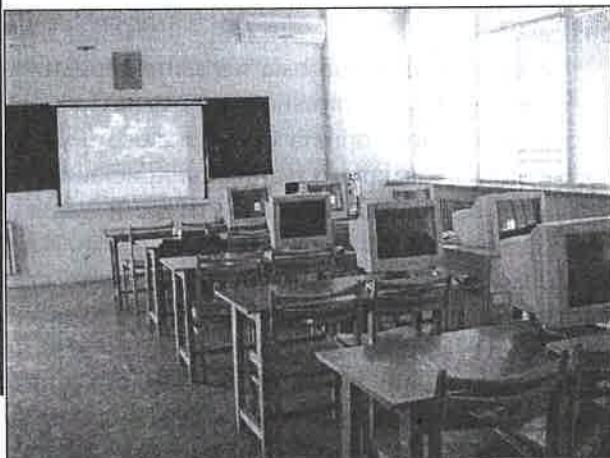
дъното на страданието и нищетата, от дъното на националното бедствие, да родим отново феникса на новия хуманизъм, защото той е свързан с нашия духовен ген. Ние носим богомилството в себе си, дори когато изобщо не съзнаваме това. И този прекрасен роман – „Страният рицар на свещената книга“, го доказва по потресаващ начин. Дълбоката съвременност на тази книга не е свързана единствено с актуалния интерес към българската история или с полулярната философско-историческа идея, че епохите се повтарят, неповтаряйки се.... Архитектониката на романа възпроиздава и моделира дълбоките структури на националната памет и уникалното времепространство на българската вселена, в която времето е кръгово, а ритмите космически. Трансцендентните нива на нашата вселена не са нито „абсолютното минало“ на романтиците, нито „абсолютното бъдеще“ на фантастите, те са едно абсолютно настояще, духовното единство на българите и тоталитета на паметта. И за това „Рицарят...“ ще бъде съвременен – до свършека на времената...

Нашето висше училище (СВУБИТ) удостои Антон Дончев със званието „Д-р хонорис кауза“, това беше нашият начин, нашета възможност да изразим оценката си. Но както беше споменато още в самото начало, най-голямата награда за твореца навсярно са не толкова удостояванията, колкото реалното активно възприемане на неговото изкуство. Творбите на Антон Дончев изискват вгълben тотален прочит, като същевременно възпитават читател, способен на това. Неговата проза се постига истински не от един, два или повече прочити ... въпросът не е в броя. Такава проза води от изучаване на линейното повествование към съзерцание на различни семантични цялости, до мига, в който човек стане способен да съзерцава духа на цялата творба, нейното единно времепространство. И тогава дори текстът не е нужен – това уникално художествено времепространство се е отпечатало в душата на читателя, работи в него на различни нива на психиката му. Истинският прочит променя/повдига человека. Разбира се, ако книгата е автентична. А творбите на Антон Дончев са преди всичко дълбоко автентични и заслужават, зоват за такъв прочит ...

Благодарим ти, приятелю на нашите сърца !

**Неотдавна в СВУБИТ –
София, отвори врати учебен
демонстрационен музей
„Златен век“.
В навечерието на юбилея
на СВУБИТ се обновиха учебни
зали с нова компютърна техника
и съвременно обзавеждане.**

„ДА ДОСТАВЯ НА ЧИТАЮЩАТА ПУБЛИКА СРЕДСТВА ЗА ПРОЧИТАНИЕ...“

Дейността на Свищовското народно читалище в полето на българската книжнина през Възраждането

Доц. г-р Петър Парижков

В епохата на Възраждането, особено през последните две десетилетия преди Освобождението, които бележат връх в многовековните борби за отхвърляне на османското владичество, във време, белязано с дълбоки преобразования в бита, културата и съзнанието на младата нация, време на духовно възземане и самоопределяне на българския народ – значителна роля играят читалищата.

Първенството държи Свищовското читалище, основано на 30 януари 1856 г., следвано от читалищата в Лом и Шумен, създадени няколко месеца по-късно.

Въодушевление обзema неговите учредители след тържественото чествуване празника на Преображенското училище в Горната махала и словото на учителя Васил Манчов, когато търговецът Христаки Филчов и учителите Емануил Васкидович и Георги Владикин отиват у дома на Димитър Начович – училищен настоятел и касиер на училищното настоятелство, търговец и патриот. Под впечатление на произнесеното слово четиримата първостроители обменят мисли за развитие на просветното дело в града и за основаване на народно читалище, замислено преди това с патриотическите внушения на Георги С. Раковски [1]. Началото е документирано в учредителния протокол във „Всеобщий кондик славеноболгарскаго

училища божественаго преображения“ на 30 януари 1856 г., в който се казва, че „... воспалени от родолюбието си, определиха по возможности да пожертвувава всякий от онаго дара, от когото Бог им подарил, за да поставят едно Българско читалище, где ще бъди библиотека и музеом...“ [2].

И по неписан, но твърде далновиден и мъдър закон книгата е най-драгоценното богатство на българските народни читалища. Всеки читалищен деец или обикновен ратник на свободолюбивата идея дава скромната си лепта за общото дело. Затова доставянето на книгата от далечни и близки земи, изпровождането на книгата във всичките предели на отечеството е деятелност не покрай другото, а най-главното в назначението на народните читалища – така, както го разбират възрожденците. „Всяко читалище или дружество – пише Димитър Мишев – има за цел да се грижи за самообразоването на членовете си и да разпространява просвета и съзнание във всички слоеве на гражданите. При всяко читалище има библиотека. В салоните на читалищата и дружествата се срещат учители с първенци, еснафи, работници. В тях се демократизира просветата. В тях се държат речи, четат се книги и вестници, обменят се мисли, съревнуват се учители и младежи кой да бъде по-полезен на съгражданите си“ [3].

Будното просветително огнище в Свищов взема върху себе си грижата за добиване на книгата, за да разпалва светлината на знанието, да поддържа огъня на българската святост, да кове волята на своите синове за борба с вековния тиранин, заедно с просвещението да подгответя духовете за часа на бунта.

В нарочно стъкмения „Устав на българското читалище в Свищов“ ясно и точно са формулирани целите и задачите му. Член първи от глава първа гласи: „Свищовското читалище ще има за цел: да доставя на читающата публика средства за прочитание; да подпомага Българската книжнина; да улеснява си-ромашките ученици и въобще да разпространява образоването помежду народа.“ По-нататък тази мисъл е конкретизирана в глава четвърта „За употреблението на доходите на читалището“. В член двадесет и четвърти е казано: „Читалището ще приема по-известните народни и Европейски журнали.“ Член двадесет и пети: „Ще купува по един екземпляр от всяка българска новоиздадена книга и колкото български книги има издадени до сега.“ За да разширява духовния хоризонт на любознателните си съграждани според член двадесет и шести читалището поема грижата „...според възможностите на капитала си да състави една библиотека, която да съдържавя всякакви учебни и забавни книги на инострани язици“. Продължение на родолюбива възрожденска традиция откриваме в член двадесет и седми: „Настоятелството ще ся грижи да отдели някое количество пари от доходите на читалището и ще да печати някои общополезни книги, които одобри.“ Т. е. – то да бъде „иждивител“, „стицател“, „спомоществувател“ за издаване на книги, от които толкова се нуждае българинът във възрожденската епоха, да подпомага според силите и средствата си бедната наша книжнина. И да доразвива драгоценната българска черта – дарителството, стремеж, за който свидетелствува член двадесет и осми: „Да принося подароци от учебни някои книжки по възможностите си на някои училища в отечеството ни.“

Виждаме, че уставът очертава доста пространно и в дълбочина книгоразпространителската, книгоиздателската и дарителската дейност на свищовското читалище.

Да приведем документални доказателства за това как то изпълнява високата си длъжност в сложната, многообразна и белязана с толкова величави дела на самопожертвувателност епоха на Българското възраждане.

„Още при основаването на читалището библиотеката е започнала своя живот с (800) осемстотин тома „книги от разни класически списатели – Елински, Гръцки, Славянски... и на разни други язици“, подарени от бележития учител, основател на читалището Емануил Васкидович. Този щедър, пребогат и учудващ дар на Васкидович бива последван от други лица и учреждения. Така Христо Златев, учител в Александрия, подари една ръкописна стара книга, „съдържаща разни физически предмети“. Васил Манчев, учител в Свищов, подари една част от Литургия на пергament и още няколко ръкописа. Димитър Костович от Зимнич подари 15 тела от I част на Телемаха („Приключенията на Телемаха“ от Фр. Фенелон, преведена от Н. Михайловски, Цариград, 1873 – б. м., П. П.) в превод и 2 тела от историята на Ю. И. Венелина („Критически издиряния за историята българска...“, преведена от Ботю Петков, 1853 – б. м., П. П.). Редакцията на „Цариградски вестник“ подарила една „библиотека“ и едно годишно течение на вестника.

Росийското императорско генерално консулство в Русе изпратило 175 тома разни книги (1871 г. – б. м., П. П.) [4]. Сред тези „разни книги“ откриваме съчинения исторически – „Пелопонезката война от Тукидита“ (в няколко издания), философски, поезия – Хораций на латински, Овидий в гръцки превод, Омир в много издания и др. Сред книгите, притежание на читалището, са особено ценните Свищовски дамаскин от 1753 г., който по думите на проф. д-р Любомир Милетич „има голямо значение за историческото осветление на североизточното българско наречие“ [5], и един екземпляр от „Евангелие“, отпечатано през 1575 г. от Пътър Мстиславец, съдружник на Иван Фьодоров, с когото през 1564 г. издават първата точно датирана руска печатна книга – „Апостол“.

Така започва и така продължава своята дейност Свищовското читалище на книжовното поприще –

да разпръска вицелина не само в края си, но и времето по Българско.

С молба да обогати книгохранителницата и да подсилни фонда за издръжка на ученици в други училища се обръща Свищовското читалище към ревнителя на българското просвещение Иван Николаевич Денкоглу. В писмото се казва:

„Благородний Господине
Н. Денкоглу в Москва.
Свищов, 1856, Декември 16

Всякий единородец познава колко е нужно образоването за свой род; за то може да рече чи е и за нас, Българете, не избежима длъжност. Сега ради и ми като познавам тая благородна добродетел, распалени общо от ревност за народно нравствено просвещение, заедно градски ся съгласихми да съставим едно читалище и музеом, за което сми уверени, чи сте извест[е]ни от Цариградского вестника под № 286, гдeto обнародвахми, с намерение да събереми, както и по възможности събрахми една книгохранителница от разни класически списатели, също един малък фонд, за да можими да припроваждами по другоместни училища младежи да съвършават науките си, и еще да помогами нашите списатели в печтане книги преведени или съчинени, а найпаче да отворими едно прибежище на старите български ръкописи, колкото разсипани тук-там по многострадална България ся намерват.

Обаче гледами, чи количеството, което що-где сми събрали до сега, е недостаточно, за да напредува нашето намерение според пламенното ни желание. Сего ради понеже познавами вашата распалена ревност, която пламти в благородното ви сърдце за общебългарското нравствено добро, за то и не пропущами сърдечно да ви молим и уверени сме, чи движими от благородното чувство, ще помогнете на това душеполезно заведение и ще побудите нашите родолюбиви единородци и други любители за народното образование да нам помогнат.

Надевами ся, как тая наша молба ще бъде вам приятна, и очидавами повременно да ни удостоите

със отговор и обрадувате с испроваждането на събранныте дарове...“ [6].

Не можем да се съмняваме, че благодетелят е откликнал както подобава на тази гореща патриотическа молба.

Благодарение на щедростта и на други дарители в края на 1856 г. читалищната библиотека съдържа около 2000 тома книги. Те не стоят заключени в сандъци, а тръгват по книжарските одисеи в двете посоки – за Свищов и от Свищов към другите предели на отечеството.

През 1867 г. настоятелството обсъжда въпроса за разпространението на в. „Македония“ и на други български вестници. То решава да влезе във връзка с Цариградското читалище „като по-важно от всички български читалища“ [7] с цел да потърси от него съдействие за изпращането в Македония на „Най-практична метода за първоначалното изучвание на децата, наредена от Янка С. Мустаков...“ (1869), напечатан „с иждивението на Свищовското читалище“, известен и като „Нова мода буквар“, приветствува излизането на списание „Читалище“ в Цариград, като веднага абонира 6 броя за себе си, 3 за селските общини и 2 броя – за Македония [8]. Освен това на заседанието си от 21 януари 1871 г. настоятелството решава да даде бесплатно ученически помагала на бедните деца [9]. На 25 юли 1871 г. става извънредно събрание на настоятелството, което постановява да се уведоми Росийското императорско генерално консулство в Русе, че са получени изпратените от него 175 тома „разни книги“. Едно количество книги се определя за раздаване на учениците от градските мъжки и девически училища [10].

И тъй – читалището в Свищов, което „заемало първо място в държавата след Цариградското“ [11], върши своята патриотическа дейност в няколко направления – получаване на книги чрез дарения или закупуването им, подпомагане с учебници и учебни пособия на бедни ученици, изпращане на книги и вестници из цялото поробено отечество, събиране на спомоществуватели за издаването на нови български книги, така нужни за народната пробуда. Тези дейности са неотделими една от друга, преплитат се в духа на тогавашната възрожденска традиция.

Заслужава да отбележим сътрудничеството на Драган В. Манчов с читалището. Според сключения между настоятелството и изтъкнатия възрожденски книжар и книгоиздател договор от 28 август 1872 г. последният се задължава: 1) да доставя на градските училища всички потребни учебници и да разпродава учебника на учителя Янко С. Мустаков „Нова мода буквар“ без отстъпка по 60 пари; 2) да подарява на читалищната библиотека по 1 екз. от всички свои издания, като читалището се задължава да разпространява неговите печатни издания. Вземайки върху себе си грижата за продажбата на Манчовите учебници и книги, читалището гледа на първо време да подтикне просвещението на народа. Със същата тази цел то издава и няколко книги – „...да помагами нашите сподвижници в печтане книги преведени или съчинени“, както свидетелствува и цитираното вече писмо до Иван Н. Денкоглу.

Същата задача родолюбците си поставят и в проектопограмата на Свищовското читалище, където четем: „Да се помага на ония народни сподвижници да печатат списанията си и преводите си, тези, които нямат средства да ги издават на свят“ [12].

По този начин то дава своите приноси в отпечатването на драгоценните български книги.

Основополагащо начало на тази дейност е „Буквар за първоначалните ученици. Съчинен от Емануила Васкович и Георгия М. Владикина, учители училища святаго Преображения. Напечатан же с иждивение народнаго читалища в Свищов. Издание перво. Новий Сад. Книгопечатня А-р Дан. Медаковича, 1857“. Не след дълго „на свят“ ще излезе и „Чистописание за българските юноши. Съчинено от Емануила Васкович и Георгия М. Владикина... Иждивение народнаго читалища в Свищов, Pest Lith. Druck v'Haske, 1858“. Тиражът на това издание е доста голям за времето си – 5000 екз., което доказва колко необходима е подобна книжнина за народното просвещение. Поредицата от учебници продължава „Методический буквар за французкий язык, издаден с иждивението на Свищовското народно читалище. 1868. Във Вена, у книгопечатн. Л. Сомерова“. (Подпись на предговора: В. Манчевич. Дата: Свищов, 6 март 1867.) Свищовският патриот Васил Манчов – един от

инициаторите за създаването на читалището, сам учител, е авторът на този буквар, извикан от необходимостта да се задоволяват потребностите на напредналия в икономическо и културно отношение крайдунавски град. Вече посочихме „Най-практична метода за първоначалното изучивание на децата...“ от Янко С. Мустаков.

В печатницата на Дунавската област в Русе през 1869 г. е „изведен на свят“ и Уставът на Българското читалище в Свищов. То подпомага и издаването на книгата „Велизарий. Историческа драма в две действия (по Х. К. Х. Траудцена). Съставил Т. Шишков. Принос на бъдущия наш народен театър. Цариград, в печатницата на А. Минасиана у Джамъл-хан, 1873“.

Според твърде прецизно водената „Годишна сметка Народнаго читалища в С[в]ищов 1859/1860 г.“ през декември 1858 г. настоятелството изразходва „за подварзани 1000 ком. (плекта) и краснописания 200 (гроша); за подварзани 500 ком. (плекта) краснописания + 2 атлаза 116 (гроша)“. За същата цел – подвързването на 2450 екз. през 1860 г. то изхарчва 471 гроша. От посочените бройки става ясно, че тази книга не е никоя друга, освен „Чистописание за българските юноши...“ на Емануил Васкович и Георги М. Владикин. В графата „Да дава“ за м. март 1860 г. е отбелязано: „На Д. [анило] Медакович дълг за печатани книги 122 1/2 Гр.[оша]“ [13]. Отнася се за отпечатването на „Буквар за първоначалните ученици“ от същите двама автори.

Георги С. Раковски цени особено високо дейността на първото българско читалище в полето на книжнината и затова в преписката между революционера и свищовските му приятели и сподвижници често се говори за записване на спомоществуватели за негови съчинения и вестници.

В писмо, изпратено от Свищов на 30 декември 1856 г., Васил Манчов му пише по повод събирането на спомоществуватели за „Горски пътник“:

„Драгий приятелю Г. С. Раковски!

Ако вашето тръгване да стана твърде на бързо, щото и не можахми най-сетне да ся разцълевами, но никак не ще забрави вашите приятелски съвети; също тъй и задължението, което ми връчи в ръцето, силя се да го изпълня.

Спомоществувателите ще ги събирам и парите ще ги придам на Цвятка [Радославов]..." [14].

"Г-не Г. С. Раковски! – обръща се с писмо към него на 2 март 1857 г. Народното читалище в Свищов. – Като познаваме твърде добре искренното ваше любородие, пламенната ревност, що пламти в сърцето ви за народното ни образование, а най-много за развитието на нашата книжнина, дерзаеме да ви помолиме с настоящето да сторете един труд и настанинете в поправяванието на някои книжки, които проводихме до г. Медаковича да ги печата. Молиме ви да станат също като оригиналът" [15]. Видно е от горното, че отпечатването на „Буквар за първоначалните ученици“ от Емануил Васколович и Георги М. Владикин в „книгопечатнята“ на Данило Медакович в Нови Сад през 1857 г. става с прякото и ценно съдействие на Георги С. Раковски – приятел на Медакович.

Читалището записва за себе си 5 „книги-тела“ от „Горски пътник“, което личи от писмото на Цвятко Радославов до Георги С. Раковски, датирано „Свищов, (1) 857 мая 6“ [16].

Георги С. Раковски дава достойна оценка на родолюбивата ревност, проявена още при основаването и при първите стъпки на Свищовското читалище на книжовното поприще. Той има дълбоки основания да се интересува най-живо за будното просветително огнище и в писмо до Васил Манчов, изпратено от Нови Сад на 16 април 1857 г., да възклике почти патетично:

„Драгий мне приятелю г. Манчович,

Получих твое приятелское писмо ведно с закона на вашего достопочитаемаго читалища. Радост сърдечна чувствовал за с[в]ищовская ревност. Дай боже да и други наши съотчественици следват добрий пример с[в]ищовских жителех. Тогда ще осияе и наш мразний (мрачний – б. м., П. П.) зренник светлое просвещения слънце, тъмний же досадни облаци невежества далеч в Азия ще разгони!“ [17].

С тези редове ние поискаме само да хвърлим шепа светлина върху достойната за възхита дейност

на първото българско читалище в полето на книжнината.

В лето 1856-о, Иануария 30, запалва своя огън светилникът на просвета и родолюбие.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. **Джамбазки, Христо.** Основаване на първото българско читалище и неговата дейност до Освобождението. – В: Сто години народно читалище Свищов. Юбилейен сборник. 1856–1956. Свищов, 1958, с. 6–7.
2. Пак там, с. 9.
3. **Мишев, Димитър.** България в миналото. Страници из българската културна история. С., 1916, с. 331.
4. Юбилеен сборник на Свищовското читалище 1856 – 1931. Изд. на читалището, 24 май 1931, с. 56–57.
5. Вж. **Мушмова-Георгиева, Фанка и Живка Аламанова-Спасова.** Библиотечна и издателска дейност на Свищовското читалище. – В: Сто години народно читалище Свищов, с. 130.
6. Цит. по Сто години народно читалище Свищов, с. 17–18.
7. **Сираков, Станъо.** В кондиката пише... НСОФ. С., 1965, с. 15.
8. Пак там, с. 16.
9. **Протоиерей Стефан Ганчев.** Свищовското читалище. Дял V от сложената под печат книга Свищов. Принос за историята му. Свищов, 1929, с. 18.
10. Пак там, с. 19.
11. Пак там.
12. Цит. по Сто години народно читалище Свищов, с. 209.
13. Вж. Юбилеен сборник на Свищовското читалище 1856 – 1931. с. 94–95.
14. Архив на Г. С. Раковски. Т. 2. Писма до Раковски 1841 – 1860. С., БАН, 1957, с. 130.
15. Пак там, с. 155.
16. Пак там, с. 183.
17. Архив на Г. С. Раковски. Т. 1. Писма и ръкописи на Раковски 1841 – 1860. С., БАН, 1952, с. 98–99.

КНИГОИЗДАВАНЕТО И КНИГОРАЗПРОСТРАНЕНИЕТО – ПРИОРИТЕТНА ЗАДАЧА НА БЪЛГАРСКОТО ЧИТАЛИЩЕ В ЦАРИГРАД (1866 – 1876)

Ст.н.с. г-р Елена Харбова

В движението за новобългарска просвета и културен просперитет през възрожденската епоха члено място заемат българските читалища. Белязали първите признания на живот през 50-те години на XIX в., през 60–70-те години на века те се оформят като най-важните институции в организационната структура на българската култура, като средища на интензивен обществено-политически и културен живот.

В края на 1870 и началото на 1871 г. читалищата обхващат почти всички български селища и емигрантски центрове. Те се налагат като важни културно-политически средища с първостепенна роля във всеобщото национално-образователно и културно-просветно дело.

През 1870 г. като централен орган на читалищното дело започва да функционира Българското читалище в Цариград (1866 – 1876). Своята ръководна позиция то утвърждава окончателно в края на 1871 г.

Цариградското читалище е една от най-големите общонационални институции през възрожденската епоха, която допринася в значителна степен за духовното оцеляване и за консолидирането на българската нация. То е главен фактор за изграждане на читалищната система, за координиране дейността на читалищата и за прокарване на обща читалищна политика.

Между приоритетните задачи на читалището е развитието на българската книжовност. Оценявайки книжината като един от най-мощните фактори за напредъка на българския народ и неговото укрепване като етническа общност, читалището стимулира създаването на оригинални съчинения от различни области на знанието и на художествени творби. То съдейства активно за тяхното издаване и широко разпространение сред различни обществени кръгове.

За осъществяването на своята политика по развитието на българската книжовност читалищните дейци в Цариград първоначално се насочват към издираването и привличането на бележити представители на българската интелигенция. В резултат на продължителни действия в това направление около читалището се групира значителен кръг от видни участници в културно-националното движение през 60–70-те години на XIX в., между които са: П. Р. Славейков, Г. Кръстевич, И. Найденов, Т. Бурмов, Т. Икономов, А. Йовчев, С. С. Бобчев и др. Всички те подкрепят усилията му по създаването на оригинални трудове от различни области на знанието, на художествени и други произведения, както и по популяризирането и разпространението на българска литература. На тях се дължи до голяма степен и осъществяването на най-голямото му книжовно дело – издаването на сп. "Читалище".

За да допринесе за създаването и умножаването на българската книжнина, читалището отправя лични покани към известни български учени, писатели, учители и други дейци за съставянето на учебници, научна, художествена и друга литература. Същевременно то подпомага нейното отпечатване, издаване и разпространение. През април 1869 г. например, с цел да съдейства за развитието на учебното дело и да допринесе за укрепването на националното съзнание в най-застрешените от чужда пропаганда земи, читалищното настоятелство отправя покана към Marin Drinov да напише една „кратка българска история“, която да служи като учебник за първоначалните училища в тях¹. „Потребата от такава книга е голяма – четем по този повод в писмото до Дринов, – та ще направите голямо добро, ако в малко време пригответе такова съчинение, да се напечати по-скоро.“² В друго свое писмо до Дринов от май с. г. то изрично подчертава, че за написването на учебник по българска история ще разчита изключително на него³.

Осведомено за замислите му да напише и издаде „История на българския език“, читалищното ръководство изтъква голямата полза от такъв труд за развитието на филологическата наука и поощрява намеренията му⁴. То многократно дава своите уверения, че материално и морално ще подкрепя Дринов в научноизследователската му дейност⁵. И наистина Цариградското читалище оказва съдействие за издаването и популяризирането на неговите най-значителни трудове – „Поглед връх произходението на българския народ и начало на българската история“ (1868) и „Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало до днес“ (1869)⁶. То ги прави достояние на обществеността, събира спомоществователи за тях и ги разпространява из различни български области и емигрантски центрове⁷. На читалището в Цариград се дължи широкото популяризиране на труда „Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало до днес“ из различни селища с българско население – Цариград, Тулча, Сливен, Стара Загора, Шумен, Видин, Пловдив и др., от които са набрани 763 спомоществователи⁸.

Читалищното ръководство си сътрудничи и с известния фолклорист и етнограф Стефан Веркович⁹. По повод подготвения от него сборник „Веда словена.

Народни песни на тракийски и македонски българи от праисторическо и Александрово време“ читалището приканва чрез своето списание „всички родолюбци и учени дружества“ да съдействат за по-скорошното му издаване. Редакцията на „Читалище“ изрично уведомява, че спомоществованията ще се записват при Българското читалище в Цариград¹⁰.

Читалището се обръща с покани за написване на различни изследвания и художествени творби, за съставяне на учебна литература и книги с културно-политически характер, за участие в списването на възрожденски периодични издания и към други изявени българи. Посредством Цариградското читалище някои редакции на периодични издания отправят призови към български книжовници за сътрудничество и подкрепа. Те даже умоляват читалището да поеме известни ангажименти и относно разпространението на тези издания. Например редакцията на сп. „Славянски педагог“ се обръща с молба към читалището в Цариград да отправи покана към учени и книжовници за подготвянето на материали за училищното и учебното дело. Освен че се отзовава на тази молба, читалището от своя страна препоръчва списанието на българската читателска публика. То го подкрепя и с акция за събиране на спомоществователи¹¹.

Цариградското читалище многократно поема задължения да събира спомоществувания и за други съчинения и периодични издания, с което допринася за тяхното осъществяване¹².

Освен насырчаването и подкрепата, която оказва за развитието на книжовната дейност, читалището прави опити за нейното тематично насочване съобразно потребностите на българското общество. Към съставителите и авторите на печатни произведения то поставя определени изисквания по отношение както на тяхната тематика, така и на съдържанието, езика и правописа им. Правят се опити за намеса и в подбора на преводната литература¹³, която да бъде ориентирана към „най-доброто и най-нужното за нас, а не това, което ще вреди на българския прогрес“¹⁴. Оригиналната българска литература, която ще се създава, както и преводните произведения трябва да разкриват „важни неща от живота“, „да заключават в себе си здрави, точни истинни и прави понятия и мисли“, „да

бъдат верни на действителността, на правдата и науката”¹⁵. Тази позиция на читалищното ръководство личи най-ясно от въведените библиографски рубрики в списание „Читалище“ – „Книжевни вести“, „Нови книги“, „Библиография“, „Книжнина“ и други, в които се представя новоизлязлата литература. Наред с библиографските описания на български и чуждестранни книги, периодични издания и преводна литература в тези рубрики се поместват критични анализи, бележки и препоръки за някои съчинения¹⁶. За да разполага с по-пълни и точни данни редакцията на сп. „Читалище“ се обръща към книжари и книгоиздатели с настояване да изпращат по един екземпляр от своите нови издания до настоятелството на Българското читалище в Цариград¹⁷. Поместваните периодично отзиви и критични бележки за някои публикации представляват своеобразен опит да се ориентират както българските книжовници, така и цялата просветена общественост към най-доброто и най-полезното.

На страниците на сп. „Читалище“ се отбелязват постигнатите успехи в развитието на книжината и нейното постоянно обогатяване с „добра и сполучлива“ оригинална и преводна литература.

За да съдейства за умножаването на българската книжовна продукция, читалището подема почин за устройването на съревнования за най-добро съчинение с литературен, исторически, стопански и друг характер. Идеята за разгръщане на съревнования за написването на най-добро произведение се пропагандира също чрез сп. „Читалище“. В статията си „Българският напредък“ обществено-политическият деец, възрожденски книжовник и журналист Марко Балабанов отбелязва по този повод, че дълг на всяко читалище е да насърчава българската книжнина, като определя награда за всеки, който се е заслужил да напише някакво съчинение, независимо в каква област е то¹⁸. Присъждането на „прилична награда за всяка по-серийна книга“ се прави освен за насърчаването на нейния автор, също и като гаранция за издаването ѝ¹⁹. В статия под наслов „Първа награда за съставянето на един учебник [по] физическа география“ особено внимание е отделено на въпроса за издаването на учебна литература, чиято липса се е чувствала остро. Отстоява се мнението, че подготвянето на учебници

и учебни ръководства трябва да има приоритетно място в развитието на новата българска книжнина. Основавайки се на това, авторът обосновава необходимостта от съставянето на въпросния учебник и приканва българите, които са в състояние да го подготвят, да сторят това незабавно. Изрично се подчертава, че учебникът ще бъде предоставен на Българското читалище в Цариград за присъждане на съответната награда²⁰.

Съревнования за написването на най-добро съчинение в различни области на знанието организират и други читалища. Копривщенското читалище определя награди за съчинение върху историята на българския език или за съставянето на учебник по история²¹. През 1871 г. Тулчанско читалище обявява конкурс за написване или превеждане на ръководство върху селското стопанство, като за това предвижда награда от 10 лири. При посочването на изискванията си относно харектера и обема на труда то изрично подчертава, че Цариградското читалище ще присъди наградата²². Целта на този конкурс била да се подпомогне селячеството в неговата практическа селско-стопанска дейност, от една страна, и да се създаде възможност за усвояването на земеделските науки в училищата, от друга. Освен ангажиментите по организирането на конкурса читалището в Тулча поема задължението да изкупи и разпространи значителен брой екземпляри от този труд²³.

Известни са и други подобни инициативи, предприети от частни лица. През 1873 г. стопанският и обществен деец д-р П. Минчович в памет на починалата си съпруга Мария Минчович обявява конкурс за написването на научно изследване, чиято тема ще бъде съобщена допълнително. Наградата вълизала на 30 турски лири. Минчович съобщава още, че възлага на Цариградското читалище да организира „състезанието“²⁴. В повечето състояли се конкурси се отрежда централна роля на Българското читалище в Цариград – то или ги организира, или присъжда наградите.

Друга много важна функция на Цариградското читалище е да поема отпечатването и издаването на книги, учебници и различни документи. Още през 1867 г. подготвя и издава гръцко-български буквар, който възнамерява да изпрати до различни краища на Македония. Целта е той да послужи на „ония

сънародници, които нямат училища и при всичкото си желание не могат да четат и пишат на матерния си език²⁵. Подтикнато от стремежа да „снабди с първоначални книги всичките нуждаещи се български училища по онния места, които [са] наводнени от подарени сръбски и гръцки книги“, през 1869 г. читалището напечатва буквари, читанки, свещени истории, катехизиси, землеописания и числителници, които да бъдат разпространени там. Със същата цел то замисля съставянето и отпечатването на кратка българска история за основните училища²⁶. Първоначално поради липса на собствена печатница, за целите на издателската си дейност използва печатницата на в. „Македония“. За периода 1867 – 1872 в нея са отпечатани 102 книги учебна, педагогическа, художествена, общеобразователна и друга литература²⁷. Между тях са и произведенията на П. Р. Славейков²⁸. В печатницата на в. „Македония“ от появяването му през 1870 до 1872 г. се отпечатва и сп. „Читалище“. Когато през 1872 г. в. „Македония“ е спрян и неговият редактор е арестуван от турските власти, със съдействието на Българската община в Цариград е възстановена печатницата на Д. Паничков. Тя започва да функционира под наименованието „Печатница „Читалище“, а по-късно, след 1874 г. до 1877 г., т.e. до нейното ликвидиране, е известна като „Печатница на Българското читалище в Цариград“. През 1877 г. по време на войната, тя е изоставена, разграбена и унищожена от турските власти²⁹.

Изключително важно значение за развитието на родната ни книжнина има постоянната дейност на читалището в Цариград по разпространението на български печатни издания – книги, учебници, периодика из всички краища на Отечеството и в емигрантските центрове³⁰. Благодарение на интензивната непрекъсната работа в тази насока българска литература прониква и в най-отдалечените и с не-просветено население области. Главният книжовен поток е насочен към западните и южните български земи, които са подложени на най-сilen чужд културно-политически натиск³¹. В началото на 1867 г. читалището снабдява с учебна литература училищата в Солун, Ендже Вардар, Охрид, Ресен, Струмица, Битоля, Неврокоп³². През същата година изпраща годишни течения на в. „Македония“ на някои общини

и училища в Солун, Кукуш, Дойран, Гюмендже, Ендже Вардар, Воден, Кустур, Битоля, Охрид, Ресен, Струга, Дебър, Прилеп, Крушево, Враня, Тетово, Сяр и други селища³³. На училищата във Враня са изпратени 125 различни книги³⁴. Тази дейност се разширява през следващите години. Във Видинския санджак са изпратени голям брой книги, предимно учебници, Струмица и Воден получават годишни течения от в. „Турция“³⁵. През 1871 г. читалището изпраща няколко сандъка учебници на Прилепското училище, част от които прилепчани решават да разпратят в по-големите села на Прилепско – Варош, Ораховец, Богомила, Ватоша, Неготин и др.³⁶. Редица други български институции разпространяват печатни издания чрез Цариградското читалище³⁷. Българското книжовно дружество го натоварва с разпространението на 500 екземпляра от първата книжка на своето „Периодическо списание“ сред българите от Цариград и „из цялото Отечество“. Съгласно препоръката на дружеството за тяхното разпределение осем екземпляра трябва да се предоставят на българи, учещи в Робърт колеж, и на Ученическото българско дружество в Цариград, 108 броя – „където намират за нужно из Македония“, 50 екземпляра – дар за Югоизточна Тракия, 25 за Западна България и 308 екземпляра за абонирали се българи в Цариград и други селища на страната³⁸. Приемайки читалището за върховен просветен орган, членовете на Одеското българско настоятелство посредничат на училищното настоятелство в Андреевска колония, Бердянски уезд за набавянето чрез него на аритметики, географии, читанки, истории на България и други за българите там³⁹.

Така чрез събирането на спомоществувания и откупуването на екземпляри от излизящите тогава български вестници и списания, както и на издания на изтъкнати учени и писатели Цариградското читалище съумява да осигури издаването на стойностни съчинения и периодични издания. Особено успешни са подетите акции по тяхното разпространение, в които то въвлича множество свои съотечественици. Читалището дава тон за разгръщането на широка дарителска кампания, в която се включват отделни български патриоти и различни културно-просветни организации. Като дарения в читалището постъпват

много печатни издания, които чрез него се разпращат из цялата страна.

Богат е наличният доказателствен материал за извършеното от читалището по стимулирането на книгоиздаването и книгоразпространението, с което то допринася в голяма степен за развитието на българската книжнина и за популяризирането на знания и култура сред българското общество.

БЕЛЕЖКИ

¹ НБКМ-БИА, Ф. 111 (МД), а. е. 337, л. 3–4 (Писмо на Българското читалище в Цариград до М. Дринов, 4 апр. 1869). По-нататък: БЧЦ.

² Пак там, л. 4.

³ Пак там, а. е. 75, л. 1–3 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 13 май 1869).

⁴ Пак там, л. 10–11 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 19 ян. 1871).

⁵ Пак там, л. 6–7 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 29. авг. 1869).

⁶ Пак там, а. е. 337, л. 1–7 (Писма на БЧЦ до М. Дринов, 16 февр. 1869 – 28 ноем. 1870).

⁷ Пак там, а. е. 75, л. 1–7 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 13 май, 1 и 29 авг. 1869); л. 10–11 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 16 февр. 1869).

⁸ Пак там, а. е. 337, л. 3–4 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 4 апр. 1869); а. е. 75, л. 2 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 13 май 1869).

⁹ Пак там, Ф. 62 СКС, II А 4491 (Писмо на БЧЦ до С. Салгънджиев, 1 юли 1873).

¹⁰ Читалище, 3, 1873, № 6.

¹¹ Пак там, 2, 1872, № 18.

¹² Пак там, 3, 1873, № 11; 1, 1871, № 13.

¹³ Пак там, 2, 1872, № 18.

¹⁴ Пак там, 3, 1872, № 1.

¹⁵ Пак там, 2, 1872, № 19.

¹⁶ Пак там, 2, 1872, № 16; 2, 1872, № 18; 4, 1873, № 5; 2, 1872, № 21; 2, 1872, № 23; 3, 1873, № 7 и др.

¹⁷ Пак там, 4, 1874, № 5.

¹⁸ **Балабанов, М.** Българский напредък. // Читалище, 1, 1871, № 12; 1871, № 13.

¹⁹ Пак там, 1, 1871, № 13.

²⁰ Пак там, 3, 1873, № 11.

²¹ НБКМ-БИА, Ф. 111 (МД), а. е. 75, л. 10–11 (Писмо на Г. Груев до М. Дринов, 19 ян. 1871); Македония, 4, № 38, 5 май 1870.

²² Тулчанското читалище. Обявление. // Македония, 5, № 10, 9 март 1871.

²³ Пак там.

²⁴ Право, 8, № 7, 27 апр. 1873 (Писмо на БЧЦ до редакцията на в. „Право“).

²⁵ Македония, 1, № 10, 4 февр. 1867 (Писмо на БЧЦ до П. Р. Славейков от 4 февр. 1867); № 21, 19 апр. 1869.

²⁶ Пак там, 3, № 21, 19 апр. 1869. Вероятно се касае за учебника по история, за чието написване настоятелството на читалището се обръща към М. Дринов – вж. НБКМ-БИА, Ф. 111 (МД), а. е. 75, л. 1–3 (Писмо на БЧЦ до М. Дринов, 13 май 1869).

²⁷ **Начов, Н.** Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877 г. // С б. БАН, 15, 1921, № 10, с. 1–132.

²⁸ **Кутинчев, С.** Печатарството в България до Освобождението. Принос към културната история на България. – София, 1920, с. 48.

²⁹ Пак там.

³⁰ Македония, 1, № 10, 4 февр. 1867 (Писмо на БЧЦ до П. Р. Славейков от 4 февр. 1867); Турция, 1, № 39, 26 авг. 1867 и др.

³¹ Македония, 3, № 21, 19 ап. 1869.

³² Македония, 1, № 10, 4 февр. 1867; 1, № 43, 23 септ. 1867; 2, № 16, 16 март 1868.

³³ Пак там, 1, № 19, 8 април 1867.

³⁴ Пак там, 2, № 16, 16 март 1868.

³⁵ НБКМ-БИА, II А 1715 (Писмо на БЧЦ до Настоятелството на Българското читалище във Видин, 15 юли 1870).

³⁶ **Еничеров, Н.** Възпоменания и бележки. – София, 1906, с. 403.

³⁷ Македония, 4, № 7, 6 дек. 1869; № 8, 11 дек. 1869.

³⁸ **Документи** за историята на Българското книжовно дружество в Браила : Т. 1. 1867 – 1876. – София, 1958, 141–142.

³⁹ НБКМ-БИА, Ф. 132 (БЧЦ), II В 5406 (Писмо на Одеското българско настоятелство до БЧЦ, 22 ноември 1869).

ЦЕНАТА КАТО ИНСТРУМЕНТ НА Е-МАРКЕТИНГА НА БЪЛГАРСКИТЕ ИЗДАТЕЛСТВА

Гл. ас. г-р Мария Гуленова

Особеностите на цената като елемент на маркетинг-микса на книгата са разкрити в редица публикации на български език [2; 4; 5 и др.].

Ако в зората на развитието на пазарната икономика цената като елемент на маркетинг-микса е била главно средство за осигуряване на пазарен успех на компанията, то в епохата на Интернет тя продължава да бъде един от основополагащите фактори за постигане на целите на фирмата.

Броят на българските издателства, които разполагат със свои сайтове в Интернет, а следователно, и с потенциални възможности да използват цената като инструмент на електронния маркетинг (е-маркетинга) на книгата, непрекъснато се увеличава. Сред тях са: „Абагар Пъблишинг“; „Agata-A Publishers“; „Агато“; АИ „Марин Дринов“ – 25; „АлинеA“; „Анубис“; „Апис – Ромил Колев“; „Арбилис“; „Астейя“; „Астра“; „Атика“; „Багри“; „Балкани“; „Бард“, „Борина“; „Брен“; „Булвест 2000“; „Весела Люцканова“; „Военно издавателство“; „Галик“; „Гея-Либрис“; „Грамма“; „Домино ЕООД“; „Дъга“; „Европрес“; „Егмонт България“; „Захарий Стоянов“; „Изток-Запад“; „Интеринтелект“; „Инфодар“; „Камея“; „Кибеа“; „Колибри“; „Кралица Маб“; „Леге Артис“; „ЛИК“; „Литераприма“; „Макрос“; „Народна култура“; „Обсидиан“; „Педагог 6“; „Пенсофт“; „Пет звезди“; „Пет Плюс“; „Пнеума“; „Pons“; „Прес“; „Просвета“; „Раабе България“; „Рива“; „Селекта“; „Сета“; „Сиела“; „Сиби“; „Сириус 4“; „Славена“; „Софтпрес“; „Сталкер“; „Тара“; „Техника“; „Труд“; „Труд и право“;

„Фокус“; „Форком“; „Фют“; „Хермес“; „Шамбала“ и др.

Върху инструмента цена в маркетинг-микса на съвременната компания ляга „огромна отговорност, а повсеместното разпространение на интернет-технологиите още повече повишава неговата важност“ [7].

Това е свързано с:

1. високата гъвкавост на съвременните информационни системи, която значително ускорява динамиката на ценообразуването;
2. факта, че Интернет предоставя най-разнообразни средства за получаване на информация за продукцията, нейното качество и цена и по този начин стимулира ръста на броя на осведомените потребители за равнището на цените. Като следствие, компаниите не могат да получават печалба за сметка на тяхната ниска информираност. Пред производителите и търговците се появява нова възможност, като отчитат важността на използваните методи на ценообразуване, да изменят подходите към максимално информираните за съществуващия пазар потребители;
3. факта, че Интернет въвежда на потребителския пазар нов ефективен инструмент – Интернет-аукциона, широкото използване на който в миналото не е било възможно поради високите разходи за организацията на подобно мероприятие.

Основните етапи на определянето на цената на книгата, а именно: избор на ценова цел; определяне

на търсенето; оценка на разходите; анализ на цените и офертите на конкурентите; избор на метод на ценообразуване; определяне на крайната цена [5, с. 232–244] остават валидни и за мрежата.

За формирането на ценовата политика на издателството и вземането на решения за цените на всеки от пазарите е необходима най-обширна маркетингова информация. Значителна помощ в получаването ѝ може да оказва маркетинговата информационна система, незаменима основа на която са компютърните информационни системи.

Изборът на ценова цел, както и при използването на традиционните канали за дистрибуция, така и чрез Интернет, предполага анализ на множество фактори. Макар че ценовите цели, които си поставя издателството, могат да бъдат разнообразни, задачата за оцеляване днес е първична. Тъй като Интернет у нас се намира едва в началото на своето развитие и обемът на провежданите чрез него операции е на достатъчно ниско равнище, много издателства на този етап просто не могат да получат печалба и да си възвърнат направените инвестиции. Новостта на използваните методи, високата динамика на средата правят решаването на тази задача непосилна за тях.

На основата на определената ценова цел или цели се осъществява **изборът на ценови стратегии** на издателството. Факторите, които оказват влияние върху значимостта/важността на цената в маркетинговата му политика, са преди всичко:

1. размерът на фирмата – безспорни ценови лидери са големите издателства, малките издателства често са скованы в ценовите си решения поради ограничните възможности, с които разполагат;
2. степента на диференциация на продукцията в зависимост от качеството – колкото е по-висока тя, толкова по-висока е ролята на цената и толкова е по-сложен механизъмът на ценообразуването;
3. цената е по-важен елемент на маркетинга на книготорговците, отколкото на издателствата. За първите ценовите стратегии са по-обширни и разнообразни, освен това, те трябва да бъдат по-бързи и по-точни. Изключително интересна в това отношение е комисионерската програма на Електронен магазин „Мобилис“ „Печелете с Мобилис“. Тя предлага на частни лица или организации, които притежават или поддържат уеб страници, да получават допълнителни приходи чрез нея. След

присъединяване към нея издателствата получават до 15 % от стойността на поръчките в mobilis.bg, направени чрез линковете от техните сайтове („Сиела“, „Форком“ и др.), а купувачите – до 20 % отстъпка от цените;

4. ценовата еластичност на продукта и структурата на пазара, на който действа издателството.

Ценовите стратегии не са еднократно действие, затова издателствата трябва постоянно да проверяват тяхната ефективност и при необходимост да ги преразглеждат. Те са неделима част от стратегията за разработването на продукта-книга, неговото качество, разпространение и комуникация. Това произтича от взаимовръзката на всички елементи на маркетинг-микса на издателството.

Подобно на традиционните дистрибуционни канали, и в Интернет издателствата могат да използват **разнообразни ценови стратегии**: на превъзходно качество и висока цена; на дълбоко проникване на пазара; на повишена ценностна значимост; на завишена цена; на средно качество и цена; на добро качество и т. н. [4, с. 100–102].

Едно от предимствата на Интернет като комуникационна среда е възможността за „прозрачност на цените“ и на ценовите стратегии на компаниите. И тъй като „информацията за цената често е ключов фактор за мотивиране на поведението на потребителите“ [4, с. 100], а предоставянето на отстъпки е начин за коригиране на цената и е призвано да активизира покупките, особено привлекателни за купувачите, според нас, са:

1. стратегиите на привилегираните цени – продавачът установява цена, по-ниска от себестойността или под нормалната пазарна цена. Целта на използване на дадената стратегия от фирмите за търговия на дребно е привличането на купувачи с надеждата, че с тези продукти те ще купят и други по нормални цени, а от производителите – повишаване на интереса на купувачите към цялата асортимента група. В този случай магазините успяват значително да увеличат оборота си. Цена на продукта, който използват като елемент на дадената стратегия, трябва да бъде лесно запомняща се за купувача. Клиентите, повтарящи покупката, могат да привикнат към посещаване на магазина. Трябва да се има предвид обаче, че прекалено продължителната продажба на продуктите по занижени/намалени цени може да

доведе до това, че купувачите да започнат да ги възприемат като нормални. Оттук следва, че стратегията на привилегированите цени може да се окаже неподходяща за продължително време;

2. стратегиите на ценовите отстъпки – продавачите извършват **кореция на базисните цени** с цел да възнаградят потребителите или за да ги стимулират към оперативно плащане на сметките, към големи обеми на поръчките и извънсезонни покупки. Основен инструмент в този случай е механизъмът на отстъпките: количествени; бонусни; сконто; сезонни; клубни и т.н.;

3. стратегиите на цените с отчитане на географския фактор – те предполагат отчитане на географски подход при ценообразуването – т. е., че фирмата взема решение за определяне на различни цени на своите продукти за потребителите, намиращи се в различни населени пунктове и страни. Благодарение на Интернет този подход става още по-актуален, тъй като Мрежата прави предлагането на компаниите достъпно за купувачите по цял свят, а доставката на материалния продукт на клиента, намиращ се на голямо разстояние от доставчика, естествено струва по-скъпо;

4. стратегиите на дискриминационните цени – същността им се състои в това, че при тяхното определяне фирмата не отчита различията в производствените разходи, а отчита различията в потребителите, продуктите, мястото, времето за покупката и т. н.

В основата на тези стратегии са редица предимства на Интернет, които са причина фирмите да го предпочетат пред традиционните физически дистрибуционни канали:

1. достъп до огромен потенциален пазар;
2. по-ниски цени, свързани с факта, че не е необходим строеж и поддръжка на „офис“ на всеки пазар, като заедно с това има възможност за предлагане на изключително богат асортимент от продукти;
3. по-високи икономии от мащаба в резултат на по-голямата база от клиенти;
4. по-ниски разходи благодарение на възможността да се избегне ползването на услугите на посредници там, където това е възможно;

5. по-висока степен на автоматизация на транзакционния процес, което води до подобряване на услугата и по-ниски разходи на труд;
6. възможност бързо да се реагира на промени на пазара чрез промени на цените, което може да става в реално време, както и на промените в маркетинговия микс и маркетинговата стратегия;
7. възможност лесно да се получава и използва информация от и за пазара, генерирана при рутинно взаимодействие с клиентите;
8. възможност да се добавя стойност към продуктите и услугите, като се предлага връзка към различни производители;
9. възможност да се предоставя достъп до продукта 7 дни в седмицата, по 24 часа в деновощието без сериозни допълнителни разходи;
10. няма ограничение в пълнотата на информацията, предоставяна на потребителите, която може да им бъде от полза при избора на продукт.

Както обаче подчертават редица автори, изброените по-горе предимства могат потенциално да дадат шанс на уеб-базираните продавачи да предложат по-ниски цени от поддържаните до момента от местните търговци, но дали това ще се осъществи в действителност зависи от самите продавачи [6, с. 18–19].

Извършеното от 15.05. до 30.05. 2005 г. наблюдение на сайтовете на изброените по-горе български издателства, обаче, показва, че те все още сравнително рядко прибегват до тях. Изключение са издателствата:

❖ „**Абагар Пъблишинг**“ – клубни отстъпки: „Клубът на книгата Абагар“ осигурява „уникалната възможност“ на членовете си да купуват книгите на издателствата „Абагар Пъблишинг“ и „Мириам Пъблишинг“ с отстъпка от 20 %. Книгите за заверка на членството се предлагат с 35 % и 30 % отстъпка от коричната цена. Клубът предлага за своите членове и специални цени (с отстъпки, достигащи до 60 %) за комплекти луксозни многотомни енциклопедии и някои библиотечни поредици. А отстъпка от 30 % членовете могат да получат при едновременното закупуване на четири заглавия от тематична поредица на издателствата „Абагар Пъблишинг“ и „Мириам Пъблишинг“;

❖ „Балкани“ – неограничена със срок търговска отстъпка за физическите лица, членове на литературния клуб „Балкани“ отстъпка от 15 % за отделна книга (статусът се удостоверява с клубна карта) и за ученици, войници, студенти, пенсионери отстъпка от 25 % (статусът се удостоверява с личен документ);

❖ „Бард“ „минимум 20 % отстъпка от коричната цена и разнообразни промоции: „Девет незабравими чиклита за момичета на всяка възраст, които искат да се позабавляват и не се страхуват да пригласят на песента „I will“; „Романите на Даниел Стийл нямат нужда от представяне. Всеки един от тях, рано или късно, бива филмиран, а преди това прочетен от милиони хора. Сега даваме възможност на българските ѝ почитатели да си изберат 3 от 12 книги на специалната цена от 16.99 лв. за трите. survive...“. Изберете си три и ще ги получите на цената на два.“; „От тук можете да си поръчате незабравимите десет Хроники на Амбър само за 30.00 лв.“; „Космос + Сенките на забравените прадеди или отговори на вечните въпроси за Големия взрив и зараждането на Вселената, както и непреходните питания към нас самите – кои сме ние и защо сме такива! И само сега имате възможноста поръчвайки си двете книги да спестите 16,89 лв.“; „Ако при еднократна покупка на книги от сайта стойността на поръчката е по-голяма от 30,00 лв... Влезте тук и си изберете една от тези книги. Ще я получите абсолютно бесплатно. Щастливото 30 само при нас.“; „Триологията за Малореон е една от най-добрите творби на Дейвид Едингс. Само сега ви предлагаме трите тома на цена от 29.97 лв. заедно с подарък – Изкуплението на Алтас. Спестете си 13.50 лв.“; „Промоция Джийн Улф. Страхотна четирилогия, само сега за 18 лв. Джийн Улф ни предлага страхотна смесица от фантастика и фентъзи, която няма равна на себе си. Удоволствието е гарантирано! Спестявате 13.97 лв. и си ги получавате вкъщи, като доставката е от нас.“ и др.;

❖ „Егмонт България“ – при поръчка над стойност 24,50 лв., купувачът получава изданията с бесплатна куриерска доставка на посочения адрес;

❖ „Макрос“ – „Отстъпки за търговци на едро от 15 до 40%“ и „Отстъпки за клиенти на дребно от 5 до 15%“;

❖ „Народна култура“ – ТО за книгите на издателството, която е между 25 % и 45 % в зависимост от регистрацията на клиента по АДС;

❖ „Пенсофт“ – отстъпки, за граждани, живеещи в чужбина;

❖ „Софтпрес“ – „10 % отстъпка за всички заглавия“ и „нови цени“ за определени заглавия (на практика с 40-50 % по-ниски от коричните цени);

❖ „Труд“ – отстъпка и поръчка на книгата на „специална цена“ с автограф на автора;

❖ „Хермес“ – „онлайн намаление 15 % – 30 %“, „бесплатна доставка за поръчки над 20 лв.“ и промоции „Плащаш 2 – получаваш 3!“ („Купете 3 интересни книги на цената на 2!“).

Особен интерес представлява програмата „Вашите Важни Точки или Безплатна книга за членове на клуба“ на издателство „Бард“, според която при всяка закупена книга от неговия сайт, в случай че посетителят се е регистрирал преди това, той получава точки, които са толкова на брой, колкото е стойноста на заявката му. Например: При покупка на книги на стойност 21.70 лв. и купувачът автоматично натрупва „21.70 Важни Точки“. Когато „Важните Точки“ достигнат 200, той получава възможноста да си избере и поръча безплатна книга по негов избор от разделите „Каталог“ или от „Очакваните заглавия“ на сайта. Като допълнителен подарък, стойноста на доставката е за сметка на издателство БАРД.

Въсъщност такива са и тенденциите в редица развити страни, в които издателствата чрез своите сайтове целят не толкова директната продажба на книгите, в т. ч. и чрез Интернет, а преди всичко – осъществяването на активни комуникации и събирането на подробна информация за потребителите [с. 60-72].

Но не бива да се забравя, че „електронната търговия дава възможност на фирмите да формират по-конкурентни цени благодарение на възможностите на Интернет за развитие на бизнес отношения“ [6, с. 37].

Определянето на търсенето е един от най-сложните етапи на ценообразуването. Естествено възниква въпросът как влияе Интернет върху факторите на ценовата чувствителност:

Факторите, които оказват най-голямо влияние върху чувствителността на потребителя към цената, при използване на Интернет, според нас, са:

1. уникалната ценност – купувачите са по-малко чувствителни към цената, ако продуктът има ярки отличителни особености. Най-голям принос в ценовата чувствителност на продукта внася неговата уникална ценност за потребителя. Уникалните свойства и ползи на продукта намаляват ценовата чувствителност на потребителите и повишават тяхната готовност да платят за него. Интернет възнаграждава издателствата, които предлагат изискваната от потребителите ценност, и, по такъв начин, намалява ценовата чувствителност. Един от най-добрите начини да се докаже уникалността на продукта и да бъдат подтикнати потребителите да плащат повече е да им се предоставят факти и възможност самите те да пробват продукцията на компанията. По отношение на книгите Интернет позволява това да се направи достатъчно ефективно и без значителни разходи, като предоставя на потребителите възможност да се запознаят с анотации, **откъси от произведенията, интервюта с авторите, статии и публикации, представения на автори и др.** Такъв подход се прилага в настоящия момент от редица издателства „Абагар“, Военно издателство „Бард“, „Изток-Запад“, „Обсидиан“, „Пет звезди“, „Тара“, „Труд“, „Хермес“, „Фокус“, „Форком“, „Шамбала“ и др.;

2. степента на осведоменост за заместителя – купувачите са по-малко чувствителни към цената, ако те са лошо информирани за алтернативните продукти и услуги. Осведомеността за възможността за заменяне на един продукт с друг свързва ценовата чувствителност с наличието на алтернативи и знания за тях. Най-важното влияние на Интернет върху ценовата чувствителност може да са отразява чрез ефекта на заместване на осведомеността – нарастващата информированост може да доведе до намаляване на готовността на потребителя да заплати предишната цена. Много търговци на дребно се боят, че Интернет ще създаде изключително остра конкуренция, при която ще им бъде трудно да оцеляват на пазара – ще поиска ли купувачът да плати повече за известна

търговска марка? Загрижеността става все по-явна с появата на онлайн услугите, които позволяват да се намерят предложения с най-добри цени за всеки продаван на пазара продукт. Освен това, сайтовете, дори когато действат само като информационни посредници, позволяват на купувачите да извършват подробно търсене на интересуващи ги продукти, да се сортират резултатите от търсения, да се предоставя описание на продукцията и информация за предлагащата продукта фирма;

3. отсъствието на възможности за сравнение – купувачите са по-малко чувствителни към цената, когато те нямат възможност да сравнят качеството на продуктите-заместители;

4. влиянието на съотношението цена-качество – купувачите са по-малко чувствителни към цената, ако се предполага, че продуктът има по-високо качество, престижност или изключителни свойства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Амор, Даниел. Р(е)волюция на е-бизнеса. С., ИнфоДар, 2000. 844 с.
2. Георгиев, Лъчезар. Управление и маркетинг на книгоиздателската дейност. В. Търново, УИ Св. св. Кирил и Методий, 2002. 210 с.
3. Гуленова, Мария. Индустрите на съдържанието между традицията и иновацията. // Книгата: Бъдеще време в миналото?! С., Захарий Стоянов : УИ Св. Климент Охридски, 2004, 60–72.
4. Гуленова, Мария. Маркетинг на книгата. Коммуникации. С., Квазар, 2003. 255 с.
5. Гуленова, Мария. Основи на маркетинга на книгата. С., Филигран, 2001. 392 с.
6. Михайлов, Георги. Етапи и развитие на електронната търговия. С., Център за икономическо развитие, 2001. 46 с.
7. Успенский, И. В. Интернет-маркетинг. СПб., СПГУЭ и Ф, 2003.

ВЪЗРОЖДЕНСКИ ИЗДАТЕЛ С НЕОСПОРИМ ПРИНОС ЗА БЪЛГАРСКАТА КНИГА

140 години от смъртта на Тодор Хрулев

Доц. д-р Лъчезар Георгиев

Известен педагог, общественик и книжовник, учителят **Тодор (Теодор) Тодоров Хрулев** (1821 – 1865) се вписва в най-значимите прояви на издателска дейност през Българското възраждане. За краткото време, през което живее и твори, той издава 22 книги с педагогическа насоченост – учебници, учебни помагала, самоучители, речници. С преиздадените и след смъртта му книги общият брой на Хрулевите издания е 32. Самият факт на преиздадените два или три пъти учебници от този плодовит автор сочи каква стойност, практическа приложимост и популярност има книжовното му наследство.

Интересно е да се отбележи, че Тодор Хрулев сам е и автор, и съставител, и издател на творбите си. За тях той черпи теми и идеи от богатия си практически опит като взаймоучител от 1846 до 1863 г. в Горната (Харизанская) махала на Свищов в известното Светиниколско училище.

Роденият в Лясковец Тодор Хрулев има възможност да учи при известния учител Максим Райкович в неговото килийно училище в Петропавловския манастир, а от 1842 г. негов учител след пристигането му в Свищов е Христаки Павлович. В дунавския град младият учител се оженва за Мариола Илиева, от която има пет деца. Заедно със семейното и професионално благополучие Теодор Хрулев се оформя като творческа личност – автор е на стихове, започва да съставя учебници, да превежда книги, да редактира и преиздава. В това отношение той наследява издателския и творческия опит на своя учител Христаки Павлович, както и на други автори и изда-

тели от Свищов – Неофит Бозвели, Емануил Васкидович; черпи познания и от своите съученици П. Р. Славейков и Драган Цанков, които стават известни издатели в Цариград; поддържа издателски връзки с Георги С. Раковски. Общуването с тези големи личности – активни радетели на борбата за независима българска екзархия и на националноосвободителното движение помага на учителя и книжовника Т. Хрулев да изгради своя дейна гражданска позиция на общественик, който воюва и срещу домогванията на гръцкото духовенство, и срещу униатството, което има своите корени в дунавския град.

Известно е, че Раковски посещава неколкократно Свищов. Не е установено кога точно двамата са се срещали, но съществуват сведения за редовно поддържана кореспонденция в края на 50-те години на миналия век на Т. Хрулев с идеолога на националноосвободителното движение, който се проявява и като застъпник на просветното дело. Така на 24 април 1859 г. Хрулев пише от Свищов на Раковски в Одеса по повод на издадената от него книга „Показалец“¹: „Слава и благодарение на скъпите ви трудове, с които откривате темната завеса на българската народност! Живейте, новий Венелине!“²

В друго писмо до Раковски от 15 юни 1859 г. Т. Хрулев обяснява, че има 150 деца да обучава заедно с отделени в друга стая 30 момичета и е зает извънредно много в училище, но независимо от това ще опита да разпространи и продаде изпратените му 80 екземпляра от „Показалец“. От своя страна настоящия Раковски да съдейства на „бедното училище“ в

Свищов да се доставят руски учебни и богослужебни книги³.

На 20 септември с. г. Хрулев пише на Раковски в Одеса с огорчение, че не е успя да продаде неговите „Показалци“, независимо от направената разгласа и усилията да заинтересува свищовската общественост. Все пак Хрулев не пропуска да се интересува и от издателски въпроси: „Друже! чувам, чи в Москва имало компания, която желала да печата се какви български книги, и давали по 8 жетици на една печатна кола, който изпрати български рукописи. Ако туй е истина, моле ви евете ми по-скоро, и ако е можно, рекомандувайте ма до тая компания, аз имам доволно рукописи...“⁴.

Свищовският издател не случайно търси нови печатници за своите предстоящи издания. Кнigите си той печата в няколко крупни издателски центрове извън територията на Османската империя. Така в Букурещ излизат 19 книги, в Браила – 5, в Земун – 3, във Виена – 2, по една в Одеса и Нови Сад⁵. Най-удобни поради близостта си до Свищов са печатниците в румънската столица и в Браила. Там Т. Хрулев съсредоточава значителна част от ръкописите си. Случва се да печата в една и съща печатница по няколко книги. В Букурещ той предпочита да работи с типографията на Йосиф Романов и съдружие, разположена на т. нар. „немска“ улица в хан „Герман“ № 27; с типографията на митрополит Нифон; с литографията на И. Пернет; с типографията на Й. Копайнига и печатницата на Ст. Расидеску. В Браила Т. Хрулев избира сътрудничеството на румъно-българската книгопечатница на Христо Ваклидов. Тази печатница отначало е акционерно дружество, но след злоупотребите на доведения от Букурещ майстор-управител Ст. Расидеску стопанин вече е самият Христо Ваклидов, бивш редактор на цариградския вестник „България“ и „Источно време“ и на браилския вестник „Българска пчела“⁶. В този румънски град Т. Хрулев печата учебна и справочна литература през 1863 г., година преди закриването на печатницата: „Канон молебний на Светаго Мученика Мина“, „Краткий речник за чуждестранните речи, които ся находжат в българския язык“, „Първи знания. От Тодора Т. Хрулева, взаимоучителя свищовскаго“, „Кратко землеописание“, „Детинско душесловие или разговор за познанието на душата“.

Несъмнено Т. Хрулев има предпочтения да работи с авторитетната за времето си букурещка пе-

чатница на Йосиф Романов и съдружие. В нея излизат авторският учебник на Т. Хрулев „Кратка аритметика за началните ученици“ (1858), преводната книга от църковнославянски на български „Чудеса на светаго Николая Мирликийскаго чудотворца“ (Превод Т. Хрулев, 1858), „Българска граматика. Състави Теодор Т. Хрулев за ръководство на българските юноши и печати ся с иждивението на Георгия Дончова, книгопродавца“ (1859), „Сокращений катихизис за началните ученици, които са свършили букваря. Преведи от руски на български Тодор Тодорович Хрулев, лясковчанин, взаимоучител свищовски. Печате са сас иждивението на г-жа Домника Репановна от град Александрие за дар“ (1860); „Свиток или молитва към пресветая Богородица. Преведе от славянски на български Теодор Т. Хрулев за душевна полза на православните чада от възточната църква и издадена с иждивението на Константина Г. Лазарева“ (1858).

В букурещката печатница на Йосиф Копайнига Т. Хрулев печата две книги, свързани с нуждите на тогавашното българско образование: „Венец азбучний“. Собран от сербски и сочинени на български от Теодора Тодоровича Хрулевски, а напечатан с иждивението на г-на Ангела Репанович (1855) и „Катихизис с много нужни и полезни понятия и доказателства“. Собран и сочинени от свищовската взаимоучителя Теодора Тодоровича Хрулевского, и напечата ся с иждивението на господина Ангела А. Ревановичи (1855). Очевидно това е първата печатница в румънската столица, до услугите на която прибяга Т. Хрулев, но впоследствие той предпочита да предаде подготвените за печат свои ръкописи и на други букурещки печатници. След тях е типографията на Нифон митрополита – както се посочва в самите книги на свищовския издател. Никола Начов предполага, че това е може би самата митрополитска печатница⁷. В нея за периода 1858 – 1863 г. излизат 7 книги. Пет от тях са на издателя Т. Хрулев: „Кратак молитвенник. Состави Теодор Т. Хрулев, взаимоучител свищовски, а напечата се с иждивението на Йована Стоянова“ (1858); „Кратка география или землеописание“ (составлено от Теодора Т. Хрулева за ръководство на началните в географията ученици. И напечатано с иждивението на Йована Стоянова Мер.“ (1858)⁸; „Кратък катихизис“. Преведи от сърбски на български Теодор Т. Хрулев, взаимоучител свищовс-

кий, а напечата се с иждивението на Йована Стоянова Мер[данчанина]" (1858); „**Кратка священа история**“. Преведе от сръбски на български Теодор Т. Хрулев, взаимноучител свищовски, а напечата се с иждивението на Йована Стоянова" (1858)⁹; „**Ижица Доситея Обрадовича**“. Преведе от сръбски на български язик Теодор Т. Хрулев, взаимноучител свищовски, а напечата се с иждивението Йоана Стоянова Мер[данчанина]" (1858). Популярната благодарение на Хрулевия превод „Ижица“ на Доситеј Обрадович претърпява още две издания – от 1864 г., в типографията на Ст. Расидеску, с „иждивението“ на Петър Стоянов Търновец, и от 1868 г., вече в Русе, в печатницата на Дунавската област.

Забележително е, че само през 1858 г. печатницата на митрополит Нифон в Букурещ издава споменатите пет книги на Т. Хрулев, като през същата година, както вече видяхме, в румънската столица излизат и други издания на Т. Хрулев. Всичките те обслужват настъпни потребности от учебна и учебно-помощна литература в българските училища. Фактът, че през 1858 г. авторът проявява изключителна издателска активност, сочи както неговите творчески възможности, така и умението му да реализира книгата като краен продукт. Той успешно решава въпроса с финансирането на своите издания, като привлича спомоществователи и от Свищов, и от Александрия, където живеят свищовци или техни потомци; с „иждивението“ на заможни българи Т. Хрулев съумява да запали искрата на родолюбието, като даде на българския народ така необходимата книжнина за неговото духовно и нравствено просветление. Сред спомоществователите на Хрулевите книги са Йован (Иван) Стоянов Мерданчанина, Димитър Начович, Петър Стоянов Търновец, Иваница Кънчов, Георги Дончов, Константин Лазарев, Домника Репановна, Ангел Репанов, А. Брашлянов.

Издателят Т. Хрулев се стреми да излезе от рамките на регионалното, като търси общонационални приноси и измерения в издаваната книжнина. И наистина, не може да се отрече практическата приложимост в образователното дело на книгите, които създава този плодовит творец. Нещо повече, той открива общоевропейските контакти, досега с културното пространство на големите издателски центрове в Европа. Удивлява разнообразието на издателските и творческите прояви у Т. Хрулев – той е временен до-

писник на „Цариградски вестник“ и сп. „Български книжници“, а заедно с това пътува до Будим (Будапеща), Виена, Одеса, Земун. През 1850 г. установява контакти с Кралската университетска типография в Будим и печата първото си значимо педагогическо съчинение „**Буквар или началное учение с разни и полезни наставлениями за человеческий живот**“. Книгата се издава с „иждивението“ на свищовския търговец и общественик Димитър Начович, като авторът я принася в дар на „сиромашките деца“. Във Виена през 1861 г. Т. Хрулев отпечатва едно полезно за учебния процес помагало – „**Самоучител за турский язык**“. На следващата година в Земун излиза друга негова книга – второто издание на „**Кратка география или землеописание**“, ръководство „на началните ученици в географията“. В Земун, в печатницата на И. К. Сопронов в същата година се отпечатва второто издание на „**Кратак катихизис**“ в превод на Т. Хрулев от сръбски на български; второто издание на „**Кратка священа история**“, отново превод от сръбски. Очевидно 1861 г. е време за пътувания и издателски изяви за Т. Хрулев. Освен Земун и Виена той посещава и Одеса, където в типографията на Л. Нитче, с одобрението на руския „Цензорний комитет“, печата „**Мъдри наставления за децата**“ в превод от руски. Книгата се издава, както отбелязва преводачът, „за ползата на българските младежи“ и съдържа две части: „За человека вътрешно“ и „За человека вънкашно“. Нравствено-поучителният характер на изданието е изразен синтезирано с мисълта: „Най-потребна наука е, която учи нас, да познаваме себе си, нашите длъжности и пътя на благополучието, който е потребен за сичкий ни тукашен живот. Секой човек има длъжност: първо към себе си; второ: към човеците; трето към Бога. Тия три длъжности искат да бъди човек разумен, праведен към другите и благочестив към Бога. А разумен е, който знае да управлява себе си добре: защото, не само пътя на благополучието има големи препънки, но и вътре в човека има такива...“¹⁰

В композиционно отношение книгите на издателя Т. Хрулев се отличават с някои особености. Преди всичко на титулните страници задължително се отбелязва авторът, заглавието и спомоществователят на изданието, а ако книгата е в превод – сочи се първо авторът и преводачът, както и от кой език се превежда. Указва се мястото и печатницата, където полиг-

рафически е изработена книгата, и годината на нейното издаване. По този начин издателят Т. Хрулев се стреми стриктно да спази основни библиографски изисквания към техническото редактиране на текста. Заедно с това Хрулевите издания често започват с мото, което има в повечето случаи дидактична украска, и предисловие – в него авторът уточнява целите и задачите на книгата, нейния характер и предназначение. В някои случаи авторът-съставител в края на текста прибавя и заключение, което звучи като естествен финал на творбата. Предговорът обикновено има авторски похвати, целящи да приобщят и заинтригуват читателя към предлаганата тема, да заострят вниманието му. Това се постига, като Т. Хрулев си служи със синтактични конструкции и фрази, в които влага определена стилистична украска: „единородни мои“, „ваш доброжелател“, „употребих слог, колкото можах прост и вразумителен“ и т. н. Важно място във въстъпителната част на книгата намира посвещението. То изразява публично, пред читателската аудитория, благодарността на издателя за материалната подкрепа при реализирането на съответното издание. Интересни са посвещенията на Димитър Начович към „Буквар или началное учение“ (Будим, 1850) и в „Канон молебний на Светаго Мученика Мина“ към свищовския иконом и изповедник на Преображенската църква в Свищов свещ. Алекси поп Петров.

Заглавието в книгите на Т. Хрулев е дълго и обстоятелствено. То включва в себе си и подзаглавие, изразяващо авторството и спомоществователството на изданието. Обикновено след основното заглавие следва пояснение. Отбелязва се и авторът „Теодор Т. Хрулев, взаимоучителя свищовскаго“, което говори както за традицията учителят-издател през Възраждането да афишира своята професия „взаимоучител“, така и желанието му да изтъкне принадлежността си тъкмо към просветните традиции на културния център Свищов – един от градовете с най-развита образователна система през тази епоха. Не бива да се забравя, че Т. Хрулев е един от достойните следовници на Н. Бозвели, Ем. Васкидович и Христаки Павлович, чиято активна издателска дейност е свързана с просветното дело в дунавския град. Оттам идва и гордостта на автора-издател да бъде считан за принадлежен и равен с големите имена на свищовските просветители-будители, с техните издателски традиции.

В единствения случай на съавторство Т. Хрулев оформя заглавната страница така: „**Буквар. Една нова метода на децата е като един нов метод за философие на мажете.** Издан от хаджи Илия Кръстювич свищовчанина и Теодор Т. Хрулев, взаимоучителя свищовскаго. Букурешт, книгопечатница на типография И. Романов, страда немска хан Герман Н-О 27“. Книгата е издадена през 1857 г.¹¹

В някои случаи на съставителство на учебници и помагала Т. Хрулев си е позволил волността да вмъква в текста и свои авторски бележки и дори стихове. Така в книгата „Буквар или началное учение“ (с. 60–65), в раздела за стихове Т. Хрулев помества „Стихове Свищовскаго учителя покойнаго Христакя Павловича Македонца, сочинени от ученика его Теод. Хруловскаго лясковчанина“¹².

За затрудненията, които има Т. Хрулев с букурещките издатели-печатари, свидетелства писмото на Димитър Ангелов Кръстич, търговец от Букурещ до брат му Петър Ангелов Кръстич (Кръстевич) с дата 29 юли 1856 г., адресирано до „Г-на П. А. Крестович – при Г-не Конст. И. Станчиоглу“: „Да поздравиш учит. Теодора от моя страна и да му кажеш, че ако ще да му се напечатат книгите, що ги има дадени при мене, нека да погрижи той да събере нужните спомоществователи, или да се помоли там некому от градоначалниците или епитропи да проводят до мене 70–80 желтици за напечатването на речените му книги, та чи после се разправят (продадат) да се възвърнат заемнатите 70/80 желтици. Защото иначе не щат можа да се напечатят. Понеже тукашните българе, ако и да са богати, само име българско носят, а за народните потребности не щат да знаят. С първо и без забаве да ми се отговори на това, за да зная с какъв способ ще се свърши тази работа.“¹³

Предимството на Т. Хрулев пред други автори и издатели от възрожденската епоха се изразява в достъпния стил и осъвременения език на неговите издания. Това им създава популярност в целия Дунавски вилает. По Хрулевите учебници и учебни помагала, както свидетелства Г. А. Кърджиев, учат „в Русе и околните нему и на Свищов градове“¹⁴.

Книгите на свищовския издател, свързани с учебния процес, са сравнително малки по обем. Това позволява, заедно с удобния за четене шрифт гармонд, текстът да се усвоява бързо и лесно от учащите се. Затова пък Т. Хрулев се проявява като вещ ре-

дактор на една твърде обемна за времето си книга – второто издание на „Неделник“ („Кириакодромион“) от Софроний Врачански. И тук заглавието на това издание е обстоятелствено, като се опитва да обясни на читателя подбудите за новата редакция и приноса на редактора и на съиздателя-спомоществовател: „Евангелие поучително. За сичките недели през годината, за господските и богородични празници, и за по-големите светии. Собрал от славянски и от гречески Софрония Епископ Врачанский, родом котленец, и сочинил на българский язик в 1806, обаче много неразумително. А сега преписано и поправено на чисто българский язик, от свищовскаго учителя Теодора Теодорова Хрулюва. И прегледано добре от най-искусни учители. А напечатано от Йована Стоянова Свищовченина, който е родом от село Мердана в Търновско. За душевна и телесна полза на православните христиани“. Книгата излиза в книгопечатницата на д-р Данило Медакович в Нови Сад. Като се знаят близките контакти на сръбския издател и печатар с Г. С. Раковски, може да се предположи, че идеологът на националноосвободителното ни движение, посещавайки Свищов в края на Кримската война, се е срещнал с Т. Хрулев в дунавския град и е съдействвал пред приятеля си д-р Медакович за отпечатването на тази твърде важна за българите книга. За съжаление основната част от кореспонденцията между Раковски и Хрулев е унищожена от роднините на свищовския издател през 1863 г. при първото му арестуване¹⁵. Освен това турската полиция конфискува от Т. Хрулев и три сандъка с книги и ръкописи, което предполага, че творческите замисли на автора са били твърде мащабни и само злащастното развитие на събитията около неговата личност са попречили до нас да достигнат още много значими преводни и оригинални творби.

Учителят Тодор Т. Хрулев е крупна фигура не само като радетел на просветното дело и издателската дейност през Възраждането. Нещо повече, той застава начело на борбата за независима екзархия в Свищовския край. През 1861 г. по повод на освещаването на новия църковен храм в с. Караисен Т. Хрулев предвожда голяма демонстрация от жители на Свищов и околните села, като принуждава дошлия гръцки търновски владика Григорий да си замине. За този случай си спомня участникът в Караисенските събития, свищовският поборник Коста Димитров:

„Търновският владика, известен от шпионите си за деня на освещаването на църквата пристигна с голям салтанат в селото, но биде изгонен позорно от селото, който за всичко това заплати с живота си в Диарбекирските тъмници учителят Тодор Хрулев за сказката му държана в църквата... Хрулев стана жертва на Гръцките коварства, а не както би се разгласило тогава, че Драган Цанков турски чиновник бил цензуриран някакви ученически печатани книжки издадени от Павля Калянджи Варна в които книжки имаше и учителя Хрулева съченени некакви басни и вмествене в книжката и че уши съдържали някакви компромитации в същност подобно нещо никак немяши защото всички ги четохме а всичко това беше дело на търновския гръцки владика които както знаем бяха всичките гърци владици шпиони на турското правительство и по това шпионство Хрулева испратиха на заточение в Диар Бекир гдето и почина тамо.“¹⁶

Както посочва един от последните изследователи на Хрулевата книжовна дейност – Н. Димитров, поводът за арестуването му и по-сетнешното му заточаване „е свързано с един куп книги, които неговият съгражданин П. Калянджи му праща от Русия и в които турската цензура открива нетърпими за правителството изрази“¹⁷. Това твърдение, за което авторът не посочва солидни данни, се потвърждава Тодорка Драганова, която пише, че изпратените от Одеса книги от страна на П. Калянджи по Т. Хрулев през 1863 г. са „Читанка за взаимните училища“ (1862) и „Другар за децата“ (1863), а също и други, издадени от Калянджи учебници¹⁸. Пратките са отправени в Свищов до Т. Хрулев и в Лясковец до брата Стоян Калянджи. И двамата получатели са задържани, а книгите конфискувани от цензурата. Самият П. Калянджи уточнява пред княз Горчаков причината за изпращането на Т. Хрулев в Диарбекир – получените от него книги от Русия и поведението му на отявлен противник на унитството¹⁹. Друг автор, Димо Минев, посочва, че пратените от Павел Калянджи два сандъка книги, сред които турската цензура намира изрази с обидно за властта съдържание, са причина „съда на Мидхад паша“ да осъди Т. Хрулев на заточение в Диарбекир²⁰. Подобно е мнението и на изследователя на Свищов протойерей Стефан Ганчев, който допълва, че срещу Хрулев в съда като обвинители са обединили освен турците още „униати, католици и гърци“²¹.

Все пак за нас въпросът с ареста и заточаването на книжовника и издателя Т. Хрулев остава отворен. Очевидно причините за неговата нерадостна съдба са комплексни, но е логично да приемем автентичното, цитирано по-горе свидетелство в спомените на поборника Коста Димитров, за най-обективно. С това мнение се съгласява и Георги поп Христов, като оставя в книгата си твърдението на К. Димитров без коментар²². Несъмнено едно е ясно – и за гръцкото духовенство, и за османското правителство, а дори и за загълхващото униатско движение личността на учителя и издателя Тодор Хрулев е била голяма пречка за намеренията им, за провежданата от тях политика спрямо българското население в дунавския град. В един момент целите на гръцките фанариоти и на Високата порта съвпадат. Гърците желаят в зародиш да удавят надигащата се въlnа на просвещение и книжовност, а османските власти подготвят гибелната за българската народност просветна реформа, според която турският език трябва да стане език на всички поданици на империята, турският език да бъде задължителен в учебните заведения и книжнината да се издава изцяло на турски език. На пътя на тези домогвания застават личности като Т. Хрулев. Те е трябало да бъдат навреме отстранени.

След първото си задържане през 1862 г. в Русе по наклеветяването на търновския митрополит Григорий свищовският издател е освободен благодарение застъпничеството на свищовските първенци.

В края на 1863 г. Т. Хрулев отново е арестуван, този път във връзка с изпратените от Павел Калянджи книги от Одеса. Нови, неизползвани от изследвачите на свищовския учител и издател документи, сочат нерадостната съдба и трагичната участ на Т. Хрулев. Това са писма, които той адресира до съпругата си Мариола Илиева и до роднините си Таке Първин Терзията, Ламба, Цанка, Хрисанта.

От писмо на Т. Хрулев от Русе до Мариола Илиева в Свищов с дата 29 декември 1863 г. става ясно, че свищовският издател е пристигнал в столицата на Дунавския вилает, очевидно във връзка с повдигнатото срещу него дело, и очаква известия от Цариград във връзка с обвинението срещу него²³: „...Аз съ посъживих, пойдох на себе си и съм на...[нечетлив текст, наподобява на „Михалина хан“ – Л.Г.], но много е студено, и сичко е скъпо, ще станат харчове големи, хабер от Цариград нема ощи, не знам до как и кога ще

стоя тука, молети са на Бога дано по-скоро ма избави...“

На 3 февруари 1864 г. той известява съпругата и чедата си от Русе: „Радвайти са и благодарете на Бога и добродетелните хора, аз вчера на втори ден на февруари излязох от хансаната като Лазара от гроба, жив бях да видя пак нитето сънцето и хората, аз са радвам на новия си живот, и благодаре от сърце и душа на сичките хора, които са са погрижили за мене... Само едно ми е тешко, чи пак ще съм у Рухчук, до где доди мъзбата от Цариград...“²⁴

Изглежда в началото на февруари 1864 г. Т. Хрулев със съдействието на свои приятели е пуснат под гаранция, но остава в Русе на разположение на властите. На 17 март 1864 г. свищовският издател съобщава от вилаетския център: „Аз ви писах по мююрина [на Свищов – Л. Г.] едно писмо но незнам даде ли ви го, или не, той ми каза чи тъзи неделя ще ма пуснат, но и тъс неделя нем... никакъв хабер от Цариград и хич незнам кога ще са отърва от тъзи беда. Мююрина ми каза; чи ако не си додъ тъзи неделя, пак ще пиши на пашата, затуй аз сега му пиша са, и го моле да си изпълни обещанието, чи кой знае дали ще даде внимание на молбата ми. Аз вече не вярвам и немам никаква надежда за избавление...“²⁵ В същото време Т. Хрулев споделя със съпругата си: „Аз съм здрав и са топя на крака като восак...“²⁶

Несъмнено състоянието на неизвестност, обещанията на русенските власти и на свищовския мююрин за скорошно освобождаване, които не се потвърждават, са продължавали да потискат предприемчивия и буден книжовник и издател. Той търси начини да облечки участта си, като разчита на свищовските си роднини и приятели. В писмо до Таке Първин Терзията в Горната махала на Свищов от 28 май 1864 г. той пише: „Лелеко, вместо телеграф приемнете това писмо: защото ако небеши тръгнал сега Пашун Минкув, бехме принудени да ви ударим телеграф: защото в утре не ни са знае работата каква ще стане – ако нema утре въмпор за надолу, то посокро да испратите мъзбата с некой чиляк... защото ма е много страх, чи ако закаснее още един ден мъзбата, ще стане много зле за мене...“²⁷

Усилията на свищовци да освободят своя учител и книжовник не довеждат до успех. В писмо до свои роднини в Свищов, подадено на 18 юни 1864 г. от Русе, Т. Хрулев съобщава: „Мамо Ламбо, мамо Цан-

ке, леле Хрисанто, уйчо уйчинайке и сички! Виде чи писмото ми ще ви наскърби, но нема какво да сторе, треба да ви убаде истината, чи аз съм много зле, и Бог знай дали ще упазе ума си здрав, защото често фана да ми прикрива и да ма държи близо по два сахати. Сега като съм малко на себе си, пиша ви това писмо колкото да ви поздряве доде пъти ощи в мене душицата ми, и да ви са помоле со сълзи дано имате грижа за децата както сте имали и досега. Виде чи нашето голямо злочестие много ви отегчи, много ви досади, и ви умножи кахарите, но все пак ви моле за име Христово, дано ги потърпите, дано са молите на бога, той да са смили поскоро да зарадва и нас и вас...”²⁸

В друго писмо от юни 1864 г. Т. Хрулев с болка отбелязва: „Ах сладки мои чада и родове, аз мислех, чи бог ще ма остави при вас, да ви са радвам, но божията воля не била тий – бог искал да ви оплаквам диня и ноща без да видя лицата ви...”²⁹ Все пак и в най-трудните часове в предварителния затвор в Русе свищовският издател не пропуска да се интересува от книжнина. В същото писмо той пита защо не са му доставени „сръбските книги”, а по-нататък се интересува молбите-прошения за застъпничество от страна на свищовци изпратени ли са в османската столица и до Русе. От писмото става още ясно, че във вилаетския център Т. Хрулев разчита на активната подкрепа на хаджи Иванаки, а от Свищов очаква намесата на църковно-градската община: „Пиши ми какво направихте пратихте ли писма в Цариград от Свищовската община или не сте”³⁰.

От своя страна Мариола Илиева и нейни роднини търсят ходатайство в Свищов при поп Христо и Сюлейман ага³¹. Т. Хрулев настоява пред съпругата си: „Мариоло, гледай утре.... с пощата дано са испрати мазара до тука и сигурно, да не пропадни, защото съм на голям страх да ме не дигнат от тука. Аз в събота бях на голям кахър да не ма дигнат с вампора, но като замина съботата и вампора, поотпуснах са малко, чи каква ще бъди септината не знам, дано са смили Бог да бъди добра...”³² Писмото е с дата 13 юли 1864 г. От него става ясно, че съдебната процедура в Русе вече е проведена и Т. Хрулев очаква, че само колективно прощение, подписано и подпечатано с официален протокол на свищовската община – махзар, може да промени присъдата. От друго писмо на Т. Хрулев се вижда, че махзарът не е изпратен и на 17 юли 1864 г. той се гласи да бъде откаран „по сухо“ за

Цариград. „Бог да му плати който въспря мазара чи не го пратиха да са отърва“ – допълва с горчивина към писмото си свищовският издател³³.

Т. Хрулев остава още три дни в Русе, благодарение на застъпничеството на местния първенец хаджи Иванаки пред пашата (вероятно областния управител), за да може да пише на съпругата си и да получи отговор от нея: „Юлиа 20. Мариоло, на 17 като пишех туй писмо бех приbral сичко за път и чаках заптието да доди от конака чи да тръгна, но подир 2 сахати ми доди хабер от хаджи Иванаке чи той зел изим от пашата ощи за три дни, доде да ти пиша и да приемна отговор от тебе – затуй останах до днес утре. Вторник ще вървя с кола по сухо за Варна и от тамо за Цариград по морето с вампора.”³⁴ В същото прочувствено писмо до Мариола Илиева свищовският издател споделя болката си, че я оставя сама да се грижи за къщата и петте деца, но заедно с това се стреми да я ободри и да ѝ вдъхне сили: „Мариоло! Много ти са моле, заради доброто на живота си, и на младината си и на дечицата недей са кахари, да не си затвориме кащицата без време – не бой са... добър е бог, аз като исплувах с божията помощ зимашните студове и гнусоти, тий пак с божа сила ще исплуваам и това.”³⁵

В същото време Т. Хрулев пише на своя родственик в Свищов Таке Христов Първин Терзията: „Милий мой лелече Таке! Знай чи днес на Света Марина тръгвам по сухо со заптие за Варна, и от тамо за Дарбекир, но ще мина през Цариград и тамо можи да поседя някой ден, защото ми гадоха от тука надежда чи можи да са отърва в Цариград и да са върна – за туй ми казаха да ти еве, чи ти по скоро да са научиш в Свищов има ли някой търговец Свищовлия да е сега в Цариград, ако има – нека му пишат Свищовлиите по скоро да иди да са еви при Тапчилеща [вер. Хр. П. Тапчилещов, цариградски търговец – Л. Г.], и ако трябва да са тича нагоре на долу, да стори една милост да ходи неколко дни подир моята работа... Кажи и на Димитра Ангилов Фандамазов, нека еви на брата си Алека и той по скоро дано да са намери някак такъв чиляк. Хаджи Иванаки много са едоса за мазара дето не доди и каза, чи ако беши дошел навремето, беши много добре за мене...”³⁶

Т. Хрулев е изпратен на 22 юли 1864 г. от Русе за Варна с кола и едно заптие, без вериги, като му е дадена възможност да се движи свободно и да го изп-

ратят неколцината му приятели. В кратко писмо той известява съпругата си: „Mariolo ето днес на 2 сахате тръгвам от Руси по сухо с кола и с едно заптие, недейти са ка[ха]ри, аз тръгва[м] свободно немам ни пранга и Вързание, добър е бог не са кахари, мене ма испроваждат пет шест прияте[ли], от Варна ако ми прилегни ще ти пиша пак, поздравявам синца ви и оставам си с бога“³⁷. На път за Цариград Т. Хрулев пише на семейството си да използва наличните количества от издадените книги и вземанията по разпратените издания, като с това разчита, че ще успее да подпомогне за издръжката на домашните си в трудните дни на изпитания: „Прегледайте в белия тевтер дето е написано де колко книги има распратени по градовете. Там на подирния край гледайте в град Рухчук при господина Киряка или Георгиа Димчов Тютюнджи по колко съновници, самоучители и други книги има, забележете сичките по име от кои колко са написани тамо в тевтере и ми испратете тъзи белешка. Който иска съновници да купи продавайте съновниците по 60 пари, а самоучителите по един грош, а читанките по три гроша и половина.“³⁸

Последното писмо на Т. Хрулев вероятно е писано от затвора в Цариград, където е настанен временно преди да бъде изпратен в Диарбекир. Липсва мястото и датата на подаването, но характерът на написаното издава откъде идва писмото и каква безизходица вижда пред себе си неговият автор: „Лелеко ходи и са моли дано ма извадити макар на хана, да сеge защото тука почерня ми света, изгоря ми сърцето за децата ми и за вас, ще умра насила... Бактисах, моле ви са избавети ма, диня и ноща се плача и ступих са, а помощ нема. Нека станат за мене кефил, ако са намери у мене зла книга или зло писмо нека ма убесет, аз никакав кабахат [в см. вина, нямам – Л. Г.], никой да са не бои от мене.“³⁹

Физическите страдания и носталгията сломяват свищовския издател по време на заточението му в Диарбекир. За това спомага лошият климат, към който Т. Хрулев не успява да се нагоди, и заболяването, което придобива в русенската тъмница.

Той умира на 30 януари 1865 г. Погребан е в двора на арменския храм „Св. Безсребреници Козма и Дамян“. Изпращат го неговите другари по съдба – политически заточеници, които са свидетели на последните часове от живота и страданията му⁴⁰.

Характерно за автора и издателя Тодор Хрулев е силното му чувство за историческа памет. Воден от него, той записва важни семейни и обществени събития. Към ръкопис на една своя книга, речник на чуждите думи в българския език, подреден по азбучен ред, той води приписки, които звучат като своеобразна хроника на живота в Свищов от 50-те и началото на 60-те години на миналия век:

„В 1853 април 29 неделя... 9-я час през деня се роди нашето дете Йоан.

На 1852 в 29 февруари през нощта сахате на 9½ игра землята силно колкото 5 минути.

В 1855 в 5-го августа срещо Преображение в среда срещо четвъртьк през нощта сахата на 4½ се роди нашето второ дете Елена... а в 9-го августа в неделя се кръща от поп Константина в Сищов в горната махала в светое преобразжение.

В 1856 октомврия 27 сахате на 6½ роди се нашето трето дете Евгения, круг солн. 28 луны 11... а кръща се на 4 ноемвр. в неделя от поп Ивана Неделкова в Сищов в горната махала в церкова светаго преобразения.

В 1859 августа 18 вторник сахате на 2½ през дене роди ся четвъртото наше дете Къна... В 23 августа неделя кръща се от поп.

В 1862 ноемврия 11 срещу нощта сахата на 8 са роди петото ни дете...“⁴¹

Когато обобщаваме заслугите и приносите на учителя Теодор Хрулев в контекста на издателската дейност през Възраждането, следва да отбележим няколко основни момента. На първо място, в количествено отношение, учебната и религиозно-проводническата литература, която издава, излиза в такъв спектър от теми и заглавия, че да задоволи цялостно процеса на обучението. Заедно с това, книгите на Т. Хрулев имат съществено възпитателно значение – и като религиозно съдържание, и като учебна литература тя служи за възпитание и просвещение на подрастващото поколение. „Полезните четива“ издателят използва за директно внушение, използвайки различни композиционни решения – съставя сборник от молитви, поучения, вкарва в разказа исторически и библейски факти от чудесата и подвизите на светии и мъченици. По този начин Т. Хрулев прави достъпна книжнината с религиозен, но неканоничен характер; посредством текстове от библията навлиза в познания за психологията и философията; приобщава в духа на ха-

рактерната за времето нравственост малките читатели към православните ценности. Освен поучителен, книгите на Т. Хрулев имат и познавателен характер. Такива са неговата „Кратка аритметика“, „Кратка география или землеописание“, а в „Кратко детинско наставление“ се забелязва енциклопедично представяне на информацията по раздели и теми от различни области на познанието – история, физика, астрономия, църковна история. Приносен момент в книжовните прояви на свищовския издател е неговата „Българска граматика“, предназначена за взаимните училища. Не на последно място, сред характерните особености на Хрулевото съставителство и авторство се откроява своеобразният модел при композирането на учебната литература. Използва се формата на „въпрос – отговор“, която предизвиква младия читател към разсъждения, формира в него интерес към зададената тема⁴². За целта Т. Хрулев създава импровизиран разговор, напомнящ общуването учител – ученик или родител – дете. По този начин трудните за обяснение понятия стават достъпни и се възприемат сравнително лесно от детето.

Книгите на Т. Хрулев оказват значително за времето си въздействие и намират приложение в образователната система на възрожденския българин. Те разкриват пред него един нов свят, чието опознаване ражда още по-силно влечење за нови знания, за обогатяване на представите, за формиране на нов светоглед още от ранните младежки години, който ще възпитава не един виден представител на търговското съсловие и интелигенцията в навечерието на големите общественополитически събития от 70-те години на миналия век⁴². Наред с това богатият опит на Тодор Хрулев с чужди печатници обогатява националната книгоиздателска традиция, проправя пътя и на други книжовници да печатат при благоприятни условия своите книги, поощрява издателите да използват пълноценно възможностите на полиграфическата техника в Букурещ, Белград, Виена, Земун, Будапеща, Одеса. Хрулев изпреварва значително своите съвременници, установявайки истински европейски контакти в родното книгоиздаване още преди големите професионални издатели Христо Г. Данов, Драган Манчов, Иван Момчилов. Връзките на свищовския издател с Кралската университетска печатница в Будапеща, с Правителствената белградска печатница

и с Печатницата на букурещката митрополия сочат, че той е осъзнавал важното място на институционализирането на издателската дейност. Самият стремеж на Хрулев да обхване голям брой учебни заведения в сферата на разпространителската дейност говори, че той е виждал осъществима на практика тази дейност в български условия, още когато у нас не е имало възможности за активна издателска и печатарска дейност. Това е и един значим принос в неговите усилия на крупен възрожденски книжовник и издател.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Раковски, Г.** Показалец или Ръководство как да се изписват и издирват най-стари черти нашего быта, языка, народопоколения, старого правления, славного произшествия и пр. Ч. 1. Одеса, 1854, 144 с.

² **Архив на Г. С. Раковски.** Том II. Писма до Раковски 1841 – 1860. С., 1957, с. 428.

³ Пак там, с. 449.

⁴ Пак там, с. 478.

⁵ **Йонков, Хр.** |Тодор Хрулев. – В: Радетели за просвета и книжнина [Поредица „Учители – будители“; Нар. просвета]. С., 1986, с. 189.

⁶ **Кутинчев, Ст.** Печатарството в България до Освобождението. С., 1920, 98–99.

⁷ **Начов, Н.** Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 до 1877 г. – В: Сборник на БАН, 25. С., 1921, с. 36.

⁸ **Иван (Йован) Стоянов** Мерданчанина, учител в Свищов, спомоществувател на учебната книжнина, издавана от Т. Хрулев и други свищовски издатели и автори. „Кратка география“ претърпява още две издания: 1. изд. Земун, 1861; 3. изд., осн. прераб., със заглавие „Кратко землеописание от Теодора Т. Хрулева. Издадено с иждивението на г. Иваница Кънчов, Браила, в Румънобългарската печатница на Хр. Д. Ваклидов, 1863.

⁹ Второто издание на „Кратка священа история“ е направено през 1861 г. в Земун, в типографията на И. К. Сопронов.

¹⁰ **Погорелов, В.** Опис на старите печатани български книги 1802 – 1877. С., 1923, с. 409.

¹¹ Виж **Погорелов, В.** Цит. съч., с. 302.

¹² Книгата е издадена в Будапеща през 1850 г. в Кралската университетска типография.

¹³ НБКМ – БИА, II В – 3412, с. 3.

¹⁴ Кърджиев, Г. А. Нашата школа и нашата школска книга до Освобождението. – В: Архив на Министерството на народната просвета. Т. 3. С., 1911, № 3, с. 68 и сл.

¹⁵ Архив на Раковски. Т. 2. Писма до Раковски 1841 – 1860. С., 1957, 430 с.

¹⁶ Бележки от Коста Димитров, свищовски поборник. – В: Христов, Г. Свищов в миналото 86–1877 г. Свищов, 1936, 429–430.

¹⁷ Димитров, Н. Теодор Теодоров Хрулев – книжовно и поетическо творчество. – В: Лясковец в миналото [науч. сб., изд. Пик]. В. Търново, 1994, с. 354.

¹⁸ Араганова, Т. Цит. съч., с. 148.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Минев, Д. Град Лясковец. Минало, сегашно състояние и дейци. Исторически и стопански приноси. Варна, 1944, 277–278.

²¹ Ганчев, Ст. Свищов. Принос за историята му. Свищов, 1929, с. 111.

²² Христов, Г. Свищов и миналото 86–1877 г. Свищов, 1936, 110–111.

²³ НБКМ – БИА, II В 8560.

²⁴ НБКМ – БИА, II В 8561.

²⁵ НБКМ – БИА, II В 8562.

²⁶ НБКМ – БИА, II В 8562.

²⁷ НБКМ – БИА, II В 8563.

²⁸ НБКМ – БИА, II В 8564.

²⁹ НБКМ – БИА, II В 8565.

³⁰ Пак там.

³¹ НБКМ – БИА, II В 8566.

³² Пак там.

³³ НБКМ – БИА, II В 8567, л. 1.

³⁴ НБКМ – БИА, II В 8567, л. 2.

³⁵ НБКМ – БИА, II В 8567, л. 2.

³⁶ НБКМ – БИА, II В 8568, л. 1–2.

³⁷ НБКМ – БИА, II В 8569.

³⁸ НБКМ – БИА, II В 8571.

³⁹ НБКМ – БИА, II В 8572.

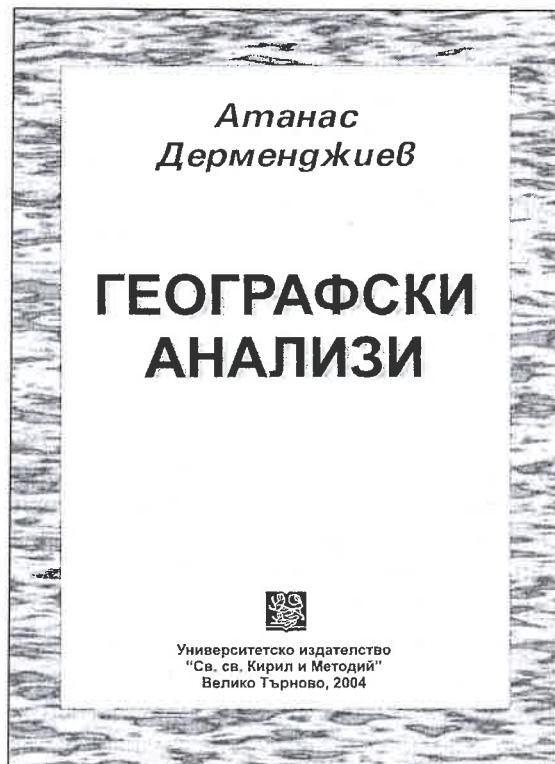
⁴⁰ Йонков, Хр. Цит. съч., с. 192.

⁴¹ НБКМ – БИА, II В 8573.

⁴² Някои документи, свързани с арестуването на Тодор Хрулев и пребиваването му в затвора в Русе, както и събитията по заточението му в Диарбекир, са обнародвани от Николай Ликовски в публикацията му „Материали за Теодор Т. Хрулев и Димитър Т. Стоянов – заточеници в Диарбекир“. – В: Известия на държавните архиви, кн. 56. С., 1988, 241–261.

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

„ГЕОГРАФСКИ АНАЛИЗИ“

Атанас Дерменджиев

Книгата е предназначена за всички, които се интересуват от многоаспектните проблеми на географията и които споделят тезата на Елизе Реклю, че историята е география във времето, а географията – история на пространството. Тематичното разнообразие е причина за условното обособяване на три раздела, които съвсем не изчерпват географската проблематика. Потърсена е връзка на географията с науките на обществения сектор.

РЪКОПИСНИТЕ И ПЕЧАТНИТЕ КНИГИ В БИБЛИОТЕКАТА НА РИЛСКИЯ МАНАСТИР КАТО ИНФОРМАЦИОНЕН ФОНД В ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИТЕ

Ас. Светла Шанкалова

За библиотеката на Рилския манастир са правени множество сериозни изследвания. Настоящето проучване ще се концентрира само върху ръкописните и печатни книги, без да има претенцията за нов научен принос. По-скоро целта е тя да се представи като учебно средство при обучението на студентите от Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии. Бъдещите специалисти подхождат с огромен интерес към библиотеката на Рилския манастир като единствената цялостно запазена до днес у нас средновековна библиотека.

Младите хора с огромен интерес посещават библиотеката. Любезно посрещнати и развеждани от библиотекаря на Рилския манастир Мария Черешарова, която де визу ги запознава с „Рилската съкровищница“ и нейното представяне винаги започва с общата история на манастира, след това за самата библиотека и показване на някои ръкописни и печатани книги.

Познанието за създаването, съхраняването и използването на средновековните български библиотеки започва с изучаването на рилското хранилище. На студентите се обяснява, че от гледище на библиотекознанието под „средновековна манастирска библиотека“ се разбира ръкописна колекция, която обхваща предимно ръкописи, предназначени

за четене – сборници, панегирици, патерици, пролози и друга философско-богословска литература. В тази колекция са включени и някои основни богослужебни и библейски книги като евангелия, минеи, требници и други, необходими за култовия и духовния живот на манастира. Съставът на сбирката трябва да съответствува на характера на манастира, т. е. по-голямата част от ръкописите да са предназначени за самия манастир, а не да са събираны там механично. Именно това превръща една обикновена ръкописна сбирка, набавяна без специални изисквания, в библиотека. Известно е, че в големите манастирски библиотеки повечето от книгите имат специални подвързии, направени в манастирската книговезница, по което се отличават от книгите, изработени и съхранявани в други центрове. По ръкописните паметници от манастирските библиотеки обикновено могат да се открият и други характерни белези като бележки на монаси от същия манастир, подписи на игумени и други лица от различни периоди от съществуването на манастира, които свидетелствват за дългото присъствие на ръкописа в манастирската библиотека и за неговите читатели. [3, стр. 10]

На студентите се обяснява, че основаването на рилската библиотека се свързва със създаването на манастира през X в., но в това време, както и от пе-

риода до средата на XV в., за съжаление нищо не е запазено. Най-ранният ръкопис от Рилския манастир е фрагмент от Паренесиса на Ефрем Сирин – наречените Рилски глаголически листове от втората половина на XI в. Според някои учени този ръкопис е писан в самия манастир или за него, тъй като по своето съдържание това е едно типично монашеско съчинение. Първият ръкопис, който определено се свързва с манастира, е т. нар. Рилско евангелие на монах Симеон от 1361 г. Този ръкопис днес не се съхранява; в манастирската библиотека, но има данни за това как е бил изнесен оттам [3, стр. 11].

В резултат на широките културни и книжовни връзки на манастира неговата библиотека се обогава и с някои особено ценни в художествено отношение паметници, каквито са напр. Крупнишкото и Сучавското евангелие от XVI в. и др. През XVI и XVII в. обаче библиотеката е допълнена със сравнително неголямо количество ръкописи, докато през XVIII в. отново се попълва активно с книги, писани в самия манастир. През тази епоха има сведения, че рилските книжовници дори продават книги за други религиозни центрове. Това е характерно за изграждането на много манастирски библиотеки – често за един период от около половин век могат да постъпят само седем-осем ръкописа, а за четвърт век библиотеката да се обогати с над четиридесет книги. Библиотеката на Рилския манастир не прави изключение [1, с. 21].

Безспорно, днес най-голямото достояние на рилската манастирска библиотека е нейната сбирка от славянски ръкописи. В обучението на студентите се представят споменатите по горе – Крупнишкото от началото на XVI в. и Сучавското от 1524 г., създадени в молдовски центрове и после подарени на манастира от благочестиви поклонници, илюстрират грижата и любовта към книгата. Снабдени са с тежки позлатени сребърни обкови, дело на български майстори-златари, оставили си този начин вечен спомен за себе с. Крупнишкото евангелие е дар на Рилския манастир от свещеници от гр. Русе, които са поръчали обкова му. В центъра на този обков стои Христовото разпятие (върху предната ѝ страна) и Христовото Възкресение върху задната ѝ страна), а наред с това са изобразени четиримата евангелисти, апостолите, както и славянските светци Йоан Рилски

и неговите последователи Прохор Пшински и Йоаким Осоговски, Сава Сръбски, Симеон Сръбски и др. [2, с. 45]. При посещението на библиотеката младите хора имат възможност да видят тези евангелия.

Специален дял в рилската библиотека са богослужебните книги, от които на първо място са минеите. В Рилския манастир се изгражда локална химнографска школа, която съставя служби на славянски светци. Образци от тези творби са включени именно в минеите, писани в средището, и са запазени и до днес в манастирското хранилище. Една от най-хубавите служби е дело на Димитър Кантакузин и е посветена па деня на пренасянето на мощите на Йоан Рилски от Търново в Рила (1469). Части от тази служба рилските книжовници добавят и към другите творби в чест на отшелника – 19.X. (дения на първото пренасяне на мощите в Средец – София), за да увековечат новия манастирски празник, който за съжаление остава до голяма степен с локално значение. В миней за октомври от 70-те години на XV в. пък се намира препис от най-хубавата служба в чест на покровителката на българския народ – св. Петка Търновска. Компилирана от три произведения в чест на светицата (най-стара гръцка служба, търновска служба и нова сръбска служба от началото на XV в.), тази химнографска творба е създадена в Рилския манастир и бележи един от върховете на поетическото изкуство.

За студентите представлява интерес най-старият, известен засега препис от службата на един нов български светец – мъченик, убит през XVI в. от османските турци в София, защото отстоявал християнската си вяра – Георги Нови Софийски. Службата и житието на този младеж, защитил с живота си българското име, са дело на софийския книжовник поп Пейо и са поместени в миней за февруари.

Останалите богослужебни книги, освен минеите, са триоди (постен и цветен), октоиси, служебници, требници и др. Сред тях с богатата си украса в неовизантийски стил се откроява служебник от 1567 г., дело на видния сръбски калиграф и орнаментатор поп Йоан Кратовски [2, с. 47].

Голям е и броят на тематичните богослужебни сборници, съставени изцяло от служби и жития за Йоан Рилски. Подобни сборници започват да се съставят през XV в. и традицията особено се засилва

през XVIII в., когато творбите за рилския светец са подложени на новобългарска редакция и в известен смисъл – на осъвременяване. Последната служба в чест на отшелника, създадена и запазена в манастира, е от втората четвърт на XI в. и е дело на възрожденския книжовник Христаки Павлович, възпитаник на рилското манастирско училище.

Църковно-правната литература в рилската библиотека е представена от три ценни ръкописа – един Ерусалимски типик, писан през XVI в. в Дебър; препис от XV в. на Синтагмата на Матей Властар, направен в Рилския манастир; номоканон от XVII в., изготвен също в манастира. В множество от текстовете на тези паметници, които засягат и граждански казуси, личат някои интересни явления от народния живот, строго забранявани от църквата.

В раздела на типично монашеската литература най-голям е броят на лествиците в различни преводи и редакции. За по-голяма яснота за пред студентите се книгата описва символично 30 стъпала на недостатъците, от които човек трябва да се освободи, и на добродетелите, които трябва да придобие. Крайната цел е да достигне до стъпалото на любовта, всеопрощението и спасението на човешката душа. Не случайно рилските лествици са съпроводени и с други поучителни и утешаващи душата слова от автори като Авва Доротей, Нил Синайски, Максим Изповедник (с неговата творба, озаглавена „За любовта“) и др.

На младите хора се представя и делът на пролозите, в които се открива и български литературен материал. Сред тях са и жития на Йоан Рилски (обикновено по три – за всеки от празничните дни на светеца), на Петка Търновска, Иларион Мъгленски, както и на българските светци-войни – Михаил Воин и Николай Мних. В тези книги редовно се включва и разказът за избитите от хан Крум и приемниците му византийци (в периода преди българите да приемат Христовото кръщение).

Определен интерес рилските книжовници и монаси са проявявали към патеричните творби (разкази из живота на монасите). Днес в библиотеката на манастира се съхраняват осем сборника, в които са събрани всички най-известни патерични разкази от Сводния патерик, Азбучно-Ерусалимския патерик, Синайския и Рилския патерик. Сред разказите са

пръснати и кратки поучения от известни отшелници и пустинници, като Макарин Египетски, Исаак Сирин, Атанасий Велики, Иларион Велики и др. Изградена изцяло като мъжка литература, в центъра на чието изображение стои мъжът и неговата духовна сила, силата на отречението, средновековната литература създава тайнствен ореол около образа на жената и нейната роля в живота на монаха [2, с. 49].

Основната част от рилската манастирска библиотека, която се показва на студентите, са сборниците със смесено съдържание като представител тук е Йоан Златоуст. Изпълнените му с мъдрост и едновременно с простота и достъпност за всеки творби, тълкуванията му на редица старозаветни и новозаветни текстове, вдъхновените му слова за всеки голям господски празник векове наред, чак до края на XVIII в., привлича българските книжовници.

На студентите им прави впечатление отъствието на апокрифни творби в сбирката на библиотеката. Като се изключат два преписа на Протоевангелието на Яков, посветено на Рождество Богородично, както и една апокрифна молитва срещу ухапване от змия, приписвана на ап. Павел, други не канонични творби не се откриват в рилските кодекси.

Централно място в библиотеката заемат два обемисти панегирика, Рилският панегирик на Владислав Граматик от 1479 г. и панегирикът на Мардариј Рилски от 1483 г. Те са привличали вниманието на всички изследователи на сбирката от XIX в. до наши дни с богатия си литературен материал и съответно с интерес се разглеждат и от студентие. В панегирика на монах Мардариј са включени – 86, а в този на Владислав Граматик – 111 творби на всички видни византийски и славянски автори, подредени в календарен ред. Сред тях има и някои, чийто гръцки оригинал не е запазен и те са познати днес само по настоящите им преписи.

По състава на рилската библиотека може да се съди и за засиления интерес на българските книжовници към тълкуванията на старозаветни и новозаветни книги. В обителта са направени преписи от тълкуванията на доста по-известни книги, като се започне от тълкуванията върху книгата „Йов“ – една от основните, разкриваща философската основа на Стария завет [2, с. 50]. Книгата се интерпретира и

тълкува с голем интерес от младите хора, които имат особен интерес към крилатата фраза, която мъдрият Йов изрича в покаяние и смирение, а именно "Бог дал, Бог взел".

Известно е, че седемнадесетото столетие е епохата на последния разцвет на българската ръкописна орнаментика. По това време са много популярни и сборниците на гръцкия лисател от XV в. Дамаскин Студит, известни под името „Дамаскини“.

Вниманието на студентите се насочва и към периода XVIII – XIX в., от който са запазени и някои сборници със смесено съдържание, съставени от слова на Дамаскин Студит, оригинални проповеди на Йосиф Брадати – за това, как подобава на благочестивите християни (особено на бъбривите жени) да се държат в църква, за онези, които се потурчават за силата на книгата и др., както и от слова, свързани с Второто пришествие и Страшния съд... [2, с. 51].

Сведенията за най-ранните печатни книги в библиотеката на Рилския манастир са от началото на XVI в. Първенството в това отношение държи едно четириевангелие от 1512 г., издадено в Търговище. По полетата на тази книга има множество интересни приписки, поради което тя е била давана и в други манастирски библиотеки – така например през 1597 г. тя е била в Куриловския манастир край София.

Своевременно в средището проникват ценни издания на черногорците Божидар и Винченцо Вукович, чиято печатница е основана през 1519 г. във Венеция и има огромно значение за развитието на славянското книгопечатане (по-късно тази печатница става собственост на българина Яков Крайков). Първата книга на Венецианската печатница е Служебник, завършен на 7.VII. 1519 г., напечатан от йеромонах Паҳомий по нареддане на Божидар Вукович. Ценен екземпляр от това първо издание се съхранява и в Рилския манастир. Тук се намира и един екземпляр от Молитвеника на Божидар Вукович от 1538 – 1540 г., както и от Псалтира с последвания от 1546 г., напечатан с иждивението на Винченцо Вукович [2, с. 52].

Твърде голяма е сбирката от руски старопечатни книги в Рилския манастир. Тя също се представя пред студентите от СВУБИТ. Руската печатна книга прониква в манастира още в XVI в., когато започва и

регулярното пътуване на рилски монаси в Русия за събиране на помощи. За да се подчертава интересът на рилските монаси към тези книги, е достатъчно да се спомене, че те са притежавали три екземпляра от уникатната Острожка библия, отпечатана през 1591 г. от московския първопечатник Иван Феодоров.

От по-късните издания са популярни са московските печатни пролози, в които има и доста български литературен материал, които и книгата на Димитрий Ростовски (особено четиритомника „Жития на светците“, 1691 – 1700 г.) и тълкуванията на Теофилакт Охридски (1703 г.). Интерес за историята на Рилския манастир представлява един екземпляр от Октоих от 1715 г., тъй като по неговите форзацни листове йеромонах Йеротей е водил летописни бележки за исторически събития, свързани със средището, за периода от 1744 до 1772 г.

Много четени са били и книги, които имат по-светска насоченост, като например са „Коронацията на Екатерина II“ (1763 г.) или четиритомника „Добротолюбие“, съставен през 1793 г. от Паисий Величковски и др. [2, с. 51]

Ценен дял от печатната сбирка на рилската библиотека са около 300 гръцки книги. Разглеждат се от студентите и става ясно, че най-известни са възрожденски деятели на манастира са – отците Игнатий Рилски, Йосиф Рилски и Неофит Рилски. Гръцките книги са профилирани в някои основни области на книгоиздаването – религиозна книжнина, право и риторика, учебна книжнина, историческа книжнина. Основната им роля в Рилския манастир е била както да служат на преводачите, които съставят книги на простонароден език за своите слушатели, така и да обучават учениците от манастирското училище.

По някои от запазените гръцки книги може непосредствено да се съди за работата на българските преводачи в манастира. Един от тях, както вече бе отбелязано, е Йосиф Брадати, а като ревностен преводач се изявява и неговият ученик – йеромонах Никифор Рилски. [2, с. 52]

Когато се представят на студентите сбирката от печатни книги на първо място те се запознават с български печатни книги, като специално внимание се отделя на основополагащата – „Неделник“ (сбор-

ник от поучителни слова за неделните и празничните дни през годината), отпечатан през 1806 г. от видния български възрожденец Софоний Врачански. От него в рилската библиотека са запазени няколко екземпляри с интересни бележки по полетата и форзацните листове водени от ползвателите на книгата. Почетно място в колекцията заемат и двете книги на Неофит Рилски, свързани непосредствено с историята на манастира и с развоя на култа към Йоан Рилски. Това са „Служби и житие на Иван Рилски“, издадена през 1836 г. в Белград с помощта и одобрението на сръбския княз Милош Обренович и изждивението на рилския монах игумен Иоасаф, както и „Описание на свещения български Рилски манастир“, отпечатана също в Белград през 1879 г., разкриваща съкровищата на обителта и привличаща вниманието на чуждите изследователи към библиотеката ѝ. Така рилската манастирска библиотека всъщност се оформя като една затворена система, чито нейните основи се полагат от съчиненията, посветени на Йоан Рилски, а и последните по време печатни книги, които допълват фонда ѝ, пак са посветени на Йоан Рилски и неговото духовно величие [2, с. 54].

Интерес за обучаваните са и материалите, свързани с турска администрация. Голяма част от тези документи потвърждават права и привилегии на манастира и показват отношението на съдебната власт към него. Най-ранният от тях е една заповед от 1402 г., издадена в гр. Пловдив за охрана на правата на Рилския манастир. Интересен е и един ферман от 20.VIII.1498 г., издаден в Цариград от султан Баязид II (1481 – 1512), от който става ясно, че по това време много турски спахии имали обичай да се отбиват в светата християнска обител, където да ядат, пият и буйстват.

Освен заповеди и царски фермани, в манастирската библиотека са запазени още множество документи, като съдебни актове, разписки, съобщения, квитанции, разпореждания, писма и др. – над 100 документа с разнообразно съдържание [2, с. 55].

За младите хора става ясно, че ценни документи от рилската библиотека са и манастирските поменици, които датират от XVIII и XIX в. В тях са за-

писани имената на всички благочестиви християни, които са посещавали обителта, като срещу всяко име е записано и дарението за манастира. В помениците са били отбелязвани и имената на множество духовници от светогорските, руските и сръбските манастири, както и от различни български обители.

И днес идват множество поклоници в манастира, които с вяра и почитание се отнасят към св. Йоан Рилски. Много посещаван е и музеят в манастира. Библиотеката е интересна за студенти, който следват библиотекознание, както и за редица изследователи и научни работници.

Педагогическият опит показва, че теоретичното познание се съчетава най-добре с практическото обучение. В случая студентите от СВУБИТ разширяват познанията си от изследванията на проф. Боряна Христова за библиотеката на Рилския манастир, а практическия взаимстват от Мария Черешарова, която е един опитен-библиотечно информационен работник. Със своето обаяние и любов към професията си, тя служи за пример на младите хора. В библиотеката на Рилския манастир бъдещите специалисти са винаги добре посрещнати и могат да получат отговор на множеството въпроси породени в процеса на придобиване на теоретичните знания.

Библиотеката на Рилския манастир със своя неизчерпаем фонд от ръкописни и печатни книги е изключително необходима и полезна в обучението на бъдещите специалисти по библиотекознание и културно-историческо наследство.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атанасов, Петър. Ценни славянски и старопечатни книги в Библиотеката на Рилския манастир. //Библиотека, 1977, № 2, 20–22.
2. Христова, Боряна. Библиотеката на Рилския манастир. //История на библиотеките в България от средновековието до средата на 40-те години на XX век. Сборник статии. С., 2003, 41–57.
3. Христова, Боряна. Библиотеката на Рилския манастир. //Библиотека, 1983, № 12, 10–13.

ПАМЕТ

ИЗ ИСТОРИЯТА НА „БЪЛГАРСКИ КНИГОПИС“ – ОТ СЪЗДАВАНЕТО МУ ДО ВОЙНИТЕ

ПО МАТЕРИАЛИ ОТ

„ГРАДIVO, ИСТОРИЯ И РАЗБОР НА РЕPERTOAR БЪЛГАРСКИ КНИГИ“

Чавдар Чернев

През 1897 г. Народното събрание приема закон, който задължава "всеки съдържател на печатница, литография или друго подобно заведение... да дава безплатно в полза на народните колекции при библиотеките в София и Пловдив, едновременно с обнародването, по 2 екземпляра (всичко 4) от... всяко напечатано или възпроизведено по други начин произведение и предназначено за обращение в публиката" [ДВ-1897; цит. по Дон, 10]. Трябва да се отбележи, че по онова време идеята за запазването на всяко новоизлязло българско издание, чрез задължително предоставяне установлен брой екземпляри от него на определена библиотека, вече не е нова – стъпки в тази насока се правят почти веднага след Освобождението, както в Източна Румелия, така и в Княжество България [Икон, 159–160]. И все пак, новоприетият закон е доста по-различен от всички предходни, при това останали мимолетни, подобни начинания – дори и единствено поради това, че при обсъждането на законопроекта вносителят КОНСТАНТИН ВЕЛИЧКОВ [] заявява: "Ще задължа библиотеките в София и Пловдив да издават библиографически бюлетин, който ще съдържа опис на всички книги и списания, които излизат" [НС, 304].

Може само да се гадае, дали така формулиран, стремежът за създаване на текуща българска национална библиография нямаше да остане само едно добро желание. Подобно подзаконово разпореждане лесно би могло да бъде отменено от някой

недалновиден приемник на тогавашния просветен министър К. ВЕЛИЧКОВ. Така или иначе, за двама от народните представители това устно задължение изглежда не е било достатъчно, та се завързва следното прение [НС, 304–305]:

"След обясненията, които даде уважаемият Министър на Просвещението... ние се съгласихме съз законопроекта тъй, както е, – заявява АТАНАС КРАЕВ []. – Но бихме желали, щото да се предвиди особен текст, да не останат само обещанията, които даде г-н министърът, и, следователно, предлагам нов член 5 със следующата редакция: "Министерството на народното просвещение през януари всяка година издава пълен и точен библиографски каталог за всичко, постъпило по този закон в народните библиотеки".

ПЕТЬР К. БОБЧЕВСКИ [] подкрепя предложението: "Същото мислех и аз, даже бях написал и редакцията за такъв член....: "Народната библиотека в София е длъжна да публикува всеки три месеци приятите книги в отделни брошюри, които изпраща даром по всичките държавни, окръжни и обществени учреждения и по редакциите на вестниците и списанията".

К. ВЕЛИЧКОВ веднага уточнява: "Едно малко опущение направих одеве, когато говорех – като не казах ясно, че това, което искат г-да КРАЕВ и БОБЧЕВСКИ, го има не в закона, а в мотивите, и че такова е намерението на Министерството....: Народната библиотека в София да издава всеки три месеца –

един път в годината би било твърде малко – един бюлтенин, който да съдържа опис на всички печатни произведения, постъпили в библиотеката. Няма да съм противен, ако това се внесе в самия закон".

Така, освен запазването на българската печатна продукция, законът от 1897 г. урежда и нещо не по-малко важно – нейното библиографиране.

Изглежда Народната библиотека в София пристъпва към издаването на дължимия според новоприетия закон бюлтенин с твърде голямо желание. Сведения в тази насока дават запазените документи от нейния архив. Нормативният документ е публикуван в "Държавен вестник" на 22 февруари и още на 14 март директорът РАЙЧО М. КАРОЛЕВ се обръща към министъра на народното просвещение К. ВЕЛИЧКОВ с въпроса, "къде ще става напечатванието и от коя глава и § ще се изплащат разносните по напечатванието и разпространението" [БИА, 1]. След около седмица от канцеларията на министъра отговарят, че това ще става "в Държавната печатница, където се печатат всички правителствени книжа", а разходите ще се изплащат "по същия параграф на бюджета, по който се изплащат всички официални книжа" [БИА, 3]. Р. М. КАРОЛЕВ не губи излишно време, а още на 24 май 1897 г. изпраща в определената печатница ръкописа на първата книжка, съдържаща сведения за постъплението, депозирани през януари, февруари и март, с поръчението да се отпечатва на формат обикновена осмина и в тираж 750 екземпляра [БИА, 5].

Печатницата вероятно изпълнява поръчката за около два месеца, защото на 18 юли с. г. КАРОЛЕВ се обръща към Министъра на обществените сгради, пътищата и съобщенията с молба излязлата книжка да бъде разпратена даром [БИА, 7]. Основавайки се, че законът дава право на безплатно пренасяне по пощата само на "чисто научни и духовни периодически списания", но не и на такива книги, брошури, бюлтени, каталози и пр., от пощенското ведомство му отказват [БИА, 10]. Как е решен този въпрос остава неизвестно, но на 12 август директорът на библиотеката изпраща в Държавна печатница книжка втора (за април, май и юни), като намалява тиража ѝ почти наполовина – 400 екземпляра [БИА, 12]. Книжка трета (за юли, август и септември), дадена за печат на 31 окт. 1897 г., и книжка четвърта (за октомври, ноември и декември), дадена за печат на 30 ян. 1898 г., излизат

отново в по-големия тираж от 700 екземпляра [БИА, 20, 27].

Интересно е да се отбележи, че отпечатаната в тираж от 400 бройки книжка втора е изчерпана още преди 30 март следващата година [БИА, 31] и бързо се превръща в библиографска рядкост. Покъсно множество институции и лица отправят напразни молби да им бъде доставена, дори по време на директорстването на ВЛ. ШИШМАНОВ самата библиотека се заема да я издирва – през втората половина на май 1903 г. тя изпраща до 13 средни училища следното циркулярно писмо, запазено в архива ѝ само под формата на чернова: "На Народната библиотека са потребни няколко екземпляра от кн. II, год. I на издаденият от нея в 1897 "Библиографически бюлтенин", който се е изпращал и на Вас на времето си. Управлението ѝ ще Ви бъде поради това много признателно, ако му набавите пратения Ваш екземпляр от тая книжка, в случай, че в библиотеката на гимназията не са запазени пълни течения от бюллетина, за да може то да запълни по такъв начин поне някои от необходимите нему колекции от тоя бюлтенин" [БИА, 377].

Ала, ако се вярва на съхранените в архива документи, през самата 1897 г. интереса към "Библиографически бюлтенин" [БК] все още е доста слаб. С молба да ѝ бъде доставена книжка първа, на 20 септ. 1897 г. се обръща единствено Народната библиотека и музей в Пловдив [БИА, 16]. Други подобни искания не са запазени.

За съжаление, изрядността в излизането на бюллетина не продължава дълго. Книжката за януари, февруари и март следващата 1898 год. е готова за печат на 8 май с. г., но сумата за канцеларски разносни на библиотеката, от която трябва да се покрие издаването ѝ, вече е съвсем намаляла. Р. М. КАРОЛЕВ се обръща с въпроса, какво да прави, към министъра на просвещението [БИА, 36] (от авг. 1897 г. К. ВЕЛИЧКОВ е отстъпил този пост на ИВ. ВАЗОВ), и едва месец по-късно (на 6 юни 1898 г.) получава отговор, подписан от народния поет, който му съобщава, "че по бюджетни причини ще се разпоредите, за да се напечатат само два бюллетина до края на годината" [БИА, 42].

Изглежда, че дори при това положение средствата не достигат, но КАРОЛЕВ е твърдо решен да не изоставя изданието. На 4 юли 1898 г. той из-

праща в Държавната печатница, а на 7 юли и до всички по-видни столични печатари, по един образец от книжка трета за предходната година, с въпроса, колко ще струва отпечатването в такъв вид на една кола при тираж 750 екземпляра [БИА, 44, 63]. Конкуренцията явно е голяма, защото отговорите пристигат мълниеносно. На 7 юли Държавна печатница определя цена 57 лв. [БИА, 46], която частниците веднага подбиват [БИА, 48, 50-52, 54, 56, 58, 60-61, 65]. КАРОЛЕВ изчаква до 20 юли, след което приема предложението на ЯНКО ПЕТРОВ, като на следния ден му изпраща ръкописа на книжка първа от втора годишнина, уведомявайки го, че неговата оферта от 45 лв. и 60 ст. "е най-износна" [БИА, 67]. На 22 окт. 1898 г. директорът на библиотеката отново търси средства от Министерството на просвещението – този път за отпечатване на втората книжка, но ВАЗОВ и сега отлага, препоръчвайки "напечатванието на следните номера от въпросният бюллетин да отложите за следующата година, тъй като в новия бюджето-проект се предвижда особен кредит за тази цел" [БИА, 71, 73].

Впрочем, и през 1898 г. интересът към бюллетина все още е slab – на 28 март библиотеката на Народното събрание се обръща с искане за по два екземпляра от всички излезли книжки, по един екземпляр желае на 29 септември В. Търновското читалище "Надежда" [БИА, 29, 69].

През януари 1899 г. правителството на К. СТОИЛОВ пада, а на 2 март с. г. Р. М. КАРОЛЕВ иска разрешение от новия просветен министър ТОДОР ИВАНЧОВ за провеждане на търг за отпечатване на кн. 2–4 за 1898 г. [БИА, 75]. Такова се получава още на 4 март [БИА, 77], но на 12 април Р. М. КАРОЛЕВ е заменен от ИЛИЯ МИЛАРОВ [], и сега пък библиотеката сякаш губи интерес към изданието. Ръкописът, придружен от обяснения в какъв ред трябва да се отпечатат включените описания, е изпратен на 27 авг. 1899 г. на Държавната печатница с искане за тираж от 1000 екземпляра [БИА, 79], без да съществуват сведения за провеждането на някакъв търг. Една седмица по-късно печатницата връща материала, оплаквайки се, че "пратеният ръкопис не е написан в такъв ред, в какъвто трябва да се даде в ръцете на работника", и изисквайки "да се изпрати друг, написан точно с такова съдържание и по такъв ред, по какъвто да стане отпечатванието" [БИА, 80].

Междувременно МИЛАРОВ, след като е директорствал само няколко месеца, на 4 ноем. 1899 г. е заменен от АЛЕКСАНДЪР КОЗАРОВ. Бюллетинът за 1899 г. излиза само в една книжка. Той е подгответ до 13 апр. 1900 г. и седмица по-късно е предаден в Държавна печатница за отпечатване в тираж 1000 екземпляра, с уговорка, че това ще бъде извършено до 15 май [БИА, 84, 88, 86]. Следва нова промяна в ръководството и от 1 ян. 1901 г. мястото на АЛ. КОЗАРОВ заема ДАВИД ПАНАЙОТОВ. Последният се задържа на този пост до 14 ян. 1902 г., като не отпечатва никакъв бюллетин. ПАНАЙОТОВ е против издаването му, което той нарича ""безцелно", защото с него се занимава специален чиновник цяла година с 1800 лева годишна заплата, а при това не отговаря на целта, понеже е азучен списък на постъпилите в библиотеката книги; за сведение на читателите той не може да служи, защото не е систематически – по предмети, а освен това излиза и една година след публикуване на книжовните трудове" [Йорд-1, 180] [].

Противно на това мнение, през 1901 г. интересът към "Библиографически бюллетин" определено е нараснал: "Императорская академия наук" се обръща с молба да ѝ бъдат изпратени липсващите ѝ книжки – 2-ра от първа годишнина и цялата четвърта годишнина [БИА, 103]. Библиотеката не може да стори това, тъй като, както казахме, книжка 2-ра отдавна е изчерпана, а годишнината за 1900 все още не е излязла, но затова пък директора ПАНАЙОТОВ изпраща на руснаците мило писмо, написано на френски [БИА, 105]. На 20 септ. с. г. БАЙКОВ от Ямбол изисква пълното течение с посредничеството на Министерството на търговията и земеделието, тъй като писал до библиотеката, но не получил отговор [БИА, 108]. На 21 окт. с. г. книжарница "Наука" на Д. К. КОЖУХАРОВ от Ст. Загора предлага книгообмен, само и само да се снабди с така рядката 2-ра книжка, както и с последните четвърта (за 1900) и пета (за 1901) годишни [БИА, 107] (които излизат едва две години по-късно). На 7 авг. 1902 г., когато директорския пост вече е поел ВЛАДИМИР ШИШМАНОВ (от 11 март с. г.), ямболското читалище "Съгласие" иска да се снабди с "първа и следующата след трета годишни" [БИА, 111]. Още на следващия ден му изпращат неизчертаните книжки за 1897 г. (без 2-ра), календар и обяснението, че бюллетинът "за 1900 и 1901 г. нас скоро ще бъде турен под печат" [БИА,

109]. Наистина, на 23 авг. с. г. Държавна печатница получава поръчката да изведи въпросната комулация в 1000 екземпляра [БИА, 112]. След малко повече от половин година закъснението, предизвикано от Д. ПАНАЙОТОВ, вече е наваксано – на 21 март 1903 г. е даден за печат (отново в 1000 екземпляра) и бюлетина за 1902 г. [БИА, 113].

Все през този период популярността на спрочника продължава да расте. На 15 април 1903 г. редакцията на сп. "Българка" се сърди, че въпреки редовното изпълнение на задълженията към библиотеката, не е получила полагащия ѝ се том [БИА, 116]. Пет дни по-късно бюлетина иска читалището при държавни мини – Перник [БИА, 117]. Книжарница "Г. М. Какачев" на СТЕФАН МИРЧЕВ от Казанлък дори изпраща пощенска марка от 5 стотинки [БИА, 118]. На 3 май с. г. за два екземпляра пловдивската книжарница "Пчела" на АУИ БЕЗЕНШЕК провожда 1 бон от 2 лева [БИА, 120]. На 16 май Отделът за образование към Вътрешното министерство на САЩ благодаря за предходната книжка – за 1900 – 1901 [БИА, 122]. Библиотеката така се разглежда от цялото това внимание, че когато на 4 юни отново се обажда БАЙКОВ от Ямбол, директорът ВЛ. ШИШМАНОВ строго отсича: "Без пари не може" [БИА, 130].

От 1 юли 1903 г. за директор на библиотеката е назначен СТОЯН ЗАИМОВ. След кратко затишие през лятото, есента донася нови поръчки за бюлетина: На 3 септ. с. г. "даром и с първа поща" желае да получи всички годишни библиотеката при читалище "Архангел Михаил" в Шумен [БИА, 136]. На 25 октомври бюлетина търси и библиотеката при Русенската градска община [БИА, 137].

Доста навременно, на 16 август 1904 г., ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ, в качеството си на поддиректор, предава за печат в Държавната печатница бюлетина за седма (1903) година, който отново излиза в 1000 екземпляра [БИА, 141]. Между това, в библиотеката не престават да идват нови поръчки [БИА, 139, 150, 151], някои от които и за печатния ѝ каталог, издаден през 1900 г. [СК].

Изглежда работата наистина потъргва добре, или поне така се вижда отстрани. И, както често случва, правилния вървеж дава сигнал, че е настапало време някой отгоре да се намеси и да поеме контрола в свои ръце. На 12 март 1905 г. Министерството на народното просвещение изведенаж се загрижва за

бюлетина и поставя тримесечен срок за изработването на годишнина осма (1904). Все в той тон то поставя и въпроса "от кога, на какво основание и по чия разпоредба е изоставен установеният от закона ред да се печата библиографически бюлетин всеки три месеца" [БИА, 157]. В рамките на една седмица директорът СТ. ЗАИМОВ отговаря, че този ред е заведен през 1899 г. от неговия предшественик А. КОЗАРОВ и вероятно това е направено, поради депозирането на изданията със закъснение [БИА, 154]. СТ. ЗАИМОВ или не знае, или не счита за удобно да признае, че тази практика води началото си от 1898 г. и е въведена тъкмо поради бюджетните затруднения на самото министерство.

Библиотеката почти спазва тримесечния срок и на 22 юни 1905 г. бюлетинът за 1904 г. е даден в Държавна печатница, за да бъде отпечатан в 1000 екземпляра [БИА, 164].

Библиографическият бюлетин става все по-търсен и в чужбина. На 2 май 1905 г. библиотеката на Императорския С. Петербургски университет благодаря за изпратената ѝ седма (1903) година и моли за предходната шеста (1902) година, както и за прословутата книжка 2-ра [БИА, 159]. Както може да се очаква, отговарят ѝ, че последната е изчерпана. През септ. с. г. пълното течение на книгописа (без книжка 2-ра) е изпратено на библиотеката на Чешкия промишлен музей в Храдек Кралове [БИА, 166]. На 16 септ. Българското мъжко педагогическо училище в Сяр също изказва желание да получи целия комплект на бюлетина "gratis" [БИА, 168]. Осем дни по-късно молбата му е удовлетворена, разбира се, без книжка 2-ра [БИА, 170]. Не само просветни дейци и институции се интересуват от текущия книгопис. Търговецът ХР. НАЧЕВ също запитва в писмо от 19 март 1906 г., колко ще струва всичко излязло и какъв е абонаментът занапред [БИА, 180].

На 24 ян. 1907 г., все още при директорството на СТ. ЗАИМОВ, в Държавната печатница е даден книгописът за година девета (1905). Неговият тираж също е определен на 1000 екземпляра [БИА, 189]. Месец по-късно, на 25 февр., молба да му бъдат изпратени всички излезнали бюлетини отправя и директора на Института за български език при Университета в Липиска (Лайпциг) ГУСТАВ ВАЙГАНД [] [БИА, 191]. Не угасва желанието за набавяне на изданието и у нас [БИА, 193, 195, 197, 199].

На 20 юли 1908 г. СТОЯН ЗАИМОВ напуска директорския пост, който временно е зает от д-р НИКОЛА МИХОВ []. Авторитетът на библиотеката е нараснал и на 25 февр. 1909 г. Тутраканското градско общинско управление отправя молба за един екземпляр от печатния ѝ каталог, който да бъде използван за образец при напечатване такъв за книгите в градското читалище [БИА, 203]. Но, докато годишнините за периода 1903 – 1905 г. излизат почти "редовно" – т. е. на следващата или по-следващата година, оттук нататък започват все по-нарастващи закъснения.

На 21 февр. 1909 г. директор става ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ. СЛАВЕЙКОВ явно не получава в наследство завършен книгописен материал за десета и единайсета (1906 – 1907) година на бюллетина. Наистина, около 6 седмици след поемането на длъжността, на 7 април с. г. той предава 2862 описания в Държавната печатница, които обаче представляват само част, а не целия ръкопис. Новият директор също определя тираж от 1000 екземпляра [БИА, 204]. Дали библиотеката се бави с остатъка или печатницата се разтакава, но книжката вероятно излиза едва след повече от година – към 19 август 1910 г., или поне чак тогава СЛАВЕЙКОВ се заема с разпращането на тиража, което се научава от една делеша до директора на пощите [БИА, 218].

Освен това прави впечатление, че тъкмо по него време Народната библиотека изобщо не е могла да следи за пълнотата на получаваната книжна продукция, да не говорим за осъществяването на някакъв контрол. Нека да си припомним, че, по силата на Закона за задължителния депозит, тя е натоварена да изпраща по един екземпляр от бюллетина до всички печатници в страната – заведенията, които въобще подсигуряват постъпленията, отразявани от книгописа. В нейния архив са запазени няколко списъка на печатници от различни периоди, по които тя е изпълнявала това свое задължение. Съхранен е дори проект за приджурителна пощенска картичка, свояго рода обратна разписка, чрез която да се събират актуални сведения за действащите печатници [БИА, 379]. При излизането на този бюллетин обаче, библиотеката очевидно не е разполагала с никакъв меродавен подобен списък, което принудило директора ѝ да изпраща предназначенната за депозантите част от тиража на новоизлязлата книжка до околовийските началници, отправяйки молба към последните, "да задържат по

един екземпляр, а останалите да раздадат на тамошните печатници, когато се явяват да депозират", "тъй като тоя момент не ми е известно, колко такива заведения функционират в града ви [!]" [БИА, 222–235]. Писма с този текст, датирани 13 септември 1910 г., получават околовийските началници в 14 града. Бройките явно не са разпределени много точно: Околовийският началник в Ловеч още на 18 септември изпраща разписки, че тримата печатари в града са получили полагащото им се по закона [БИА, 236]; от Плевен обаче, където получили 4 екземпляра, на 23 септември искат още, тъй като техните печатари били общо 6, и след като задържали един екземпляр за библиотеката, трима от тях останали без изданието [БИА, 237].

Впрочем, ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ не разпределя бюллетина само между институциите, към които законът го задължава да го разпрати. На 24 октомври се получава благодарност от д-р КОНСТАНТИН ИРЕЧЕК [БИА, 238], което означава, че и той не е бил забравен от ръководството на библиотеката.

СЛАВЕЙКОВ повече не отпечатва бюллетин. Следващата годишнина, XII (за 1908 г.) е дадена в Държавната печатница едва на 17 март 1912 г., пет месеца след като за директор на библиотеката е назначен д-р НИКОЛА БОБЧЕВ. И този път материалът не е предоставен изцяло – пратени са 1624 от около 2000 фиша. Тиражът отново е 1000 екземпляра. Изготвен е и образец за "печатния изглед, който трябва да се даде на страниците на книгата" [БИА, 243]. При предишните директори за такъв модел обикновено е служила някоя предходна книжка. От тази годишнина "Библиографически бюллетин" се разделя на две поредици – едната регистрира книгите, а другата – периодичните издания. Това ограничаване, както и новият "печатен изглед", вероятно са предизвикани от една идея на д-р БОБЧЕВ, да използва книгописа не само за библиографски цели, за която ще стане дума малко по-нататък.

Впрочем, по същото време, по-особена служба вменява на бюллетина и един негов читател. На 19 май 1912 г. в библиотеката се получава телеграма, с която финансов инспектор КАРШОВСКИ иска "буллетините [!] за постъпилите в библиотеката книги през 1904, – 1908 и 1910". Указаните годишници са разчетени по-грешно и му изпращат само 1904 (без 1905 – 1907), тъй като "1908 се печата сега, а 1910 никак не е готова" [БИА, 244]. Инспекторът естествено остава недоволен

и на 8 февр. 1913 г. пише ново писмо, с което вече иска целия период 1897 – 1903 и 1905 – 1912. "Тези бюлетини ми са потребни – обяснява той – при ревизиите за справане [!] цените на изгубените от библиотеките на разни учреждения и училища разни книги, списания и пр." След което се оплаква: "Не бих имал нужда от тях, ако инвентарните книги и описите в които се записват книгите и пр. бяха водени добре и цените на книгите вписвани, обаче рядко добре заведени книги намерих". Д-р БОБЧЕВ изглежда не храни особени симпатии към финансовите органи, защото четири дни по-късно постановява: "До колкото си спомням ние му отговорихме веднага на подобно искане. Да му се отговори сега, да се отнесе през висшето началство – М-вото на финансите" [БИА, 245].

На 18 септ. 1913 г. д-р НИКОЛА БОБЧЕВ е заменен от АЛ. ЗЛАТАНОВ, а книгописът за 1908 г. още не е видял бял свят. ЗЛАТАНОВ, вероятно до-разработвайки плановете на предишния директор, само три седмици след възването си в длъжност – на 9 октомври – отправя искане към Държавната печатница част от тиража да бъде "печатан само от едната страна на колата, за да може по-сетне свободно да се правят изрезки за специални библиографии". Със същото писмо незначително е намален и тиражъ – "да се напечатат 900, а 50 – на по-тънка хартия и то само от едната страна на колата" [БИА, 248].

Бюлетинът се бави, а го чакат и у нас, и в чужбина. На 5 дек. 1913 г. българското читалище "Извор" в Кюстенджа моли да му се изпрати най-последния библиографически бюлетин [БИА, 249]. Дали кореспондентите са наясно, че същия съдържа информация от преди 6 години?

Най-накрая, чак в началото на 1915 г., бюлетинът е отпечатан. Около 16 ян. 1915 г. АЛ. ЗЛАТАНОВ разпраща по една книжка до почти целия духовен елит на България, до ръководители на научни институции и училища, съпроводена от носещо подписа на директора писмо със следния текст: "Тук приложен имам чест да Ви изпратя току що отпечатания "Библиографически бюлетин, год. XII (1908) книги" [НАБАН, 109, 116, 104, 92] []. Книгописът получават общо 446 лица и организации, между които и 14 списания, 17 вестника, 18 книжарници и 190 печатници [БИА, 253-259].

Тази широка разгласа несъмнено представлява опит да се предизвика по-голям обществен интерес към въпросното издание, а, посредством това, да се подсигурят средства за изработка и отпечатване и на следващите годишници. Наистина, към екземпляра за Министерството на народното просвещение, изпратен на 21 ян. с. г., е приложено писмо, съдържащо по-специален текст: "Библиотечното управление е длъжно да издава този бюлетин тримесечно. От 1907 г. обаче такъв не е издаван и депозиранието през това време български печатни издания стоят струпани и неприведени в ред... Аз усвоих плана, който е обяснен в бележката, поставена начело на тук приложения бюлетин. За това обаче ще ми са потребни средства, за което отдавна съм писал в счетоводството на министерството, но още не ми е отговорено, за да мога да пристъпя към работа" [БИА, 269].

По специално е придръжаващото писмо и към споменатото по-горе Счетоводно отделение на същото министерство: "В течение на 1915 год. трябва непременно да се ликвидира със закъснението, за да може през 1916 г. да се пристъпи към тримесечно публикуване на този бюлетин... Без това поверената ми библиотека никога не ще може да се снабди с каталог на отечествените книги и периодични издания" [БИА, 271]. Както се вижда не само от този цитат, но и от възприетия нов "печатен изглед" и опита да се отпечата еднострочно част от тиражъ на книжката за 1908 г., БОБЧЕВ и ЗЛАТАНОВ са имали намерение да използват описанията в "Библиографически бюлетин" за попълване на библиотечния каталог.

АЛ. ЗЛАТАНОВ не успява да изпълни плана си за ликвидиране закъснението в излизането на "Библиографически бюлетин" и превръщането му от 1916 г. в тримесечно издание. На 31 март 1915 г. той напуска библиотеката и от 11 апр. с. г. за неин директор е назначен д-р МИХАИЛ ТИХОВ. Изглежда, че ЗЛАТАНОВ е работил доста упорито върху бюлетина за периодичните издания, или ТИХОВ възприема неговия план, но през септември комулацията за 1908 – 1911 г. (периодични издания) е готова за печат. Държавна печатница отказва да я приеме и поради това тя е отпечатана в печатница "Либералний клуб", като излиза някъде около началото на ноем. 1915 г. [БИА, 306–307].

През следващите години библиотеката получава искания от различни организации и лица за

поредните текущи годишници на бюлетина, на които е принудена да отговори, че няма издадени такива, или да изпрати стари. Такива на 5 дек. 1917 г. са проводени на Щаба на Моравската военно-инспекционна част в гр. Ниш [БИА, 309–311], на 15 ян. 1919 г. – на Обществено образователно дружество "Съгласие" – градска библиотека и читалище в гр. Плевен [БИА, 312–313] и на 15 дек. 1920 г. – на книгоиздателството на списание "Стопански преглед и домакинство", В. Търново [БИА, 318–319]. През втората половина на април 1919 г. дирекцията на Берковската смесена непълна гимназия изпраща нарочен човек "да получи от управлението на библиотеката годишника на печатните издания на библиотеката за 1918 год. и за някои по-раншни години", та "по този годишник да си набавим нужните съчинения" [БИА, 315–316]. Упълномощената за това учителка от същата гимназия ОЛГА ГЕОРГИЕВА се връща с празни ръце, без "искания списък на книгите от 1918 г., защото библиотеката не разполага с печатан такъв" [БИА, 317].

Оттук нататък започват големите закъснения в излизането на текущата ни библиография, които окончателно я превръщат в ретроспективна. Тъй като те са харктерни изобщо за целия разглеждан период, нека да хвърлим един поглед, как се съхраняват и от кого се обработват получените според закона депозитни екземпляри до регистрирането им в бюлетина, за да разберем, дали поне всичко постъпило в библиотеката се отразява от него. Твърде ценна информация в тази насока е събрана от ВЕЛИКО ЙОРДАНОВ в неговата "История на Народната библиотека" [Йорд-1].

През 1901 г. – разказва се там – доклад за направена от Министерството на Народното просвещение ревизия намира, че при "книгите, постъпили за последните три години (1899, 1900 и 1901)... в библиотеката владее пълно безредие" [Йорд-1, 180]. Все по същото време, "огнърът в библиотеката е горил в продължение на няколко месеца, по заповед на управлението, здрави, добре подвързани библиотечни книги... Числото на изгорените томове възлизало на около 2000" [Йорд-1, 185]. Следващата година, но-вопостъпилият директор ВЛ. ШИШМАНОВ пък забелязва, че "голямо количество книги липсват, взети

неизвестно от кого и кога" [Йорд-1, 184]. Положението не се подобрява и по-нататък, та през 1909 г. отново се докладва, че "години наред книгите на библиотеката стоят ненаредени" [Йорд-1, 220]. След още две години видният български библиограф НИКОЛА МИХОВ, в качеството си на временно управляващ библиотеката посочва, че поради липса на място книжовният имот "се трупа на големи купчини... тъй што всички български книги, постъпили от 1903 година до сега... са недостъпни" [Йорд-1, 213]. Покъсно, в оплакване до Министерството на Народното просвещение, АЛ. ТЕОДОРОВ-БАЛАН изтъква, че Народната библиотека "най-малко му услужила при съставяне на неговия "Български книгопис за 100 години"..." тъй като в нея не било прибрано всичко книжовно производство... и той не бил честит да намери много, дори важни творби, или ако ги е имало, те са в склад, "в който е за предпочитане да не ровиш" [Йорд-1, 250].

Същевременно, през целия период липсва добре подготвен и постоянен персонал. Така например, назначеният през 1912 г. за главен библиотекар д-р ИВАН К. ДИМИТРОВ е "единствения чиновник в библиотеката, подготвен систематично за библиотечна работа". За съжаление той е мобилизиран като подпоручик в Балканската и последвалата я Междусъюзническа война, на 6 юли 1913 г. е тежко ранен и след няколко дни почива от раните си [Йорд-1, 221]. Изобщо войните отнемат целия библиотечен персонал и затова се налага "да се търсят заместници – хора неподгответни и то главно жени, които гледат на библиотеката като на станция, докато си намерят друго по-добро място или пък се оженят" [Йорд-1, 251].

Естествено, при това положение, библиографският бюлент едва ли би могъл и чисто съдържателно да изпълнява своята задача. Наистина, още от самото начало проличава, че библиотеката гледа на него само като на своеобразна фактура, чрез която трябва да се отчитат получените съгласно "Закона за депозиране" издания. Въщност "библиографическо" е само заглавието, тъй като самите книжки по-скоро изглеждат като списъци на определен инвентар. През първата годишница в описанията липсват дори сведения за броя на страниците и формата. Затова пък, към всяко заглавие се посочва

с по колко екземпляра от него се е сдобила библиотеката през отчетния период. Описанията при книгите са наредени по първата дума на заглавието, независимо дали автора е известен или не. Липсват каквито и да било обяснителни бележки и справочен апарат.

На пръв поглед подобно несъвършенство би следвало да се оправдае с липсата на опит. Не трябва да се забравя обаче, че още 12 години по-рано българската научна мисъл, в лицето на проф. АЛ. ТЕОДОРОВ-БАЛАН, вече е показала нагледно как трябва да се съставя един текущ книгопис [Бал-1]. Все по това време (през 1898 г.) излиза и друг индивидуален труд пак в същата област – годишният книгопис на ЕВТИМ СПРОСТРАНОВ [Спр]. Този автор е добре запознат с делото, което се е захванал да върши, и неговата работа значително превъзхожда направеното в библиотеката. Все пак може да се отбележи, че макар и "Библиографически бюлетин" търде рядко да излиза във вида, в който следва да бъде, той бавно се освобождава от най-значителните си недъзи.

Още втората годишнина (за 1898 г.) бележи минимален напредък по отношение на описанието. Вече се дават броя на страниците и формата, и книгите с известен автор са наредени по неговото име. Но затова пък издателските данни са съкратени само до местоиздаване, а късно депозираните книги от предходната година са включени в общия ред, без никакво особено означение. През следващата, трета годишнина (за 1899 г.) библиографското описание отново се разширява. То започва да дава сведения за издателя, но обикновено само, когато мястото на издаване е различно от мястото на отпечатване. Самата печатница не се посочва.

По-голям интерес предизвиква книгописът за 1906 – 1907 г. Томът започва с една обяснителна бележка, от която с изумление може да се научи, че "печатаните в черно между текста имена на лица и други думи, означават, че имат ранву; главните букви – че са криптоними" [БК-1906/07, I] и т. н. Преведен на български (тук, но не и в самото издание), този високоакадемичен текст обяснява простиия факт, че във въпросната книжка са въведени препратки (фр. *renvoi* = препратка), а при книгите, подписани с инициали (вид криптоним, от стрг. *kriftos* = скрит, опома = име – псевдоним, при който авторът под една или друга форма използва собственото си име

или загатва за него), последните са изтъкнати с по-особен шрифт. Прилагането на препратки разбира се е похвално, но сложността на изказа при обясненията предизвиква съмнение, че основната цел на съставителя е била да улесни ползвателя. Употребата на специална терминология в едно издание за широк кръг читатели, задължително изисква нейното разясняване. Освен това, практиката учи, че когато някой твърде много усложнява формата, то обикновено е за да прикрие бедността на съдържанието. Или поне, за да се изтъкне. (На подобна мисъл навеждат и други, прокарани в книжката решения – напр. правите скоби, в които обикновено се поставят само сведения, непосочени в описаното издание, тук са използвани за обозначаване и на "данни, които или липсват от бялата корица, или са турени някъде на скрито" [БК-1906/07, I]). Все пак, със стремежа си чрез препратки да повиши справочните си възможности, книгописът за 1906 – 1907 г. представлява крачка напред.

Както вече бе отбелязано, част от тиража на годишнина XII (за 1908 г.) е печатана само от едната страна на листа, с оглед използването ѝ в каталога на библиотеката. В съответствие с този опит, графичното оформление на описанието при книгите също е променено – следвайки каталожната практика, редната дума е обособена на самостоятелен ред; вторият ред започва с годината на издаване. По-същественото е, че нататък следва пълно фотографическо описание на книгата (в което горните данни се повтарят). Отбелязването на формата е двойно – дава се със съответните означения според височината на гърба: 160, 80, 40 и проч., и се повтаря в сантиметри, като са посочени и височината и широчината на книгата. Серийната бележка също е изнесена на самостоятелен ред и се предхожда от знак за равенство. Според ХРИСТО ТРЕНКОВ тази годишнина е съставена от д-р НИКОЛА МИХОВ, който обаче "не е участвувал в подреждането на материала, нито в коректурата" [Трен, 7].

Най-значителен напредък показва излязлата през 1903 г. четвърта и пета годишнина (за 1900 – 1901 г.) на книгописа. ВЕЛИКО ЙОРДАНОВ, цитиран по-късно и от ХРИСТО ТРЕНКОВ [Трен, 7], разказва относно нея: "Тоя бюлетин е работен от П. П. СЛАВЕЙКОВА, който е бил назначен за учител в Соф[ийска] мъжка гимн[азия] и командирован през 1900 г.

в Народ[ната] библиот[ека] с изричната задача да работи библиог[рафический] бюллетин. Тоя бюллетин е изведен едва през 1903 год., когато П. П. СЛАВЕЙКОВ е бил вече поддиректор" [Йорд-2, 291]. Или може би, "като поддиректор на Народната библиотека П. П. СЛАВЕЙКОВ изработва, или под негова редакция се изработват две от най-добрите издания на библиотеката: Библиографически бюллетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници през 1900 и 1901 години, (IV и V годишнини) 1903 год. и Опис на българските периодични издания (1844 – 1900 год.), излязъл също през 1903 година" [Йорд-1, 202, 336].

Въпросната книжка наистина доста се отличава от своите предходници. Най-напред, тъкмо при нея за първи път в практиката на "Библиографически бюллетин" е включен предговор. Подредбата на материала отново е азбучна (по автори и заглавия на анонимните произведения), но бюллетинът е снабден със систематичен показалец. Посочва се броят на книгите по всеки отдел и съотношението между преводните и оригиналните съчинения. Описанието е сравнително пълно, като за първи път се дават сведения едновременно и за издателя, и за печатницата. Направен е и опит за обособяване на някои видове издания в отделни групи. Така например "Годишен отчет на Пловдивската девическа гимназия, или Четвърти годишен отчет за състоянието на учебното дело в с. Чепеларе, са отбелязани така: Отчет (годишен), Отчет (четвърти годишен) и пр..." [БК-1900/01, III]. Освен това, под рубрика "библиотека" са събрани наименованията на всички серии, заедно със съдържащите се в тях номера, което въщност играе ролята на още един показалец. (Тази практика се прилага и при следващите годишнини, и за дълго време става характерна особеност на текущия ни книгопис.) Изданията от предходни години, депозирани със закъснение, са означени със звездичка. И особено впечатляващото – "имената на авторите на някои книги, означени само с инициални букви, са били допълвани там, където това е могло да стане, като към инициала се е прибавяло в скоби цялото фамилно име" [БК-1900/01, III]. Така, отново за пръв път, механично преписващия до този момент чиновник вече си е поставил някаква научно-изследователска задача.

След всички тези подобрения, изданието не се колебае да признае и основната си слабост: "В настоя-

щия бюллетин са отбелязани всички печатни издания, получени [курсив в кн.] в народната библиотека в София през тоя двугодишен период (1900 – 1901); но едва ли може да се каже, че това са всичките книги печатани в България [курсив в кн.] през тия две години. Библиотеката не е в положение да следи за точното изпълнение на предписаното от закона доставяне на печатни произведения, а длъжностните лица, на които е възложено бдението за изпълнението му, както и самите печатари, не всяко са изпълнявали скрупулъзно дълга си" [БК-1900/01, III].

В сравнение с предходните годишнини, бюллетинът е изгoten неочекано професионално и остава загадка, защо именно тази книжка предизвиква най-много забележки. Особено гневен е АЛ. ТЕОДОРОВ-БАЛАН. В дълга статия, поместена в Периодическо списание [Бал-3], големият наш библиограф разглежда изданието под лупа и го поставя на унищожителна критика, без при това да види каквото и да било положителни страни. Наистина, БАЛАН следи отблизо списването на "Библиографически бюллетин" и отбелязва с рецензия излизането още на първите му три книжки [Бал-2]. Въпреки тяхното изключително несъвършенство обаче, тогавашният му отзив е много по-толерантен.

От следващата, шеста годишнина (за 1902 г.) обаче, бюллетинът отново възвръща безличната си форма на азбучен инвентарен опис – без обяснения върху събрания материал и без показалци. Въщност "библиографската" част се предхожда от анонимна бележка, чиято цел обаче не е да даде някакви разяснения относно изданието, а да отговори на критики, отправени към предходната книжка. От тази прелюбопитна записка научаваме, че е погрешно да се мисли, че бюллетинът "служи за контрол на какви и колко печатни книги са излезли у нас", та затова не е и необходимо "да се води редовно и навреме", а още по-малко – да излиза "на всеки три месеца". Библиотечният чиновник, написал въпросната бележка е убеден, че "бюллетинът се печата само като отчет за книгите, които по задължение от закона, се получават в Библиотеката". Същият е уверен и, че всякакво издирване по библиографски път на недепозирани издания, примерно, като "се преглеждат вестниците и списанията и според тях... се проверява библиографическия бюллетин, е работа за лудо (както практиката е показала) [кога?], понеже в тях библиографията е

случайно водена и е крайно непълна". Все пак, в края на краищата, неизвестният блюстител на бюрократизма великодушно предоставя "сировия материал, който бюлетина съдържа... на бъдещите библиографи, които ще искат да се ползват от него" [БК-1902, III].

Тази къса бележка ясно показва, от колко отдавна датира неизкоренимата и по-сетне традиция Народната библиотека да се изживява като един мас-тит регистратор, призван да осчетоводява полагащото му се според закона, от когото никой не може да изисква да се мори "за лудо" в издирвателска дейност, която без друго е работа на "бъдещите библиографи". Или, както забелязва СТЕФАН БОБЧЕВ: "Народната библиотека е място за всякакви занятия, освен за занятия с библиотечното дело. И понеже всеизвестни работи не се доказват, а само се констатирват, ние правим това отбелязване. И тъй, толкова закъсняло, изданието не е пълно, не е онова, което се изисква" [Боб, 263].

Споменавайки виждането, че когато, поради липса на подготвени кадри, управленска недалновидност или просто заради недостиг на средства, текущата библиография не може да изпълни изцяло задачите си, минимумът, дето следва да се очаква от нея, е да поднесе поне сировия материал, който бъдещи библиографи и изследователи ще обработват в своите проучвания, трябва да се отбележи, че в подобно съждение има известна логика. Наистина, ако разполагаме с какъв да е списък на книжовната продукция през определен минал период и сме съхранили самите издания, то, поне на теория, винаги можем да ги преопишем, класираме и подредим, за да извлечем информацията, която не са съумели да извадят на бял свят предците ни. От този ъгъл непълните описания и липсата на систематизация в книгописа ни са празноти, попълними във времето. Ала има и поне две направления, които, ако не се осветлят на момента, остават завинаги замъглени и недопълними. Тук ще се спрем само на едното от тях, тъй като другото най-ясно изпъква при разглеждане по-нататъшната история на книгописа.

"В настоящия бюлетеин са отбелезани всички печатни издания, получени в народната библиотека... но едва ли може да се каже, че това са всичките книги печатани в България" – признава в даден момент текущата ни библиография. И това признание, като се

изключи периода на централизирано книгоиздаване и разпространение, следва да прави всяка една книжка от първите години, та чак до наши дни. "Бюлетинът трябва непременно да се издава всеки три месеца", – коментира хроничното му закъснение някогашна рецензия. – "От тоя бюлетеин ще стане явно, кой именно печатар не [е] изпълнил задължението си, защото учрежденията и печатът, и особено последният, който следи развоя на книжината ни, ще посочат празнините в него, и надлежните власти ще могат да теглят под отговорност ония, които са пре-небрегнали закона. От друга страна, печатането на такъв тримесечен бюлетеин, освен че ще припомнюва на печатарите задължението им, но и ще ги насырди по-ревностно да го изпълняват, защото ще оповестява техните издания... Законът не е бил изпълнен... от страната, която чрез изпълнението му същевременно служи и за контролна власт... Не е чудно, че и печатарите не са изпълнили точно своите задължения" [Вел, 374–375].

Практиката потвърждава подобно виждане: "Год. XII, 1908 год. [на книгописа] получих днес", – пише собственикът на едноименната книжарница, печатница и книгоиздателство К. Т. МОТАВЧИЕВ от Плевен. – "Всичко печатано през 1912-13-14 год. приготвлявам и утре ще предам на укр. [т. е. окръжното] управление, за да ви се препратят. Тук почти окр. управл. не се интересува за Ващи [!] искания, нито ги пък прибира, въпреки това утре предавам моите издания и печатаното в моята печатница" [БИА, 280]. "Понеже в издадения от поверената Ви библиотека "Библиогр. бюлетеин"... не са споменати изданията ни, излиза, че не са Ви пращани от съответните печатници", – тревожи се пирдопският класен учител ИВ. Х. КРЪСТАНОВ, редактор на "Българска есперантска библиотека". – "За пълнота Ви прилагаме със същата поща по 1 екз. от неизчерпаните" [БИА, 302]. Може само да се предполага, с колко неполучени издания щеше да попълни фондовете си Народната библиотека, ако книгописът ѝ някога (а и днес) съумяваше да осъществи необходимата обратна връзка с печатари, издатели и автори...

Или в заключение може се отбележи, че макар още от създаването си "Библиографически бюлетеин" да се радва на значителен интерес в обществото,

поради ред организационни причини – текучество в управленския състав на Народната библиотека, липса на подготвени изпълнителски кадри, недооценка на значението му от страна на висшестоящите органи и финансова неподсигуреност, и, съвсем не на последно място – поради слабата заинтересованост на най-преките му съставители, през първите няколко десетилетия от съществуването си той не изпълнява задоволително нито една от своите функции. Значителен подем текущата ни библиография изживява едва навлизайки в четвъртото си десетилетие – и то не вследствие на никаква значителна промяна в условията, а само благодарение създаването на един добър екип, който да работи върху него. Но това е тема за друго изследване [Чер-2].

БЕЛЕЖКИ

¹ През 1894 – 1897 г. българският писател и общественик Константин Величков (Пазарджик, 1855 – 1907, Гренобъ) е министър на просвещението в правителството на Константин Стоилов. Освен приемането на Закон за задължителния депозит, по негова инициатива се основава Рисувалното училище, полагат се системни грижи за Народния театър, учредява се Висшият учебен съвет, създава се сп. "Училищен преглед".

² Краев, Атанас. П. – адвокат, общественик и журналист в Шумен (1888 – 1894) и София (1922), нар. представител, отначало привърженик на Либералната партия (Радослависти) по-късно преминал в Демократическата партия.

³ Бобчевски, Петър Калчев (Варна, 1867 – 1935, София) – журналист и общественик, в началото стамболовист, по-късно противник на режима на Ст. Стамболов, издава вестници в Оряхово, Варна и София, нар. представител, избран като съмишленник на Народната партия.

⁴ Доколко този архив е пълен не се знае. Тодор Боров например твърди, че той е бил унищожен при бомбардировките над София през 1944 г.: "На 30 март 1944 г. бе запалена и изгоря сградата на Народната библиотека, и вътре в нея – цялата архива" [Бор, 2]. Прави впечатление обаче, че повечето документи, препращащи един към друг, поне що се отнася до тези, свързани с изданията на Народната библиотека, са запазени.

⁵ Биографични бележки за директорите на Народната библиотека от основаването ѝ до 1928 г. вж в [Йорд-1].

⁶ Навярно цитираните документи не са били достъпни, когато Хр. Тренков разглежда развитието на "Бълг. книгопис", та той неправилно отбелязва, че "липсват за съжаление данни

за тиража на библиографския бюлетин през първите му две годишнина" [Трен, 8].

⁷ Сведенията за кадровите промени във висшия, помощния и непосредствено ръководещия персонал на Народната библиотека в София са цитирани според [Йорд-1, 316, 319, 322].

⁸ Както съобщава Велико Йорданов, позовавайки се на директора Стоян Заимов, Давид Панайотов останал в историята на библиотеката най-вече с това, че като неин директор "изписвал книги за Народната библиотека, получавал ги е за сметка на библиотеката, па над това отгоре и ги продавал на същата" [Йорд-1, 185].

⁹ Вайганд Айганд, ГУСТАВ (1860 – 1930) – немски филолог и етнограф, българист и балканист, професор в Лайпцигския университет, осъществил двугодишна обиколка из Македония, в изследванията си за балканските народи изтъква, че българите са преобладаваща етнос в Македония.

¹⁰ Михов, Никола Василев (Габрово, 1877 – 1962, София) – библиограф, историк, статистик. Дълги години работи върху многотомните "Библиографски източници за историята на Турция и България" и "Населението на Турция и България през XVIII и XIX в.", събирайки материали в библиотеките на Виена, Берлин, Дрезден, Лайпциг, Мюнхен, Женева, Брюксел, Париж и Лондон. Един от основателите на Бълг. библиогр. институт (1941), издействал частно дарение за създаването му.

¹¹ Иречек, Константин Йосиф (1854 – 1918) – чешки историк, бълг. държавник и просветен деец, автор на първата голяма ретроспективна библиография на бълг. книга (1872) и първата научна бълг. история (1876), през 1879 – 1884 г. живее и работи у нас, гл. секретар (1879 – 1880) и министър на нар. просвещение (1881 – 1882), директор на Нар. библиотека в София (1880).

¹² Този текст е цитиран според писмото до Ал. Теодоров-Балан, носещо № 310 / 20 ян. 1915. Заклетият библиограф нарича този документ на четири и използва гърба му за фиши в своята картотека. Подобна съдба е споходила и писмото, с което на 10 септ. 1914 г. Народната библиотека изпраща на професора екземпляр от своя годишник [НАБАН, 84, 90, 101, 120].

¹³ С оглед на това, неточно е твърдението на Б. Божинова-Троянова че първия подобен опит у нас е направен едва през 1943 г. [Троян, 146].

¹⁴ Теодоров-Балан, Александър (Кубей, Бесарабия, 1859 – 1959, София) – учен, академик, езиковед и библиограф, автор на фундаментални изследвания, създател на първия ни текущ и аналитичен книгопис, съставител на капитален репертоар на българската книга, пръв ректор на Висшето училище в София.

¹⁵ Спространов, Евтим Ангелов (Охрид, 1868 – 1931, София) – историк, библиограф, публицист, писател и общественик, автор на описите на ръкописите в библиотеките при Св. синод (1900) и Рилския манастир (1902), библиотекар в Народната библиотека (1903-1904).

¹⁶ Сравнявайки това издание и първите библиотечни бюлетини, добре запознатият с несъвършенствата на текущата ни библиография бивш директор на Нар. библиотека Божан Ангелов справедливо отбелязва, "че един труженик, който обладава достатъчно знание на работата, похватност и добра воля, изпълва една задача по-добре, отколкото едно специално учреждение изпълва службата си на тази задача" [Анг, 4].

¹⁷ Тренков, Христо Йорданов (Шумен, 1912 – 1971, София) – юрист и библиограф, старши уредник в ББИ и НБКМ, автор на учебник по специална библиография, обзори за текущата национална библиография и справочници.

¹⁸ Съвременни изяви на подобно отношение са отбелязани в [Чер-1, 263–265, 340–349].

¹⁹ Бобчев, Стефан Савов (Елена, 1853 – 1940, София) – държавник, юрист, фолклорист, славяновед и публицист, бил е министър на просвещението (1911 – 1912).

ЛИТЕРАТУРА

Анг = Ангелов, Божан. Общият български книгопис и Народната библиотека в София. – Лит. глас, 2, № 45, 20 окт. 1929, 4-5.

Бал-1 = Балан, Д-р. Книгопис. – Период. сп. на Бълг. книж. друж. в Средец, 4, 1885, № 16, 169–181; № 17, 325–330; 7, 1890, № 32–33, 405–423; № 34, 594–602; № 35, 801–808; 7, 1891, № 36, 1016–1020.

Бал-2 = А. Т. Библиографически бюлетин за книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека... – Бълг. преглед, 4, 1898, № 10, 140–143.

Бал-3 = Теодоров-Балан, А. Библиографически бюлетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници през 1900 – 1901 г. – Период. сп. на Бълг. книж. друж. в София, 15, т. 64, 1903, № 9–10, 787–798.

БИА = БИА на НБКМ, арх. ф. 35, арх. ед. 1193.

БК, следвано от годината, за която се отнася = Библиографически бюлетин на книгите списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека, г. 1–2, 1897 – 1898. С., 1897 – 1899; Библиографически бюлетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници, г. 3–11, 1899 – 1907. С., 1900 – 1910; Библиографически бюлетин за депозираните в библиотеката печатни издания, г. 12, 1908. С., 1914.

Боб = В. С. Библиографически бюлетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници през 1904 г. – Бълг. сбирка, 13, 1906, № 4, 263.

Бор = Боров, Тодор. София без библиотеки. – Отеч. фронт, 1, № 45, 27 окт. 1944, 2.

Вел = Велян. Библиографически бюлетин за депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници през 1900 и 1901 г. – Учил. преглед, 8, 1903, № 4, 374–376.

ДВ-1897 = Държавен вестник, № 41, 22 февр. 1897.

Дон = Библиотечното дело в България. Сборник от нормативни документи. 1878 – 1998 г. (Състав. Анета Дончева). С., СБИР, 1998. 183 с.

Икон = Икономова, Диана. Законодателството за задължителния екземпляр. – Изв. Държ. библ. "В. Коларов", за 1952. С., 1953, 159–166.

Йорд-1 = Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София. По случай 50 год. ѝ. 1879 – 1929. С., Държ. печ., 1930. VIII, 360 с. с ил.

Йорд-2 = Йорданов, Велико. Библиографическият бюлетин на Народната библиотека и г. Божан Ангелов. – Бълг. книга, 1, 1930, № 3, 290–292.

НАБАН = НА на БАН, арх. ф. 109, арх. ед. 338.

НС = Дневници <стенографически> на Деветото обикновено народно събрание. Първа редовна сесия. Отворена на 1 дек. 1896 г. Кн. II. <Заседания XVI – XXVII, от 15 ян. до 4 февр. 1897 г. >. С., Нар. събрание, 1897. III, 474 с.

СК = Систематически каталог на Софийската народна библиотека. С., Държ. печ., 1900. 664 с. 80. Излиза на свезки и остава неподвързан и без заглавна страница.

Спр = Спространов, Евтим. Български книгопис за 1898. 1. Книги. 2. Списания. 3. Вестници. 4. Отчети на училища. 5. Изложения и отчети на окръжия. Състав... – Период. сп. на Бълг. книж. друж. в София, 11, 1899, № 59, 1–62 (прил.).

Трен = Тренков, Христо. Български книгопис. Създаване, развой и постижения на държавната библиографска регистрация в България. С., Нар. библ. Кирил и Методий, 1964. 30 с.

Троян = Божинова-Троянова, Божана. Централно отпечатване на каталожни фиши у нас. – Изв. Държ. библ. "В. Коларов", за 1952. С., 1953, 146–149.

Чер-1 = Чернев, Чавдар. Някогашните книжовници разказват. 90 съдби, разкрити в писма до Ал. Теодоров-Балан. Издари, обработи и представи... Ч. 1. Библиографът влеза в ролята на детектив. По дирите на Михаил Шатоев. С., изд. авт. и спомоществователи, 2005. 468, XXXVI с. с портр., факс. и ил.

Чер-2 = Чернев, Чавдар. Из историята на "Български книгопис": За недостигнатия Павел Орешков. По материали от "Градиво, история и разбор на Репертоар Български книги". – В: Трудове на СВУБИТ, т. 4. [Под печат].

ВОЙНАТА И БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ В ЛИТЕРАТУРАТА СЛЕД ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Доц. д-р Сево Явашчев

Духовният живот в армията е част от духовния живот на обществото. В духовните условия в армията неизбежно се съдържа онова общо, което е присъщо на духовните условия в страната. По силата на съществуващата диалектика между частното и общото, те неминуемо съдържат и редица особености, които ги отличават от духовния живот като цяло. Това налага анализирането им винаги да се прави на фона на духовните условия в България през разглеждания период.

Духовният живот и преди Първата световна война не остава незасегнат от войните, но тяхното влияние не е така силен, както нейното. След 1918 г. то има и много по-големи последици за обществото като цяло и в частност за армията.

Съществена е ролята на литературата за състоянието и развитието на духовния живот в България след Първата световна война. Освен това нейните произведения, макар и косвено, влияят и върху армията, особено върху възпитанието на нейния личен състав.

След войната в художествената литература става все по-актуална темата за антимилитаризма и борбата срещу войната. И в държавите победителки, и в победените държави се появяват ярки заглавия в това отношение: в Германия – „Наборът 1922 г.“ (Е. Глесер); „Гробът под Триумфалната арка“ (Пол Рейнал) и др.; във Франция – „Война и воиници“ (Р. Льофевр и В. Кутюрие); „Пробивът“ (Ж. Берние); „Дървените кръстове“ (Держалес) и др.; в Италия –

книгите на Марио Марини, Пауло Менели и др. Но безспорно най-изявните автори са Анри Барбюс („Огњят“) и Е.М. Ремарк („На Западния фронт нищо ново“ и „Обратният път“¹).

Войната и настъпилите след нея събития стават причина да се подложат на преоценка естетическите критерии и голяма част от писателите са привлечени от текущите събития в страната и в Русия. Индивидуалистичните настроения вече имат по-ясно изразен идеологически характер.

В същото време апологетите на символизма и закъснелия индивидуализъм мечтаят за твореца-самотник. Към такова разбиране се придържат Гео Милев („Везните“); Владимир Василев („Златогор“); Иван Радославов („Хиперион“). Те са носители на атмосферата, която е създадена у нас и в Европа поради войната – писателят да е „независим“ от обществото².

Наситената със социално напрежение обществена атмосфера след Първата световна война поставя пред българската литература за разрешаване нови проблеми, свързани със становите големи изменения не само в обществото, но и в съзнанието на хората. Войната убива у голяма част от тях вярата в старите морални и културни ценности. През разглеждания период това става причина писателите да търсят нови пътища за обществена и културна изява. Залезът на символизма и промените в критическия реализъм, свидетелстват по косвен път за промените, настъпили в обществения живот³.

Противоречията и поляризацията в българската литература са резултат и от обществените отношения в страната, които са много по-сложни и по-конфликтни от тези преди войните 1912 – 1918 г. Двете национални катастрофи предизвикват недоверие и недоволство към управляващите кръгове. Това недоволство се отразява и в литературата. Появява се нов вид свобода – не на индивида, а на колектива, на класата, на народа.

Носители на тези идеи са Христо Ясенов, Емануил Попдимитров, Крум Кюлявков, Христо Смирненски. Свой дял в този вид литература имат и Асен Разцветников, Никола Фурнаджиев, Ангел Караджичев и Гео Милев⁴.

Десетилетието на 20-те години се характеризира не само с политически, но и с естетически конфликти. В нова светлина се поставят въпросите: какво е мястото на националната ни история; какъв е личният свят на човека; какви са тайните и смисълът на изкуството и пр.

В търсениято на отговорите на тези въпроси се открояват произведенията на Н. Лилиев, Т. Траянов, Н. Райнов, Св. Минков, Е. Пелин, Й. Йовков, Г. П. Стаматов, А. Срашимиров, М. Кремен и др.⁵

Години наред в нашата литература не намира достойно място темата за борбата на 1/3 от българския народ, останал да живее под чужда власт. В стремежа си да облекчат дипломатическите отношения поне с Югославия, някои български писатели са склонни да повярват на тезата за южнославянското братство, чийто инициатор е Югославия⁶. Една от основните цели на тази теза е да се подкопава българското национално чувство и единомислието на българската интелигенция по националните ни проблеми*.

В началото на 30-те години се появяват много книги, в които се поставят въпросите на миналото в

ракурса на съвременността. Откроява се патриотичната тема, проявява се протестът на писателя, преоткрил миналото и съвременността в изкуството. „Ден последен, ден господен“ на Ст. Загорчинов е явление за онова време, защото носи не само патриотични образи, но и нови идеи за героизма на народа. До тези идеи, по признание на автора, се стига под влияние на Първата световна война⁷.

От края на войната до средата на 30-те години българската литература израства не само на фона, но и в пряка зависимост от историческите събития. Тя си взаимодейства с тях, което спомага да се разпъне критическият реализъм. Въпросът за войната и мира става вододела между прогресивното, хуманното и художественото мислене, от едната страна, и реакцията и насилието – от друга⁸.

Средата на 30-те години е характерна и с това, че съветската литература в стремежа си да обедини писателите-антифашисти, започва да настъпва към Европа. Към това се стремят и част от българските писатели. У нас съветската литература започва да се продава още през втората половина на 20-те години – най-напред в книжарницата на руското емигрантско издателство „Печатное дело“, а след това и в книжарницата на Т. Чипев. Към края на 30-те години в София е открита и съветска книжарница за оригинална литература и периодичен печат⁹. Освен това в големите гарнизони в Пловдив, Варна, Шумен, Русе и др. са открити специални книжарници за съветска литература, в които се продават и военни издания¹⁰.

През втората половина на 30-те години все по-определен се говори за гражданското предопределение на писателя, за неговите задължения към народа. Започва период на проникване на мислите и идеите на левите писатели в общонационален мащаб. Това проникване се забелязва дори и в сп. „Златогор“, където сътрудничат Б. Райнов, Н. Марангозов, А. Вутимски**.

* В духа на тази теза българските писатели правят постъпки чрез югославските писателски дружества и чрез международния конгрес на ПЕН-клубовете за взаимен книгообмен, т.е. български книги свободно да проникват из цялата територия на Югославия и югославските в България. Югославия обаче отказва да допусне български книги в южните краища на страната си, понеже са населени с българско население. Това става причина за по-трезво отношение на българските писатели в контактите им с югославските им колеги. – Бадев, Й. Пос. съч.

** Това не променя позицията на „Златогор“ – гражданская незаангажираност на писателя. Същността на тази позиция е следната: имало е време на пълно сливане на литературата с обществената дейност. Но след това нещата се променят и писателят е завоевател на своята духовна област. В нея той е независим, не се подчинява на обществените изисквания. – Натев, А. Литературни идеи на 20 в. С., 1985, с. 96.

Мракобесническият „ентусиазъм“ в Германия се възприема и в други страни. Започват да се преоценяват досегашни културни ценности, иска се връщане към първобитните митове. Всичко това е с цел да се окаже съпротива на защитниците на истинската култура от хитлеристката „култура“ на Третия райх¹¹.

В началото на 40-те години важно място в съвременната литература заема патриотичната тема. След присъединяването на Южна Добруджа, на Вардарска Македония и на Беломорска Тракия към България, мнозина наши писатели посещават освободените български земи и след това отразяват впечатленията си в периодичния печат и в специални публикации: Д. Немиров („И вечна да е“); А. Карадайчев („Птичка от глина“); Г. Константинов („Душата на Македония“); Сл. Щиглева („Родина“) и др. Между писателите, които обхождат освободените земи са и членовете на писателския съюз Ст. Чилингиров, Е. Багряна, Змей Горянин и др.¹²

В сравнение с други години, началото на 40-те години не се характеризира с изобилие на литературна продукция. Съществена причина за това е водещата се война, която неизбежно отклонява писателите от творческата им дейност, а и ограничава средствата на издателствата. Друга причина е и обстоятелството, че голяма част от писателите-антифашисти по това време са подложени на дискриминация или са в затвори и интернирани.

Армията винаги е била предмет на художествено изображение. Тя привлича творческия поглед на писателя и провокира стремежа му да я включи в обсега на своите художествени търсения и наблюдения, да проникне в нейната същност и да изобрази със слово изключителните ситуации, с които е наситен животът в армията.

Този стремеж не е чужд и на българските писатели. Макар че нашата литература не може да посочи батална творба със световно значение, темата за армията заема достойно място в художествената ни литература. Нещо повече – не във всички чуждестранни литератури такъв значителен брой писатели се ангажират да отразят в своите творби проблемите на армията.

Българската литература с военна тематика има своя история не по-малко славна, отколкото исто-

рията на самата армия. Стиховете на Ив. Вазов за войните, които води България след Освобождението и някои от разказите му („Иде ли?“); военните разкази на Й. Йовков и особено повестта „Земляци“; военни стихове на Д. Дебелянов от цикъла „Тиха победа“; стиховете на Ст. Панчев и др. бележат пътя на литературата с военна тематика. В тази област особено място заемат и творбите на Т. Г. Владиков („Вестовой“), на Г. П. Стаматов („Вестовой Димо“), на Л. Стоянов („Холера“), на Г. Караславов (т. II от „Обикновенни хора“), на Вл. Мусаков („Кървави петна“), на М. Кремен („Брегалница“) и др.¹³

Превъръжаването на Българската армия с ново оръжие и бойна техника, постепенното повишаване на образоването на постъпващите в армията се отразява върху психиката на бойците и командираните, върху техния духовен облик, върху някои особености на военната дисциплина и взаимоотношенията. Това кара военните специалисти в Министерството на войната да обръщат голямо внимание при използването на художествената литература за обучение и възпитание в армията.

През 1942 г. се създава Дружество на военните писатели в България със седалище в София. Дружеството има два отдела: художествен и научен. Целта на дружеството е да възпитава в патриотизъм, да стимулира развитието на военнохудожествената и военнонаучната литература, да разпространява воennите знания, да възвеличава подвигите на отличилите се във войните и в мирно време българи¹⁴.

През 40-те години като месечно литературно приложение на военния официоз в. „Народна отбрана“ започва да излиза „Жivot и творчество“, в което със свои публикации участват видни български писатели: Е. Багряна; А. Карадайчев; Ст. Чилингиров; Д. Калфов; Г. Константинов и др.

Втората национална катастрофа рефлектира по своеобразен начин върху българската художествена литература. Преобладават произведенията на патриотична тема, даващи оценка на събитията по фронта и в тила през военните 1915 – 1918 г. За това има и определена основа, поставена от видни български писатели още преди Първата световна война: Ив. Вазов; К. Христов; Ст. Михайловски; М. Кремен; Д.

Немиров; Ел. Пелин; Й. Йовков и др. Към тях трябва да се прибави и специализираната литература, създадена от генерали и офицери, взели непосредствено участие във войната и обясняващи причините за катастрофата в нея (Н. Жеков, А. Тошев, А. Христов и др.).

Наред с тях в страната има и известни писатели, които с творчеството си застават на твърди антимилитаристични позиции: Вл. Мусаков („Кървава песен“); Хр. Смирненски („Карл Либкхнет“); Ламар („Мирни размирични години“); Н. Хрелков („Среднощен конгрес“); Г. Караславов („Споржилов“) и др.

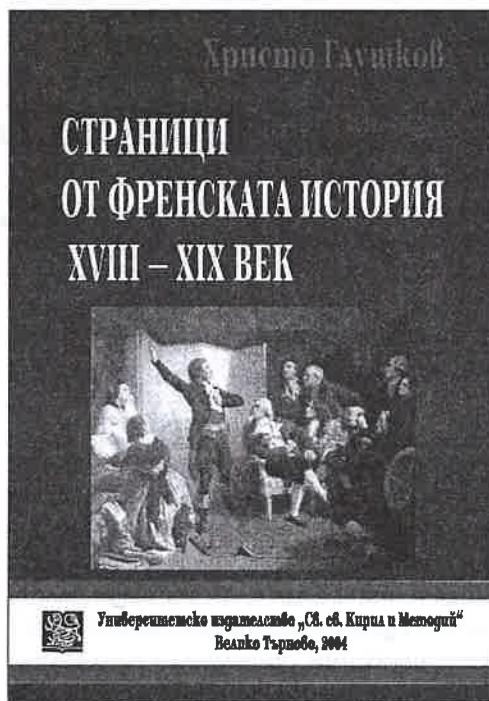
Стига се обаче и до крайни оценки, които отричат патриотизма като „социална злина“, сравнявайки го с алкохолизма и проституцията¹⁵. Не са подминати също църквата и училището като „развъдници на милитаризма“¹⁶. Тези крайни оценки се използват умело от командирите при обучението и възпитанието на войниците, особено за тяхната морална подготовка и за укрепване на дисциплината.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Марковенски, Б. Война и литература. С., 1934, с. 17.
- ² Националното своеобразие в литературата. С., 1966, с. 79, 106, 117.
- ³ Ликова, Р. Българската белетристика между двете войни 1918 – 1944 г. С., 1965, с. 17.
- ⁴ Богданов, И. Кратка история на българската литература. Т. 2. С., 1970, с. 146.
- ⁵ Так там, с. 163.
- ⁶ Бадев, Й. Голямото събитие и литературата през изтеклата година. – Нар. отбрана, №2100, 1 ян. 1942.
- ⁷ Вж. Ликова, Р. Пос. съч., с. 21–27.
- ⁸ Так там, с. 49.
- ⁹ Цанев, Г. и А. Тодоров. Съветската литература в България 1918 – 1944 г. Т.1. С., 1969, с. 174, 193.
- ¹⁰ Илиев, П. Руската и съветската военна литература в България. – В: Съветската литература в България (1918 – 1944). Т. 2. С., 1964, с. 179.
- ¹¹ Натев, А. Пос. съч., с. 129–136.
- ¹² Бадев, Й. Пос. съч.
- ¹³ Карамфилов, Е. Под пагона – човек. С., 1966, с. 205.
- ¹⁴ ЦВА, ф. 42, оп. 1, а.е. 1, л. 14–17.
- ¹⁵ Марковенски, Б. Пос. съч., с. 65.
- ¹⁶ Так там, с. 69–71.

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

„СТРАНИЦИ ОТ ФРЕНСКАТА ИСТОРИЯ XVIII – XIX ВЕК“

| Христо Гушков

Вече 215 години ни отделят от началото на революцията от 1789 г. във Франция. Разтърсила из основи най-голямата западноевропейска държава, в която абсолютизъмът достига класически измерения, тази революция ликвидира окончателно сепаратизма и допринася за утвърждаване на националното единство на страната. С революцията от 1789 г. започва продължителният и сложен процес на демократизиране на френското общество. Развитието на Френската революция ни изненадва и сега, след повече от двеста години, със своя динамизъм и удивителната последователност при премахването на основните институции на „стария режим“, със сложния конфликт между различните политически течения и с мащаба на нейното идеино влияние в цяла Европа.

ДОМОВЕТЕ НА ИЗКУСТВАТА

1920 – 1944 г.

София Василева

Характерно явление в организацията на българския културен живот в годините след Първата световна война е стремежът към създаване на общи сдружения на творци от различни области на изкуството¹. Следвоенните реалности изправят българските правителства пред трудноразрешиими обществено-политически проблеми, пропаднало въпреки хилядите жертви национално обединение и необходимост от бъдеща ревизия на Ньойския мирен договор. Първоначално обаче, поради нестабилното положение на страната, официалната държавна политика не е в състояние успешно да разрешава тези въпроси и откъто да отстоява националните интереси. В известна степен, в началото на 20-те години на ХХ век и през цялото първо следвоенно десетилетие, функциите за съхраняването и претворяването в изкуството на националните концепции, ценности и идеали се поемат от културно-просветните и професионални организации на интелигенцията.

Обединителните процеси сред артистичните и интелектуални среди се поддържат и стимулират от провежданата в началото на 20-те години активна държавна културна политика. Положението на България на победена държава, обременена с репарации и ограничителни клаузи, крахът на традиционните политически партии, влиянието на следвоенните световни и европейски тенденции за преоценка на ценностите, за търсене и утвърждаване на нови общечовешки ценности и ориентири, са едни от основните причини управляващите правителства да се стремят да получат опора и подкрепа в интелигенцията и нейните организации. Необходимостта от възста-

новяване на националното самочувствие, от съхранение на силно наранените по време на войните национални идеали, придава на образователната и културната държавна политика силни обществени и възпитателни функции. Важната и отговорна мисия за тяхното реализиране, за популяризиране чрез средствата на училищното обучение и възпитание, печата, театъра, киното, музиката и изобразителното изкуство се възлага на интелигенцията. В първите следвоенни години, определено влияние върху тези приоритети на държавната културна политика оказва и традиционната идеология на управляващата партия БЗНС, в основата на която стоят просветата, образоването и самообразоването, националните традиции и нравствени добродетели, семейното и училищното възпитание, професионалните съсловия².

Непосредствено след Първата световна война, МНП поставя началото на мащабни и последователни инициативи за привличане на възможно по-широки кръгове от българската интелигенция към държавната просветна и културна политика. Организират се чествания на юбилеи на известни, с висок обществен престиж личности като Ив. Шишманов, Ив. Вазов, Ст. Бобчев. Отбелязват се и годишнините от основаването на Народния театър и Художествената академия. По повод тези юбилеи, а също и по-случай празника на Св. Св. Кирил и Методий и на обявения за официален празник Ден на народните будители, с престижни държавни отличия са наградени около 1500 писатели, композитори, художници, артисти, книгоиздатели, университетски преподаватели, директори на училища, училищни инспектори, журналисти.

Повече от 3000 учители от цялата страна са почетени с държавни награди. Списъците с имената на наградените се публикуват в официалния орган на МНП – сп. „Училищен преглед“³. Присъединяването на България към ревизираната Бернска конвенция за покровителство на литературата и художествените произведения е съпътствано с приемането на специален Закон за поощрение на родната литература и изкуство⁴, чрез който се регламентира учредяването на фондове за финансиране на науката, литературата и изкуството.

Законодателните и обществените инициативи на държавната културна политика подпомагат засилващите се обединителни процеси сред интелигенцията. Едни от най-активните културно-просветни и професионални организации, с дълготрайно присъствие в българския културен живот в периода след Първата световна война – до 9-и септември 1944 г., са Домовете на изкуствата. Първоначално те се основават в София, Пловдив и Варна, а след това и в Стара Загора, Русе, Шумен, Бургас, Велико Търново, Видин. Чрез тях успешно се реализира идеята за обединение на изявени творци от различни области на изкуството – писатели, художници, журналисти, учени. Модернизацията на следвоенното общество, стремежът към съизмеримост с европейските стандарти обуславя и една от основните задачи на Домовете на изкуствата – да съдействат за изграждането на подходяща материална база за българската култура – сгради със зали за художествени изложби, за театър, концерти, сказки, клубни салони и работни кабинети. Именно това е едно от големите предимства на Домовете на изкуствата и за дълго време ги превръща в огнища на културния живот в най-големите културни центрове на България.

Домът на изкуствата в София е основан през 1920 г. Дългият списък на неговите учредители въвежност представлява един именник на талантливи и обществено активни артисти, писатели и художници: Александър Балабанов, Сашо Попов, Добри Немиров, Трифон Кунев, Стилиян Чилингиров, Георги Стаматов, Христо Борина, Петър Морозов, Димитър Гюдженов, Никола Кожухаров, Сирак Скитник, Александър Миленков и др. За пръв председател на дома е избран Стефан Киров, а за подпредседател Елин Пелин. Сред първите записани редовни членове са 32-а артисти от Народния театър, между които – Сава Огнянов, Кръстьо Сарафов, Адриана Будевска,

Елена Снежина, Стоян Кожухаров и др.; писателите – Иван Вазов, Стоян Михайловски, проф. Иван Шишманов, Антон Страшимиров, Михаил Арнаудов, Цанко Церковски, Йордан Йовков, Михаил Кремен, Григор Чешмеджиев и др. Внушително е и представителството на художниците – 34 души, между които – Иван Мърквичка, Жеко Спиридов, Борис Денев, Александър Божинов, Антон Митов, Никола Маринов, Александър Мутафов, Иван Лазаров, Георги Евстатиев, Владимир Димитров – Майстора, Михаил Лютов, Симеон Велков, Борис Митов, Константин Щъркелов, Харалампи Тачев, Ел. Консулова-Вазова, Борис Михайлов, Невена Кожухарова, Георги Машев, Елена Карамихайлова, Райко Алексиев, Пандо Киселинчев, Христо Каварналиев, Александър Андреев⁵.

Една от основните цели на софийския Дом на изкуствата е неговите членове „да действат с общи сили за напредъка на българската книжнина, живопис, музика и сценични изкуства и за създаване на интерес към тях в чужбина“⁶. Като чл. I, т. 4 в устава на Дома на изкуствата е отбелоязано: „да се издигне в столицата Дом на изкуствата – монументална сграда със зали за художествени изложби, за театър, концерти, сказки, кабинети за работа, салони за клуб и др.“⁷. За тези цели Домът събира средства и купува голяма къща на ъгъла на улиците „Раковски“ и „Граф Игнатиев“⁸.

През 1923 г. подобни обединителни процеси, с цел съгласуване на дейността в различните културни сфери, стимулиране на меценатството и създаване на траен интерес у публиката към изкуствата се наблюдават и в Пловдив. През лятото на 1923 г., група от творци, интелектуалци и общественици взема решение за създаването на „Дом на изкуствата и печата“⁹. Между основателите са почти всички изявени представители на пловдивските артистични среди: композиторите Ангел Букорещлиев и Христо Манолов, оперният певец Събcho Събев, музикантите Антон Тайнер, д-р Павел Недков, Спас Софиялиев, Антон Цариградски, Аглай Барзова, Гидали Гидалиев, Филип Славов, Миню Кацаров, журналистите Васил Паурджиев, д-р Александър Пеев, художниците Цанко Лавренов, Христо Станчев, Симеон Велков и др. За председател на Дома на изкуствата е избран Николай Райнов, по това време главен библиотекар на Народната библиотека в Пловдив, подпредседател е Петър Кираджиев, един от основателите на Плов-

дивското музикално училище и на Пловдивската общинска опера¹⁰. През 1929 г. Пловдивската община започва да строи сграда за Дома на изкуствата в подножието на Сахат тепе. Основните средства за нея в размер на 160 000 крони са получени от Чехия. Главни инициатори за събиране на парите са съпругата на известния чешки художник Алфонс Муха и главният редактор на чешкия вестник „Народни листи“ Владимир Сис¹¹. Благодарение на създадената материална база, Домът на изкуствата за дълго време се превръща в средоточие на почти всички културни изяви на пловдивската интелигенция в областта на музиката, театъра, литературата, изобразителното изкуство, просветата и науката¹².

От 1926 г. започва дейността на основания Дом на изкуствата в Стара Загора. Помещавал се е на ул. „Митрополит Методий“, в салона над известната в цяла Южна България печатница „Светлина“ (днес градинката пред хотел „Верея“)¹³. По негова инициатива се организират литературни утра, изнасят се сказки за популяризиране на талантливи млади български поети¹⁴. През 1927 г. по покана на Дома на изкуствата, в Стара Загора устройва литературни четения модерният тогава литературен кръг „Стрелец“, в който членуват и известните старозагорски поети и писатели – Иван Мирчев и Иван Хаджихристов¹⁵. Към старозагорския Дом на изкуствата през 1927 г. е основана и драматична трупа¹⁶.

През 1932 г. във Велико Търново също е учредено дружество „Дом за изкуство и просвета“. Инициативата принадлежи на художниците Недялко и Ангел Карапанешеви. Сдружението насочва дейността си към проучване, съхраняване и популяризиране на богатото средновековно историческо наследство на Велико Търново и старините на с. Арбанаси. Сред най-важните постижения на Дома, свързани с осигуряването на материална база са: превръщането на „Царската къща“ в с. Арбанаси в музей и създаването на Художествена галерия във Велико Търново. Домът има голям принос за развитието на изобразителното изкуство във Велико Търново, а също и за популяризирането му в чужбина. В тази връзка се установява сътрудничество с Художествената академия в София и с Варшавската художествена академия. За активните международни контакти на Дома може да се придобие представа от списъка на членския му състав. В него са привлечени много известни личности като: проф. Бартоломейчик от

Варшавската художествена академия, д-р Едуард Тейнил – професор от Прага, художникът Борис Георгиев, известният земеделски деятели, журналист и общественик Александър Пенчев, един от най-активните деятели за българо-италианско културно сближение Жорж Нурикан, диригентът и музикант Коста Патрунчев, чуждестранни кореспонденти, учени и др.¹⁷ През десетилетието на 30-те и първата половина на 40-те години на XX век, Великотърновското дружество „Дом за изкуство и просвета“ се превръща в една от най-деятелните организации в областта на културата в града.

Голямо влияние за подема на културно-обществения живот във Варна и Бургас имат основаните в тези градове Домове на изкуствата. Благодарение на създадената от тях материална база става възможно откриването на много стойностни художествени изложби във Варна¹⁸ и Бургас и на първата областна художествена изложба в Бургас¹⁹. През средата на 30-те години по инициатива на д-р Ал. Джонов, д-р Ил. Велков и Н. Киров във Видин също е основан Дом на изкуствата. Най-дейтелен е Литературният отдел към Дома, който през 1940 г. започва да издава свой вестник – „Литературен кръг“. Към Видинския Дом на изкуствата се сформира също и любителски театър²⁰.

Едни от най-масовите и атрактивни изяви на Домовете на изкуствата са т. нар. Дни на изкуствата. Организирането им в столицата започва от 1920 г. и те се провеждат ежегодно на втория ден на Великден. Традиционни за тези дни са театралните представления, големите концерти на открито, вечерните балове във Военния клуб, изложбите. Луксозно отпечатани албуми с произведения на писатели и репродукции на художници се продават по улиците, в локалите и ресторантите лично от писатели, артисти и художници. В Дните на изкуствата около паметника на Цар Освободител изникват също така множество импровизирани скулптурни и художествени ателиета, където се правят бюстове и рисунки на посетителите. По повод Дните на изкуствата ежегодно се отпечатва и специален „Вестник на изкуствата“, в който с проза, поезия и художествени репродукции сътрудничат едини от най-изявлените писатели, поети и художници²¹. Под покровителството на Домовете на изкуствата се организират художествени изложби, седмици посветени на българската книга²², но най-голямата заслуга на тези Домове е може би възможността, която съз-

дават за постоянни творчески контакти и обмен на информация между писатели, поети, артисти, художници, журналисти, музиканти и почитатели на изкуствата.

В годините на Втората световна война, успешно реализираната в продължение на повече от две десетилетия идея на Домовете на изкуствата е включена и в концепцията на държавната културна политика за „Обединена България“. През 1942 – 1943 г. в Скопие, Охрид и Ксанти са основани Домове на изкуствата и печата, с цел да съдействат за възраждането и популяризирането на българската култура в Македония и Беломорието. По инициатива на Дома на изкуствата и печата в Скопие се организират две Общи художествени изложби, в които се акцентира на изкуството на българските художници от новоприсъединените земи²³. През 1943 г., ръководството на Дома на изкуствата и печата в Ксанти замисля издаването на един Годишник с исторически, географски, етнографски, фолклорни и художествени материали от Беломорието²⁴.

Една от неоспоримите заслуги на Домовете на изкуствата е, че те допринасят изключително много за активизирането на културния живот в провинцията. Натрупаният организационен опит по отношение на културните инициативи и прояви се използва успешно и в годините на Втората световна война в новоприсъединените земи в Македония и Беломорието. След 9-и септември 1944 г. дейността на Домовете на изкуствата постепенно замира и в края на 1946 г. създадената от тях материална база се прехвърля на Камарата на народната култура²⁵.

БЕЛЕЖКИ

¹ През 1917 г. се основава Съюз на българските учени, писатели и художници. През 1919 г. са основани Българският професионален музикален съюз и Съюзът на артистите в България. Активна дейност започват да разvиват и основаното през 1905 г. Дружество на столичните журналисти и учредението през 1913 г. Съюз на българските писатели. Виж: Георгиев, В. Народният говор 1921 – 1923 г. С., 1989, с.138; Българската интелигенция и националната кауза в Първата световна война. Съюзът на българските учени, писатели и художници (1917 – 1918). С., 2000; Конева, Р. Голямата среща на българския народ. Културата и предизвикателствата на войните 1912 – 1918. С., 1995, с.134–138.

² Стамов, В. Културната политика на правителството на БЗНС (1919 – 1923). – В: Земеделското движение в България. История, развитие, личности. Пазарджик, 2004, с. 91- .

³ Училищен преглед, г. XX, 1921, № 6–7, с. 157–168; 171–189; 190–194; кн. 10, с. 297–299.

⁴ Училищен преглед, г. XXI, 1922, № 1–3, с. 1–8; № 4, с. 283.

⁵ Дом на изкуствата. С., 1920.

⁶ Устав на Дома на изкуствата в София, с. 1920.

⁷ Пак там.

⁸ Маринска, Р. 20-те години в българското изобразително изкуство. С., 1996, с. 86.

⁹ ДА – Пловдив, ф. 705, оп. 1, а.е. 46, л. 1 – Учредителен протокол на Дома на изкуствата и печата в Пловдив.

¹⁰ ДА – Пловдив, ф. 1139, оп. 2, а.е. 11; ЮГ, Пловдив, г. VI, бр. 1476, 30 октомври 1923 и бр. 1478, 1 ноември 1923; Мосенгов, Ат. Пловдивски културни летописи. Пловдив, 1995, с. 127.

¹¹ ЮГ (Пловдив), г. XI, бр. 2881, 8.VIII. 1928; ЮГ (Пловдив), г. XII, бр. 3231, 10.X.1929; Борба, Пловдив, г. IX, бр. 232, 25.I.1929; Народна звезда (Пловдив), г. I, бр. 34, 25.III.1929; Преписката между Пловдивската община и Владимир Сис е хроникирана в: Маринов, Ал. Цит. съч, с. 53–56.

¹² Маринов, Ал. Дом на изкуствата и печата в Пловдив. Хроника-летопис (1923 – 1944). Пловдив, 2002

¹³ Дума, Стара Загора, бр. 5, 25.I.1927.

¹⁴ Зора (Стара Загора), бр. 773, 5.X.1926 – паметно утро за Димчо Дебелянов; Дума, Стара Загора, бр. 4, 17.I.1927 I – две сказки на Н. Фурнаджиев върху новата българска поезия.

¹⁵ Дума (Стара Загора), бр. 4, 17.I.1927.

¹⁶ Дума (Стара Загора), бр. 21, 17.V.1927.

¹⁷ Станчева, В. Из Протоколната книга на дружеството „Дом за изкуство и просвета“ – Велико Търново (1932 – 1944). В: Известия на Историческия музей – Велико Търново, т. VIII, 1993, с. 159–168.

¹⁸ Дом на изкуствата. Варна, брой единствен, 1923

¹⁹ Гребец, Стара Загора, кн.1, 1934, с. 25–27 – Първа областна худ. изложба в Бургас; бр.7–8, с. 236.

²⁰ Пак там, кн.1, 1941, с. 30.

²¹ За Дните на изкуствата виж: Програма на Дения на изкуствата 20-22 май 1922 г. – Вестник на изкуствата. бр. 2, 21.V. 1922; Програма за Ден на изкуствата 1928 г. – Ден на изкуствата, с. 1928.

²² Дом на изкуствата. Варна, 1923; Дом на изкуствата и печата, Русе, 1942, 10 май; 20 май.

²³ ЦДА, ф. 177, оп. 2, а.е. 2055, л. 43; л. 38.

²⁴ ЦДА, ф. 567, оп. 1, а.е. 10.

²⁵ ЦДА, ф. 264, оп. 5, а.е. 2364, л. 4.

СП. „ГРАЖДАНКА“ (1911 – 1912) В БЪЛГАРСКАТА СОЦИАЛНА И КУЛТУРНА МОДЕРНИЗАЦИЯ

Ст.ас. г-р Жоржета Назърска

„Гражданка“ (1911 – 1912) е от малкото списания за времето си, ориентирани към женската публика. Пред себе си то има кратка традиция. Славейковото издание „Ружица, ред книжки за жените“ (1871, Цариград), смятано за първото българско списание за жени, пропагандира „по-бързото развиване и упредване на нежния пол между нас, българите“ посредством статии за необходимостта от девическо образование, за ролята на майката като възпитателка на децата си и на цялата нация, за здравето и хубостта на българката и за вредата от „разнообразните модни преобразования“¹. Творчеството на самите жени през Възраждането включва само 32 дописки, 11 преводни и 9 оригинални статии в печата. Те третират актуални въпроси за положението на „втория пол“ и за възпитанието на децата, нравствено-етични проблеми².

След Освобождението периодичният печат е за дълго монополизиран от политически издания, а специализираните нарастват като брой през 90-те години на XIX в. Това съвпада и с латентния стадий, в който се намира още българския женски въпрос, с постепенното му ускоряване, с реформирането на девическото образование иисканията на учителките за равни условия на труд. В този период се появяват издания като сп. „Домашно огнище“ (1895, Шумен) и в. „Женски свят“ (1893 – 1897, Варна). Макар редактирано от жена (М. Неделкова-Попова), първото прокарва твърде консервативни възгледи, като дава полезни съвети по домакинство, шев, плетене на дантели, готовство, градинарство, гледане на болни.

Второто (с ред. Ноева), напротив, се стреми да отразява дейността на възстановените женски дружества и да постави въпроса за пълноправното гражданство и политическите права на българката³.

Едва в началото на XX в. се появяват издания, ангажирани изцяло с идеята за женска еманципация. Това се обуславя от появата на слой наемни работнички-жени във фабриките и обслужващата сфера (машинописки, телефонистки, телеграфистки, продавачки), от формирането на кръг от образовани учителки, от разпространението на социалдемократическата идеология, от обособяването на левоцентристки партии с програмни искания за равноправие на жените (БРСДП т.с., БРСДП ш.с., РДП), от създаването и развитието на Българския женски съюз (БЖС, 1901). Орган на тази формация е в. „Женски глас“ (1899), който отпечатва важни документи и дискутира по актуални теми. Ограниченият обем на вестника и още не напълно оформената идеология на Женския съюз налагат появата на сп. „Женски бюлетин“ (1902). Под перото на Вела Благоева, една от основателките на съюза, то защитава идеята за „пролетаризирането“ на членската му маса и за подчиняване на целите му на БРСДП. След първото разцепление на БЖС през 1903 г., когато Благоева и нейните съмишленнички напускат организацията⁴, тя започва да редактира сп. „Женски труд“ (1904 – 1905). Материалите в списанието са насочени към наемните работнички в индустрията и търговията и към народните учителки, „интелигентни

жени, които усещат своето безправие като обществени деятели". От потенциалните читателки се изключени чиновничките и дамите, които се „задоволяват с филантропия"⁵.

Макар навременно, списанието съществува само две години и изчезването му открива „ниша", която не могат да запълнят нито в. „Женски глас", нито новият в. „Равноправие" (1908 – 1911), орган на обособилия се след второто разцепление на БЖС едноименен Съюз на напредничавите жени. В продължение на три години редакторките Ана Карима и Санда Йовчева пропагандират каузата на супфражизма – избирателни права за жените. Немалко статии те посвещават на антагонизма си с БЖС, недоволни, че новата му програма от 1907 г. изрично поставя целта за равноправие на жените вместо прозаичното „умствено повдигане"⁶ и така повтаря техните собствени идеи. Карима раздухва и личния си конфликт с новото ръководство на БЖС – председателката Юлия Малинова и заместничката ѝ Жени Божилова-Патева, обвинявани в бездействие и меркантилност, в липса на организаторски способности, в пренасочване на организацията по пътя на чиста благотворителност и демагогия⁷. Доколко тези обвинения са неоснователни показва по-нататъшната съдба на двете съперничещи си организации. БЖС се превръща в многообрана женска формация, с влияние пред българските власти и с международен авторитет, докато Съюз „Равноправие" вегетира с местни инициативи до 1921 г. Доказателство за пристрастните обвинения на Карима е и започналото да излиза през 1911 г. списание „Гражданка". То се списва от ръководителките на БЖС и отразява неговите позиции.

Поначало идеята за „женско обществено-научно, литературно списание" е твърде амбициозна, предвид кратката традиция на подобни феминистки издания в миналото, залезът в този период дори на институции като „Мисъл" и популярността на съвсем друг тип периодика сред интелигенцията⁸. С тази задача обаче енергично се заема главната редакторка Жени Божилова-Патева (1876 – 1955)⁹. Родена в с. Градец, Котленско, тя принадлежи към втората генерация на българската женска интелигенция, която не е допускана да учи в националния университет и поема отрано пътя на учителството. По време на Стамболовисткото управление Ж. Божилова е уволнена заради социалистическите си пристрастия.

По-късно (1899) тя дейно се включва в протестите на учителките срещу реформата, забраняваща им правото на труд след омъжване, а покрай агитацията в социалистическите дружинки и своята преводаческа дейност се запознава с феминистката идеология¹⁰. Подпомагана от своя съпруг – социалист, учител и адвокат – Ж. Патева учи философия и психология в Йена, Берлин и Париж (1901 – 1903), а след завръщането си става активистка на БЖС. От 1905 до 1911 г. тя е избрана в ръководните му органи и става редакторка на в. „Женски глас". Изнася сказки в столицата и провинцията, участва заедно с Юлия Малинова в конгресите на Международния съвет на жените и на Международния съюз за политически права на жените съответно в Амстердам (1908) и Стокхолм (1911). Междувременно Ж. Божилова-Патева се утвърждава като една от талантливите публицисти. След първите си опити в „Съзнание" (1899) пише за „Ново време" (1904), „Женски труд" (1905) „Демократически преглед" (1907 – 1910). Патева, заедно със съмишленничките си А. Карима, В. Благоева и Ек. Каравелова, е една от най-продуктивните писателки. Нейните статии и книги¹¹ са сред тези 2074 заглавия, 115 авторски и 959 преводни, излезли изпод перото на българките до 1911 г.¹²

В момент, когато българските списания, по израза на Ив. Шишманов, приличат на „примитивни селски дюкянчета, в които ще намерите най-разнообразни стоки"¹³, Ж. Божилова структурира своето издание с оглед поставената му основна цел „гражданско-общественото възпитание на жената", чрез което тя да „познае своето положение", да „съзнае своите нужди", да „изпълни своите длъжности и предави своите права", да „разбере обществения живот в отечеството си и заживее с неговите идеали". Според програмната статия истинската граждanka е едновременно социално ангажирана, добра майка, стопанка и работничка¹⁴. По тази причина в списанието присъстват постоянно рубрики като „Жената-гражданка", „Жената-майка", „Жената-профессионална работница", „Женско движение", „Обществен преглед /Обществена хроника". Те се списват не само от главната редакторка, но група високо образованi в чужбина сътруднички. Това са Юлия Малинова (1869 – 1953) – основателка на БЖС, негова председателка и главна редакторка на „Женски глас"; Лидия Шишманова (1865 – 1937) – известна общественичка,

преводачка и журналистка; Кина Конова (1872 – 1955) – преводачка на феминистка литература и учредителка на БЖС. С материали са привлечени и млади автори – тогавашната русенска учителка и бъдеща лидерка на БЖС Димитрана Петрова-Иванова (1881–1960), поетесата Северина (Ружа Тенева, 1875 – 1953), писателите и критиците Цв. Минков (1876 – 1967) и Вен Тин (Стефан Тинтеров, 1885 – 1912), които оформят уникалния литературен облик на изданието. То е от малкото, които поставят темата за жената и майката като централна в стихове, разкази, есета и пътеписи. Сп. „Гражданка“ насочва цяла своя рубрика „Библиография“ към рецензиране на драматургични и белетристични творби, посветени на Женския въпрос („В полите на Витоша“ от Яворов, „Триумф“ на Тетмайер). За изграждане на изискан естетически вкус съдейства и рубриката „Съвременни жени-писателки“, където се представят биографично и с преводи от полски, италиански, руски и немски М. Конопницка, А. Негри, Кл. Фибих, М. Крестовска и др.¹⁵

В творческия колектив доминира фигурата на Жени Божилова-Патева. Нейни са повечето основни статии, подписани или с псевдоним Jenny. Затова не е пресилено да се твърди, че списанието може да се идентифицира с нейната фигура, идеи и пристрастия. Ж. Патева принадлежи към едно поколение, за което е неприсъщо все още да мисли жената отделена от нейната „естествена природа“, от частната сфера, от призванието да бъде „майка на нацията“¹⁶. То се стреми да съвмести тези функции с образа на „модерната“ жена в публичната сфера – образована, с професия и обществено активна.

Според Патева, като майка и съпруга жената има изключителната задача да бъде пример за трудолюбие, добродетелност и стремеж към постоянно развитие. Само така тя би повлияла на децата си и на народа като цяло да издигне граждансите добродетели у себе си, да даде отпор на корупцията и тясно egoистичните интереси на политическия елит, да се опълчи на потисничеството и деспотизма на личния режим на цар Фердинанд¹⁷. Въпреки тези доста традиционни идеи, Ж. Божилова дискутира от социална гледна точка и актуални проблеми на майчинството и детството. Тя настоява за създаване на закони за покровителство на бременните и майките наемни работнички и се противопоставя на съществуващото отношение към децата. Според нея, то е патриархално и

индиферентно. Авторката се обявява за създаване на държавни социални институции (трапезарии, колонии, попечителни съвети, ясли), на действена социална политика за предпазване на децата от алкохолизъм, проституция, ранен наемен труд и за законодателство, равнопоставящо незаконно родените деца¹⁸. Оттук тя изхожда и в критиката си на законопроекта за обществена благотворителност. Според нея обществото не се нуждае от палиативи, а от премахване на социалните причини за нещастието на сираците, старите хора, безработните, децата на работещи майки. Те се нуждаят от закон за обществената самопомощ, който системно да подпомогне нуждаещите се. Тук акцентът е поставен върху общините и необходимостта в техните социални комисии да бъдат избириани жени¹⁹.

Патева не пропуска и други обществено значими проблеми. Представяйки монография за вредата от алкохола, тя призовава жените, като даващи живот, да участват в движението за трезвеност. Коментирана е и ролята на съпругите за ограничение на трудовите миграции към Америка, които създавали условия за разрушаване на семействата и за ранна смърт на жените²⁰. Юл. Малинова пък се спира на необходимостта от социални реформи и нови закони за изкореняване на проституцията, а в преводна статия се цитира мнението на М. И. Покровска, че открито лекарство против сифилис няма да реши един назрят обществен проблем²¹.

Обсъждайки проблемите на детството и майчинството, редакционният екип на сп. „Гражданка“ ги свързва с девическото средно образование. Още в първата книжка Ж. Патева аргументира нуждата „новата жена“ да се грижи сама за себе си и за своите близки. За целта ѝ е необходима воля да се изправи срещу предразсъдъците за „женското предназначение“, но и знания, професия и средства за смислен живот. Тя трябва да съвмести старите ценности трудолюбие, спестовност и скромност с независимост, самостоятелност и трезви разбирания. „Жivotът те зове, пише редакторката, отзови му се като гражданска и издигни в себе си присъщите за жената ... високи гражданска добродетели“²². Списанието провежда и специална анкета сред читателките си, „най-просветени и интелигентни гражданики“, за уместността от реформа в девическото средно образование. Категоричните ѝ резултати дават основание Ж. Божилова

да изпрати докладна записка до министъра на просвещението, в която да оцени като „пагубно“ евентуалното закриване на девическите гимназии за сметка на пансиони за домакини, които биха заменили сериозната подготовка за участие в обществения живот и народното стопанство със създаване на „празна, будоарна жена“. Младите българки, смята списанието, се нуждаят от въвеждане на практически предмети и на гражданска наука в средната степен и от държавни професионални училища, но никак от институции, които самият живот отрича²³. В потвърждение на това Лидия Шишманова пространно излага съвременните теории, отричащи интелектуалната непълноценост на „втория пол“ спрямо мъжете и завършва с провокационен въпрос: „От полубог той [мъжът] става същество, достойно за съжаление. И тогава с какво право ще нарича той жената – подолно същество?“²⁴.

Проблемите на образованието сп. „Гражданка“ естествено свързва с реформата от 1909 г. – правото жени със средно образование и над 25 г. да могат да бъдат избирани за училищни настоятелки²⁵. Гласуването през февруари 1911 г. става повод да се коментира ролята на жените като майки и потенциални училищни настоятелки. Ж. Патева приветства промяната, но критикува отнемането на активно избирателно право на жените, въведените възрастови и образователни цензоре, необходимостта за поставяне на кандидатурите от политическите партии. Не фигурантки, а самостоятелно участващи жени биха станали гаранция за пълно обхващане на децата в началното училище, за наемането на добри учители, за въвеждането на безплатни учебници и отпускането на храна и дрехи на бедните деца²⁶. Анализирайки избора на настоятелки в София и Нова Загора, главната редакторка оптимистично заключава, че фактически всички партии са застанали зад идеята за женско равноправие, че „обществото вече толерантно се отнася“ и се подготвя „почвата за премахването на един с нищо неоправдан днес възглед за безправието на жената“²⁷.

Тази прогноза е твърде смела за времето си и още повече по отношение женското право на глас. В списанието постоянно се печатат материали за разрешаването на въпроса в Скандинавия, за борбите на супражетките в Англия и т.н. В български контекст проблемът се обсъжда по повод изборите за Велико

народно събрание, замислените промени в Търновската конституция и при въвеждане на пропорционална избирателна система. Използвайки реформата, БЖС внася искане до парламента за включване на жените в числото на избирателите. На страниците на списанието това се мотивира с теорията за естествените човешки права, с принципите на справедливост и равенство, с промените в стопанския и културния живот през Модерната епоха, с навлизането на жени в сферата на труда и науката, и с прецедентите в други държави. Но предвид незаинтересоваността на партиите от подобна промяна, К. Конова и Ж. Патева сочат възможните средства на българското женско движение – лобиране сред мъжете-депутати или съдебни искове за включване в избирателните списъци²⁸. Това означава значително по-умерена тактиката на БЖС от тази на съюз „Равноправие“.

Политическите права на българките обуславят и професионалната реализация на дипломираните юристки, недопускани до съдебни длъжности и адвокатска практика с аргумент, че не са гласоподавателки. В периода 1907 – 1912 г. БЖС засилва натиска си към властите: подава молби до министъра на правосъдието, петиции от името на студентките, изложения до депутатите и свиква голям митинг в София, подкрепен от радикали, народняци, широки социалисти. Сп. „Гражданка“ също многократно се спира на „неоснователните и незаконни пречки“ пред правистките, но в статиите не се сочи начин да преодоляват на ситуацията²⁹.

Отнемането на практика на юристките е част от фундаменталния въпрос за правото на труд на жените и допускането им до т. нар. „мъжки“ професии. Сп. „Гражданка“ внимателно го изследва както теоретично, така и с помощта на социологическа анкета на БЖС. Според Ж. Патева, включването на жената в обществения труд е исторически представено, но трябва да е придружено от държавна намеса – закони за предпазване здравето на жената и нейното поколение и социални подобрения (електрификация, водоснабдяване)³⁰. Коментирайки анкетата, Ж. Патева и Юл. Малинова констатират, че въвличането на жените в сферата на наемния труд е не обратим процес и не е свързан с възраст и семейно положение. Същевременно жените практикуват предимно позволени професии, като ниско квалифицирани работници, при тежки условия и символично

заплащане. Изводът и на двете авторки е, че това няма да се промени, ако общество то не се заеме с Женския въпрос не като отделен, а като част от общите социални проблеми³¹. Изход от това двете ръководителки на БЖС виждат в женската солидарност и сдружаването. Не случайно на страниците на списанието се публикуват данни за женските дружества в цялата страна, за хода на конгресите на БЖС и на Международния съюз за политически права на жените в Стокхолм³².

БЕЛЕЖКИ

¹ **Даскалова, Кр.** Образование на жените и жените в образованието на възрожденска България. – ГСУ, Център по културознание, 1992, т. 85, с. 7.

² **Даскалова, Кр.** Жените и книжнината. – В: Българска книга. Енциклопедия. С. 2004, с. 171–172.

³ **Карима, А.** Женското движение у нас (неговото минало, настояще и бъдеще). – В: О тсянката на историята: Жените в българското общество и култура. С. 1998, с. 198.

⁴ **Даскалова, Кр.** Българските жени в социални движения, закони и дискурси (1840 – 1940). – В: О тсянката ..., с. 24.

⁵ Женски труд, 1904, № 4.

⁶ **Български** женски съюз 1901 – 1931. Юбил. сб. С., 1931, с. 13, 24; **Карима, А.** Внасяме ли ние разцепление? – В: О тсянката..., с. 218–224; **Карима, А.** Ние. – Пак там, с. 225–229.

⁷ **Карима, А.** Женското движение у нас..., 210–215.

⁸ По това време излизат списанието на символистите като „Наблюдател“ (ред. Ант. Страшимиров, 1910 – 1911) и „Бисери“ (ред. Ив. Андрейчин, 1911 – 1914). Единственото по-сериозно и с политически характер е сп. „Демократически преглед“ (ред. Т. Владиков, 1902 – 1928).

⁹ Сведения за нея: **Димитрова, Д.** „Ако мога да помогна на всички страдащи“. – Лада, 1990, № 2, с. 22–23.

¹⁰ По това време тя превежда „Ж. Санд – за нейния живот и литературна дейност“ 1898, а вече са излезли преводите на редица трудове: от К. Конова (С. И. Бардина. Живот и дейност. Габрово. 1888, 1894; **Тарасов, И. Т.** За образованието на жените. Севлиево, 1890, 1893, 1896; **Шашков, С. С.** По въпроса за жените. Севлиево. 1890; Загубата от незнанието. Севлиево, 1890), от Д. Негенцов (Брант, Б. Съвременната жена и нейното положение в Европа и Америка. Севлиево, 1897), от Н. Габровски (Бебел, А. Жената и социализът. Търново. 1893), от А. Изворов и Д. Икономов (Безобразов, П. В. Съвременното състояние на жената. 1895).

¹¹ **Болести** на волята. 1903; Разногласията в БЖС. Бургас. 1903; В помощ на жената. Пропагандна брошура. 1910.

¹² **Цонев, Б.** Показалец на женския труд у нас. С. 1911, с. V–VII. По-късно Патева участва в основаването на Международната женска лига за мир и свобода в Хага (1915) и учредява Женски комитет „Траен мир“ в Бургас (1918), който се превръща в Българска секция на Международната лига (1925). По тази линия тя участва в конгресите на Лигата в Християния, Хага, Рим, Дъблън и Белград (1920 – 1931), кореспондира си с известни активистки на женското движение за мир. Пацифистките ѝ убеждения са мотив за участието ѝ в митинги за мир и против смъртното наказание. Патева е активистка на движението за трезвеност и почитателка на идеите на Толстой и Ръорих.

¹³ **Стоянов, В.** Защо съм избраник. Електронно издание. Варна. 2002. www.liternet.bg/publish/vstoianov/izbranik/1.htm # d

¹⁴ Гражданка, I, 1911, № 1, с. 5. Вместо програма. Списанието вероятно заимства заглавието на друго издание, съществувало само за година – сп. „Гражданин“ (Пловдив, 1904), редактирано от Ст. Киров и Ив. Толев. То е близко до радикалдемократическото крило на ДП и публикува правни анализи.

¹⁵ **Малинова, А.** „Гражданка“. – В: Периодика и литература. т. 4, 1911 – 1917, С., 1995, 32, 34–35.

¹⁶ Това може да се открие и в биографиите на родените 60–70-те год. на XIX в. Ек. Каравелова 1860 – 1947 и Елена Радева-Петрова 1874 – 1926. Първата е създателка и председателка на женското културно дружество „Майка“ в продължение на повече от 30 г., независимо от ангажиментите си с БЖС и с българската секция на Международната женска лига за мир и свобода. Втората е една от ръководителките на Добруджанския женски съюз и председателка на Дружеството на българките с висше образование и смята, че обществената активност на жените е дълг, равен на семейните задължения.

¹⁷ **Jenny.** Жената гражданска. Обществената корупция. Един дълг на българката. – Гражданка, I, 1911, № 2, 33–37; Жената-майка. За свободата на народа. – Дълг на възпитанието. – Пак там, № 4, 97–100.

¹⁸ **Jenny.** Българското дете пред съда на своята майка. – Пак там, 101–105; **Jenny.** Положението на майката и майчиното покровителство у нас. – Пак там, II, 1912, № 7. Статиите на Божилова са едни от първите, които поставят остро тези въпроси и дават тон за обществения дебат след 1919 г. Те са също в унисон с появата на закона за детския и женския труд 1905, на института на учителите-лекари 1905, на увеличаване годините за подлежащо обучение в закона за народното просвещение 1909. Въпреки това и наличието на частни благотворителни сиропиталища, приюти и трапезарии до Първата световна война няма

цялостна правна и законова основа за закрила на децата в България. Вж. **Попова, Кр.** Националното дете. Благотворителната и просветна дейност на Съюза за закрила на децата 1925 – 1944. С., 1999, с. 68–74.

¹⁹ **Jenny.** Обществена самопомощ. – Гражданка, I, 1911, № 2, 38–43.

²⁰ Библиография. – Пак там, 63–64; Емиграцията и жената. – Пак там, II, 1912, № 2, 43–44.

²¹ Конгресът на Българския женски съюз. – Пак там, № 5, с. 132; с. 154.

²² **Jenny.** За съвременната българска девойка. – Пак там, I, № 1, 15–18.

²³ За девическото средно образование. – Пак там, № 1, 19–23; По анкетата за девическото образование. – Пак там, № 2, 60–63; **Божилова-Патева, Ж.** Върху девическото средно образование. – Пак там, II, № 1, 7–8.

²⁴ **Шишманова, А.** Жената и науката. – Пак там, № 2, 37–42.

²⁵ **Манафова, Р.** Култура и политика. България в навечерието на Балканската война. С., 1987, с. 29.

²⁶ **Jenny.** Училищното настоятелство и участието на жената в него. – Гражданка, II, 1912, № 2, 33–37.

²⁷ **Божилова-Патева, Ж.** Отношението на нашето общество към началото на женска равноправност. – Пак там, I, № 9, с. 286; II, № 3, 67–68.

²⁸ **Schirmacher, K.** Дами ли са това? – Пак там, 80–82; Защо искаме да се дадат изборни права на жената. – Пак там, 159 сл.; Жената-гражданка. Българската жена пред Великото народно събрание. – Пак там, I, № 1, 6–11; **Jenny.** Нашите партии за българската гражданска. – Пак там, № 3, 65–69; Законопроектът за пропорционалната изборна система и женското равноправие. – Пак там, II, № 2, 57–58; **Андреев, Н.** Кои политически течения ще реализират равноправието на българката? – Пак там, 50–52; **Конова, К.** Българката за равноправието. – Пак там, № 5, 154–159.

²⁹ Български женски..., с. 53–54; Въпросът за юристките в Народното събрание. – Гражданка, I, 1911, № 3, с. 71–72.

³⁰ **Jenny.** Домашният труд и положението на жената. – Пак там, II, № 3, 88–92; **Jenny.** Злоупотребление на женската сила. – Пак там, № 4, 102–111.

³¹ **Jenny.** Трудовото положение на българката. – Пак там, I, 1911, № 8, 225–232; **Малинова, Юл.** Една анкета на женския труд в София. – Пак там, II, 1912, № 3, 82–88; № 4, 97–102; № 5, 134–140.

³² Анкета върху женските дружества. – Пак там, II, № 1–5; **Божилова-Патева, Ж.** Конгресът на БЖС. – Пак там, № 5–6, 129–133; Същата. VI Интернационален женски конгрес. – Пак там, I, № 7, 193–207.

НОВИ КНИГИ

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. СВ. КИРИЛИ МЕТОДИЙ“

адрес: гр. Велико Търново 5000

тел.: 062/618 295

ул. „Теодосий Търновски“ 2

тел.: 062/63 11 76

e-mail: vtu_press@abv.bg

GSM: 0889/02 06 24

Организатор издателска дейност,
маркетинг и реклама – Иван Иванов

„Геоурбанистика“, **Марин Деведжиев**

„Шлагерният дискурс в литературата“, **авт. колектив**

„Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език. Сложно изречение“, **Ленка Радева**

| Сборник специализирани текстови для перевода“, **авт. колектив**

„Търновска книжовна школа“, т. 7, **авт. колектив**

„Методика на обучението по български език“, Ст. **Стефанова, Д. Димитрова**

„Из историята на европейската интеграция: поглед от Русия и България“, **авт. колектив**

Списание „Архив за поселищи проучвания“, кн. 1–2, 2005 г.

Списание „Педагогически алманах“, кн. 1–2, 2003 г.

„Историята като полифония“, **Петко Ст. Петков**

„Специализираните морфологични средства за изразяване на притежание във Ватиканския палимпсест“, **Мария Мъжлекова**

„Книгоиздаване и философска култура“, **авт. колектив**

„Геополитиката на България“, **Марин Деведжиев**

| Доклади от конференцията „Оперативната теория и литературоведските и езиковедски изследвания“ (на френски език), **авт. колектив**

„От словосъчетание към изречение“ (сборник с упражнения по избрани проблеми по немски синтаксис), **авт. колектив**

| Сп. „Епохи“, кн. 3–4, 2000 г.

„Приносът на Историко-юридическия факултет за развитието на българското образование и наука“, **авт. колектив**

„Димо Кърчев между литературата и политиката“, **авт. колектив**

„Философия и език“, (бид. Диоген), **авт. колектив**

„Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. Михаил Виденов“, (теми: теория на книжовните езици, социолингвистика: езикови ситуации извън България, социолингвистика: езиковата ситуация в България, психолингвистика и паралингвистика, лексикология, граматика и стилистика), **авт. колектив**

ДЕПОЗИТЪТ НА ПЕЧАТНИ И ДРУГИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ – ПРОМЕНИ В ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО И ПРАКТИКАТА

Н.с. Христо Вълчев

С приемането на първия у нас самостоятелен нормативен акт за депозита – „Закон за депозиране печатни издания в народните библиотеки“ (31.I.1897 г.) България става деветата европейска страна с такова законодателство (7, с. 10). Това събитие неслучайно е факт сравнително скоро след Освобождението ни от пет века турско иго, неуспяло въпреки разрушенията, асимиляцията и над 8-те милиона избити „гяури“ да унищожи българския дух, писменост и култура. Духовният подем през Възраждането се ускорява и засилва в условията на свободна България, расте желанието да преодолеем изостаналостта във всички области на живота, като сверим часовника си с развитите европейски страни. Затова наред с откриването на много училища и библиотеки, на издателства с бързо увеличаваща се книжовна продукция, се налага идеята за необходимостта от запазването ѝ чрез депозиране в народните библиотеки, осигуряването на достъп до нея и регистрирането ѝ в национална библиография. (И досега това са трите най-важни цели на депозита!) Развитието на тази идея започва още през 1879 – 1880 г., а през 1881 и 1883 г. с текстове в законите за печата депозирането временно е уредено нормативно съответно в НБ в Пловдив и София. През 1889 и 1893 г. са изгответи самостоятелни законопроекти за депозита, но бюрократичните бариери не им дават път. (За предисторията на първия ни закон в тази област – Вж 4, с. 1–4). Нужна е била личността на Константин Величков, за

да се увенчае с успех започнатото дело. Като министър на народното просвещение, той внася за обсъждане в НС през декември 1896 г. третия по ред законо-проект за депозита. НС го приема без проблеми, с пълното съзнание за важността на такъв закон за съдбата на българската книжнина и запазването ѝ като основна част от нашето културно наследство. Впоследствие, със законите от 1920 и 1945 г. и измененията и допълненията към тях от 1925, 1942 и 1951 г., се обогатява и усъвършенства нормативната база за депозита, броят на задължителните екземпляри от печатните произведения се променя последователно от 4 на 10, 6, 7, 20, 15, респ. се увеличава броят на депозитните библиотеки и т.н. Указ № 1367 (на Държавния съвет) от 1976 г. заедно с Правилника за прилагането му е най-изчерпателният акт в тази област и в много отношения – най-сполучливият (особено за периода до 1989 г.). В него освен три степенното депозиране според тиража на 3, 6, или 20 екз., са разширени целите, обектите и субектите на депозита, прецизираны са отговорностите, дейността по контрола и мн. др. (Сред включените нови обекти са също филми, пощенски марки, ордени и т.н., които се депозират в съответните учреждения и не ни интересуват в тази статия.) След 1989 г. и най-вече към средата и през втората половина на 90-те години проблемите по изпълнението на Указ 1367 нарастваха лавинообразно с увеличаването на нововъзникващите частни печатници и издателства и приватизирането на

държавните. В резултат на неадекватната при новите условия нормативна база, на неефективността на контрола и поради ред други фактори, количеството на недепозирани издания растеше прогресивно с всяка следваща година. Проблемите бяха подробно изложени в статии (Вж 3, 5, 6, 9 и 10), в докладни до ръководството на НБКМ и в МК, както и в концепция, изпратена в МК, като общият извод беше за необходимостта от нов Закон за депозита (осъзната впрочем още през 1992 г. и намерила израз в изработен тогава неосъществен проект). Едва през 1998 г., по инициатива на УС на СБИР (Съюз на библиотечните и информационните работници), работна група от трима души, в която бях включен и аз, бе натоварена със задачата да изготви законопроект за депозита. Поради появилите се принципни различия между нас, споделени и от по-тесен кръг библиотечни специалисти, в крайна сметка по предложение на УС бяха изработени два законопроекта.

След разширено обсъждане на национален семинар бе взето решение проектите да се обединят с оглед на преобладаващите мнения и препоръки, но това не се случи. Макар и в различни аспекти и степен, двата проекта бяха съобразени както с българските традиции, така и с европейските законодателства за депозита на близо 20 страни (в края на 1997 г. изпратихме подробна анкета на около 30 НБ в Европа). Проектите бяха предоставени чрез различни библиотечни организации на тогавашния председател на Комисията по култура в НС г-н Стоян Райчевски. Той обеща да съдейства за разширяване на работната група с цел обединяване на проектите, но това не бе извършено. След близо двегодишното им отлежаване, през април 2000 г. в пленарната зала се появи на първо четене законопроект-хибрид. Той съчетаваше двата варианта по-скоро механично, с немаловажни пропуски, неподходящи текстове и объркана структура. Така или иначе, след ред обсъждания и включване на нови текстове и промени, на 15.XII.2000 г. Законът бе приет и влезе в сила от 1.I.2001 г. По този начин се създадоха предпоставки за нормализиране на действащта по депозирането – преди всичко защото в сравнение с Указ № 1367 новият закон отговаря много по-адекватно на актуалните условия в страната. Освен това, по съдържанието си той е близък до съвременното „средностатистическо“ европейско законодателство – казано доста условно, понеже няма никакъв общ модел (спецификата на

материята, традициите и комплекс от други фактори обуславят някои съществени разлики в законите за депозита на повечето европейски страни). Тук имам предвид по-скоро такива общи черти като включването сред обектите на депозиране на съвременните носители на информация, обединени в Закона с термина „произведения, тиражирани върху електронен носител“. Обща черта са най-често и целите на законите, наличието на санкции за неизпълнението им (макар и различни) и др. Общ елемент е също намаляването в новите закони на бившите социалистически страни на максималния брой на депозитните екземпляри – при нас от 20 на 12 екз. (когато тиражът е над 300 бр.). Иначе немалко от текстовете са близки само в законите на отделни страни (за това кой депозира, централизиран или не е процесът, колко са екземплярите и т.н.), а други текстове са строго индивидуални и понякога са без аналог. Например три-степенното разграничаване на депозита според тиража, възприето в новия закон от Указ 1367, е наша традиция и считам това разделение за нормално: 3 екз. при тир. до 100 бр., 6 екз. при тир. от 101 до 300 бр. и 12 екз. (вместо предишните 20) при тираж над 300 бр. Между другото, поради механичното съчетаване на предложенията, в пленарната зала на второ четене на закона в текста на Комисията по култура бе записано: 3 екз. при тир. до 100 бр. и 12 екз. при тир. над 100; едва след моя аргументирана бележка, внесена чрез депутатката Ева Жечева, беше прието по-справедливото разделение на три степени. Пак по недоразумение, НБКМ без малко щеше да бъде лишена от депозит на звукозаписи, при положение че ги получава още от 1965 г. Що се отнася до произведенията на електронен носител или т.нр. електронни документи (електронни книги на дискети, различни видове дискове, вкл. мултимедийни продукти), разнообразието и спецификата им, както и въпросите на депозирането и тяхното използване, изискват отделно разглеждане и затова не са обект на внимание тук. Акцентът по-нататък ще бъде върху двете според мен най-важни промени в новия закон – броят на екземплярите и смяната на системата за депозиране.

Броят на депозитните екземпляри на книгите и периодичните издания с основание беше сред най-дискутираните въпроси особено през втората половина на 90-те години. Непомерно високият при новите условия брой от 20 екз. и изискването за 2 екз. от всяка допечатка (което отпадна при новия закон)

станаха конфликтна точка на интересите на автори, издатели и печатници, от една страна, и на НБКМ като изпълнител на Указ 1367, от друга. По-горе цитирах няколко от статиите в приложения списък, посочих за докладните и концепцията – всички те засягаха този проблем. Въпросът беше с колко екземпляра да бъде намален максималният брой. Изразеното от мен становище, което и днес считам за правилно, е че намаляването трябва да е умерено, а не радикално и броят на екземплярите не може да бъде избран произволно, а да се съобрази с цял **комплекс от фактори**. Тези от тях, за които вече съм писал, тук само ще маркирам. Причините за избраните в закона 12 екз. като максимален брой при тираж над 300 са следните.

1. Традициите. Неслучайно се спрях отчасти на над 100-годишната история на нашето законодателство за депозита, която е почти неизвестна на обществото ни, вкл. на издателската гилдия. НБ в София и Пловдив получават депозит от 1897 г., НБ във В. Търново от 1920 г., НБ-Шумен – от 1922 г., УБ – от 1925 г. Показателно е, че до МНП от директорите на НБ в София е имало предложения депозитни да станат също: през 1922 г. – библиотеката във Видин (8, с. 272), а през 1927 г. – библиотеките в Бургас и Горна Джумая (8, с. 309). Т.е., **идеята за разширяване на кръга от депозитни библиотеки у нас датира още от 20-те години на XX век**. НБ във Варна и Бургас са с депозит от 1945 г., ЦБ на БАН – от 1947 г., РБ в Благоевград – от 1951 г., Столичната библиотека и РБ в Русе – от 1976 г. Освен повече или по-малко дългия период на получаване на депозит, всички тези библиотеки са в градовете с университети и други ВУЗ, като РБ (някои от тях наричани още народни) са общодостъпни и обслужват всички категории читатели, а УБ към СУи ЦБ на БАН чрез филиалната си мрежа са на разположение на научните кадри и студентите. В Правилника към Закона библиотеките са подредени в зависимост от броя на екземплярите по депозит, като според тематиката някои издания се насочват по предназначение към подходящите специализирани библиотеки и така стигат точния си адресат (2, с. 3-4). Освен това, чрез системата на МЗ (междубиблиотечното заемане) сегашните депозитни библиотеки осигуряват **относително равномерен и равнопоставен достъп на потребителите от своите и съседните региони на страната до българската книжовна продукция**, което е важно условие за

изпълнението на Програмата на ИФЛА и ЮНЕСКО за универсалната достъпност на публикациите.

2. Финансирането. Колапсът в субсидирането на библиотеките ни при „прехода“ е отразен в немалко публикации. Закупуването на българската книжнина през периода е намаляло с десетки проценти, а в някои от депозитните библиотеки – дори в пъти спрямо депозираните издания. Според изследване от 2000 г. разходите за библиотеките в страните от ЕС са средно 35 евро на жител (в Дания 86 евро!), в страните-кандидатки са към 5,6 до 10,9 евро, но у нас – 0,9 евро (12).

3. Книгоразпространението. Липсата на система в тази област все още е факт и не може да замени депозита за въпросните библиотеки, особено на фона на неритмичното и осъкдно финансиране. Освен това всички издания с нетърговски характер се набавят почти единствено чрез депозит (рядко и от дарения).

4. Библиографската база. Източниците за подбор на издания напоследък се увеличиха (вкл. в Интернет). Те обаче нямат информационната стойност на национални издания от рода на „букс ин принт“. Финансовият въпрос също остава открит.

5. Автоматизацията на библиотеките все още е недостатъчна, на различни нива и степен на съвместимост, да не говорим за автоматизирана мрежа на национално равнище.

6. Покупателната способност. Постоянното намаляване у населението ни в периода и същевременно драстичното поскъпване на книжовната продукция принуждават все повече хора да ползват библиотеките. Затова, предвид и на изброяните дотук фактори, радикалното съкращаване на депозитните екземпляри (resp. библиотеки) ще доведе до големи диспропорции между увеличения читателски поток и рязко намалените възможности на библиотеките.

7. Сравнението с другите страни в Европа. Освен с българските условия и традиции, изложени в мотивите дотук, броят на депозитните екземпляри в новия Закон е съобразен и с чуждестранния европейски опит. За съжаление, в обществото ни през последните 10-на години се носят слухове и се правят изказвания, които към непознаването на собствената ни история добавят невярна информация за депозита в чужбина. Например още през 1996 г., в бр. 2/3 на сп. „Библиотека“, с. 25, тогавашният председател на АБК г-н Игор Чипев пише: „В цял свят депозитните

библиотеки са само националните и задължителните бройки се движат от 2 до 4 екземпляра максимум." В това твърдение има две неистини. Първо, в почти всички страни (и не само в Европа) освен националните библиотеки депозит получават от десетилетия и други библиотеки и институции. Второ, от 19 европейски страни със законодателство за депозита **количество на задължителните бесплатни бройки на национално равнище (без да се смята регионалния депозит в случая с Полша) варира от 2 до 17 екземпляра за книгите и от 2 до 25 екземпляра за периодичните издания.** Това личи от Приложение № 1 „Списък ...“. Той дава макар и частична представа за разнообразието, свързано с различни традиции, развитие и условия в отделни европейски страни, немалко от които са с вековен опит в областта на депозита. При съпоставяне на данните можем да установим, че в 10 от страните (Беларус, Естония, Ирландия, Латвия, Молдова, Норвегия, Португалия, Словакия, Словения и Финландия) съотношението депозитни екземпляри/население (а най-често и територия, макар и като по-маловажен елемент), сравнено със съотношението на тези фактори у нас, показва следното: дори максималното количество от 12 екз. депозит (което е за издания с тираж над 300 бр.) **не надвишава средното равнище, а в няколко случая е и под него.** Освен това, всички от 10-те страни са малко или много по-добре от нас по отношение на финансирането, автоматизацията и другите показатели, които по-рано разгледах.

Не е в наша полза съпоставката само с Унгария и Чехия. С тях също бихме могли да се сравняваме. Но освен че като 10-те и те са далеч пред нас по въпросните показатели, имат и друго предимство: в Унгария отпадналите от предишния закон библиотеки с общо 10 деп. екз. са компенсирани с платен депозит, финансиран от държавата, а в Чехия от 2003 г. 17 библиотеки също получават платен депозит от книги. С останалите страни в Списъка, въпреки различията между тях, няма смисъл да се сравняваме. Великобритания, Германия, Дания, Франция и Швеция са **сред най-богатите държави в света, при това със стари традиции и много големи успехи в книжовното и библиотечното дело и на тях повече бесплатни екземпляри по депозит не са необходими** поради следните четири фактора:

– солидно финансиране и инвестиции в библиотеките (особено фрапиращ е случаят с Дания, в

която според цитираното вече изследване от 2000 г. изразходваните финансови средства от библиотеките за жител са средно 86 евро, а за България – 0,9 евро);

– изключително богата библиографска база за подбор на литература;

– безупречна книготърговска мрежа;

– висока степен на автоматизация на библиотеките и на интегрирането им в информационни on-line системи от всички видове и на всички равнища.

Тоест, всички условия, които днес липсват у нас. Специално Франция, Германия и Великобритания не биха и могли да съхраняват повече депозитни екземпляри поради огромния обем на годишната си книжовна продукция от десетки хиляди заглавия. Безсмислено е също да се сравняваме с Русия поради нейните мащаби и особености (вкл. наличието на голям брой платени деп. екз.), както и с Полша (най-вече заради населението ѝ – 39 милиона). С относително високия си брой деп. екз. (17 + 8 за част от заглавията) Полша пък не издържа сравнението с посочените по-горе големи западни държави, но тя няма техните перфектни условия за развитие. Изобщо освен основата за съпоставка деп. екз. /население (и отчасти – територия), не по-малко важен е и **комплексът** от показатели, на които се спрях (традиционните, финансиране и т.н.). Неслучайно наред с факта, че има известна зависимост между броя на деп. екз. и общото развитие на страната (често по-слабо развитите страни получават повече екземпляри безплатен депозит), същевременно неведнъж традициите и други специфични причини обуславят различен брой екземпляри в страни с близки и/или съпоставими характеристики по отношение на финансов статус и политика, книжовно и библиотечно дело, общокултурно равнище и т.н. (напр. Франция и Германия, Латвия и Естония, Чехия и Словакия и др.). Затова прибръзнатото и опростенческо третиране на въпроса за броя на деп. екз. по принцип и в частност у нас би било погрешно. Уместно за случая е да се припомни един често цитиран в документи и публикации текст – на чл. 128 от Договора на Европейския съюз, подписан в Маастрихт: „**Общността (на страните от ЕС – б.м.) допринася за развитието на културата в държавите-членки, като зачита техните национални и регионални различия и изтъква общото културно наследство**“.

Като говорим за развитие на културата, към приведените дотук аргументи може да се добави още

един факт. Не е вярна тезата, че увеличение на деп. екз. след II св. война е имало само в социалистическите страни. Ето няколко примера за този процес в други страни:

- Ирландия – 6 деп. екз. + 4 при поискване до 1938 г.
- 8 деп. екз. + 5 при поискване днес;
- Норвегия – 1 деп. екз. до 1938 г.
- 7 деп. екз. днес;
- Финландия – 3 деп. екз. до 1938 г.
- 6 деп. екз. днес;
- Франция – 2 деп. екз. до 1938 г.
- 7 деп. екз. (12 за детско-юношеска л-ра) днес;
- Швеция – 4 деп. екз. до 1938 г.
- 7 деп. екз. днес.

(За данните до 1938 г. Вж 11, р. 38-45).

Увеличаването на деп. екз. в тези и други страни е свързано с развитието след II световна война на всички области на културата, вкл. на библиотечното дело, нарастването на книгоиздаването и на читателските нужди и интереси. Затова и в България, в която до 1945 г. през различните периоди деп. екз. са били съответно 4, после 10, 6 и накрая 7, дори при друг исторически път след войната посочените току-що явления най-вероятно щяха да наложат известно увеличение (макар и не до 20 екз. при Указ 1367) на бройките за депозит, особено като се има предвид и споменатата по-рано тенденция за нарастването им още през 20-те години на ХХ век. Тоест, наред с всички досега изтъкнати причини и сравнения, последният аргумент също показва, че определянето в новия ни закон на 3, 6 или 12 деп. екз. (само за издания с тираж над 300 бр.) има своите основания. Впрочем, в подкрепа на този аргумент, освен примерите с цитираните 5 страни може да послужат и данните за бивши социалистически страни, които до II св. война и днес не са такива и също имат нови закони за депозита:

- Полша – 2, 3 или 4 деп. екз. за различни изд. + 6 при поискване до 1938 г.
- 17 деп. екз. пълен + 8 екз. частичен депозит днес;
- Унгария – 2 деп. екз. + 1 или 2 при поискване до 1938 г.
- 6 деп. екз. (отделно 10 екз. платен депозит) днес;
- Чехословакия – 5 деп. екз. книги и 6 екз. за списанията – до 1938 г.

Днес:	– Чехия – 5 деп. екз. книги (отделно 17 екз. платен депозит) – 6 деп. екз. пер. издания;
– Словакия	– 14 деп. екз. книги – 25 деп. екз. пер. издания.

Въпросът за броя на деп. екз. е сложен, комплексен и досега не е разглеждан задълбочено у нас, затова му отделих по-специално внимание. Освен че най-главната функция на депозита е да бъде незаменим елемент от съхраняването на културното наследство на нацията (а и на част от световното културно наследство), той допринася и за развитието ѝ – като основна съставна част от библиотечната система, в която чрез системата на МЗ се мултилицира неговия ефект. (Неслучайно напр. в новия законосъдителен акт на Великобритания от 2003 г. се използва понятието „система на законния депозит“). Важността му изиска обаче и специфични преки икосвени облекчения за депозантите. На тези облекчения, както и на системата за депозиране и някои моменти от практиката по изпълнението на новия ни закон ще се спра в продължението на статията – в следващия брой на списание „Издател“.

Приложение № 1

Списък
на нови данни за безплатния задължителен депозит в библиотеките на европейските страни, от които получихме последните им закони в тази област и/или отговори на анкета, изпратена от нас в края на 1997 г.

(Данните са сврени и актуализирани по информация от Интернет през месец 05.2005 г.).

1. Беларус – (последен закон от 1996 г.) – 16 екземпляра книги и 23 екз. периодични издания; отделно някои библиотеки получават ПЛАТЕН ДЕПОЗИТ (не е посочено колко библиотеки). Население 9 899 000 ж., площ 207 600 кв. км.

2. Великобритания – (последен зак. акт от 2003 г.) – 6 екз. книги и 6 екз. пер. издания. 0% АДС за КН. ПРОДУКЦИЯ. Население 59,8 млн. ж., площ 243 000 кв. км.

3. Германия – (последен зак. акт от 1990 г.) – 2 екз. книги и 2 екз. пер. издания на федерално ниво + по 1 екз. (или повече? – липсват точни данни) във всяка от 16-те провинции, които имат отделно законодателство за депозита. Население 83 млн. ж., площ 357 000 кв. км.

4. Дания – (последен зак. акт от 1997 г., предстои допълнение в сила от 1 юли 2005 г.) – 2 екз. книги и 2 екз. пер. издания. Население 5 384 млн. ж., площ 43 096 кв. км.

5. Естония – (последен закон от 1997 г.) – 8 екз. книги и 8 екз. пер. издания. Население 1 367 млн. ж., площ 45 226 кв. км.

6. Ирландия – (последен зак. акт от 1999 г.) – по 8 екз. за книги и за пер. изд. + по 5 екз. при поискване. Население 3 917 203 ж., площ 70 282 кв. км.

7. Латвия – (последен закон от 1997 г.) – 14 екз. книги и 9 екз. пер. издания. БЕЗПЛАТНИ ПОЩЕНСКИ УСЛУГИ ЗА ДЕПОЗИТНИТЕ ПРАТКИ. Население 2 331 480 ж., площ 64 100 кв. км.

8. Молдова – (последен закон от 1997 г.) – 8 екз. книги и 8 екз. пер. издания. Има и ПЛАТЕН ДЕПОЗИТ (не е посочено за колко библиотеки). Население 4 489 657 ж., площ 33 700 кв. км).

9. Норвегия – (последен закон от 1989 г.) – 7 екз. книги и 7 екз. пер. издания. БЕЗПЛАТНИ ПОЩЕНСКИ УСЛУГИ ЗА ДЕПОЗИТНИТЕ ПРАТКИ. Население 4 524 066 ж., площ 323 877 кв. км без вътр. терит. води.

10. Полша – (последен закон от 1996 г.) – по 17 екз. за книги и за пер. издания + по 8 екз. частичен депозит. Население 39 млн. ж., площ 312 683 кв. км.

11. Португалия – (последен закон от 1982 г., промяна от 2003 г.) – 11 екз. книги и 11 екз. пер. издания. 5% ДДС ЗА КН. ПРОДУКЦИЯ. Население 10,2 млн. ж., площ 92 391 кв. км.

12. Русия – (последен закон от 1994 г.) – 16 екз. книги и 16 екз. пер. издания. Отделно много други библиотеки (не е посочена точна цифра) получават ПЛАТЕН ДЕПОЗИТ. Население 145 млн. ж., площ 17 млн. кв. км.

13. Словакия – (последен закон от 1997 г.) – 14 екз. книги и 25 екз. пер. издания. 6% ДДС ЗА КН. ПРОДУКЦИЯ. Население 5 379 455 ж., площ 48 845 кв. км.

14. Словения – (в уеб сайта на НБ не е посочена годината на последния закон) – 16 екз. книги и 16 екз. пер. издания. Население 2 млн. ж., площ 20 273 кв. км.

15. Унгария – (не е посочена год. на последния закон) – 6 екз. книги и 6 екз. пер. издания. Отделно 10 библиотеки получават ПЛАТЕН ДЕПОЗИТ. Население 10,1 млн. ж., площ 93 030 кв. км.

16. Финландия – (последен закон от 1980 г.) – 6 екз. книги и 6 екз. пер. издания. Население 5,2 млн. ж., площ 304 593 кв. км. без вътр. терит. води.

17. Франция – (първи в света зак. акт за депозита – 1537 г., последен закон от 1992 г.) – 7 екз. книги и 7 екз. пер. издания, по 5 екз. допълнително за детско-юношеска литература. БЕЗПЛАТНИ ПОЩЕНСКИ УСЛУГИ ЗА ДЕПОЗИТНИТЕ ПРАТКИ. 5,5% ДДС за КН. ПРОДУКЦИЯ. Население 59,3 млн. ж., площ 551 670 кв. км.

18. Чехия – (за книги – последен закон от 1995 г. с промяна от 2003 г.; за пер. издания – последен закон от 2000 г. с промяна от 2002 г.) – 5 екз. кн. и 6 екз. пер. издания. Отделно 17 библиотеки получават ПЛАТЕН ДЕПОЗИТ от книги. Население 10,23 млн. ж., площ 78 864 кв. км.

19. Швеция – (последен закон от 1995 г. с доп. от 1999 г.) – 7 екз. книги и 7 екз. пер. издания. Население 8,9 млн. ж., площ 449 964 кв. км.

Забележка: Данните за население и територия на страните са от американския годишник „Countries of the World – 2005“

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения. // Държ. вестник, 2000, № 108, 17–20.

2. Правилник за прилагане на Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения. // Държ. вестник, 2002, № 26, 2–5.

3. Вълчев, Хр. Актуални проблеми на задължителния депозит и формирането на библиотечната информационна политика в България. // Информационна политика в България – формиране и развитие в съвременните условия. Доклади... С., СБИР, 1998, 92–95.

4. Вълчев, Хр. Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – главен фактор в 100-годишната история на депозита на българската книжнина. (Доклад на Научна сесия за 120-год. на НБКМ). Ръкопис 18 с. Предстои публикуване в сп. „Библиотека“.

5. Вълчев, Хр. Новото законодателство за депозита – баланс между традиции, необходими промени, възможности и интереси. // Библиотека, 1998, № 3/4, 11–19.

6. Вълчев, Хр. Процес, който трябва да бъде овладян. // Библиотека, 1996, № 2/3, 25–36.

7. Зотова, Кремена. 90 години книга за българската книга. // 90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография. Сборник. С., НБКМ, 1988, 10–31.

8. Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София. По случай 50-годишнината ѝ. 1879 – 1929. С., Държ. печ., 1930. 360 с.

9. Тотоманова, А. Задължителният депозит – законодателство и изпълнение. // Полиграфия, 1995, № 2, 4–7.

10. Тотоманова, А. Проблеми на законодателството за задължителния депозит. // Библиотека, 1993, № 6, 8–13.

11. Le depot legal. Son organisation et son fonctionnement dans les divers pays. Paris, Inst. internat. de coop. intellectuelle, 1938, p. 38–45.

12. Vitiello, Giuseppe. Politique et legislation des bibliothèques. Perspectives européennes. // Bulletin des Bibliothèques de France, 2000, № 5, 19.

НОВИ ИЗДАНИЯ

ЧУЖДИЯТ ПЕРИОДИЧЕН ПЕЧАТ, ПРЕДОСТАВЯН НА ЧИТАТЕЛИТЕ НА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ – ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Калина Иванова

Идеята за написване на настоящата статия е породена от мисълта да направим по прозрачна и достъпна информацията, която се намира в чуждите периодични заглавия, които Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков“ комплектува в своите библиотечни фондове.

По силата на Закона за задължителното депозиране на екземпляри от печатни и други произведения (ДВ, бр. 108 от 29.12.2000г.) и Правилника за прилагане на този закон (ПМС №46 от 04.03.2002г.) великотърновската библиотека е депозиториум както за книги, брошури (всички видове, включително стандарти, патенти, каталози и отпечатъци от книги и статии), диплини и листови издания (афиши, лозунги, листовки) в тираж над 300 бр., но и на периодични издания (списания, бюлетини, годишници, периодични сборници, вестници, единични и юбилейни листове).

Правилникът регламентира библиотеката да бъде второ книгохранилище след Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, за извънстоличните вестници, което едновременно е предимство за читателите не само на нашата библиотека, но и за библиотеките от Централна Северна България.

В Правилника (Чл. 14 ал. 1 и 2) са обозначени и какви са сроковете на депозиране на столичните и извънстолични вестници, а именно: столичните в деня на издаването, а в 3-дневен срок се депозират извънстоличните вестници.

Периодичният депозит постъпва в Народна библиотека „П. Р. Славейков“ текущо всеки месец и се регистрира незабавно в електронния каталог на библиотеката.

Една от негативните страни при изпълнение на Закона е, че не са регламентирани условията и средствата за съхранение на този огромен информационен масив, който се натрупва с годините и който неминуемо се нуждае от все по-голямо пространство и средства за съхранение и ползване.

Разбира се, като голяма обществена библиотека, чиято основна функция е информационното обслужване на гражданите, библиотеката не може да разчита единствено на депозитните екземпляри и всяка година прави абонамент на периодични издания, които са най-четените и без които никоя библиотека не може да осъществява своите информационни функции.

Абонаментната кампания се осъществява от Отдел „Комплектуване, обработка, фондове и каталози“, които съгласуват своето мнение с колегите от другите отдели и филиали, съобразявайки се с интересите на читателските групи в различните структурни звена и най-вече с лимита на средствата отпуснати за годишния абонамент.

Библиотеката осъществява абонамент за българска периодика чрез „Български пощи“, чужди

списания и вестници, чрез „Артефакт“ и руска периодика чрез фирма „Индекс“ – ООД.

Като статистически данни за 2005 г. абонираните периодични заглавия са 120 за сумата от 10 212 лв.

Чрез кратки анотации ще акцентирам на някои специализирани чужди списания от различни области на знанието, които биха прездизвикали интерес в читателите ни.

Преди всичко ще запозная читателската аудитория и студентите по библиотекознание със специализираното списание на английски език „American Libraries“, издание на Американската библиотечна асоциация. В списанието можете да получите цялостна информация за годишната конференция на Американската библиотечна асоциация, която е най-старата и най-многобройна включва над 64 000 членове от 115 страни. Освен информация за изложбите и различните форуми по време на годишната конференция в списанието се публикуват материали за реализирани иновационни проекти в американските библиотеки, за програми, които разширяват материално-техническата им база за различни кампании, подпомагащи дейностите на библиотеките, за това какви са разликите между библиотекаря и обикновения информационен консултант и др. В списанието се помещава информация и от цял свят. Така например в бр. 4 от 2005 г. четем, че в Иран с официална церемония на президентът Мохамед Катами е открита новата сграда на Националната им библиотека, въпреки международното напрежение, предоставящи на всеки читател отлични възможности да мисли за книгите и техните ползи, както и да се наслаждава на модерната обстановка и спокойствието и справедливостта в библиотеката.

Чрез богатия снимков материал за интериора и сградите на американските библиотеки списанието е полезно за колегите библиотекари с идеи и хрумвания, които могат да се приложат в нашите библиотеки, разбира се съобразявайки се с българската среда и финансовите възможности.

В списание „Reader's Digest“, което получаваме като дарение едновременно от Британския и Американския културен център можете да преоткриете нещо бързо „смилаемо“ за нови лица, места, тенден-

ции, приключения и туристически атракции, екскурзии, информация за нови книги, благотворителност, и още много други теми.

Друго специализирано издание на английски език е „Happy Weekend“, издание на Media MM Ltd. Като английската версия се превежда от Master Language Center и се разпространява в Германия, Великобритания, Испания, Русия и др. Това е списание за туризма, почивката и свободното време. Тук освен информация за българските планински и морски курорти, читателите могат да научат за известни туристически дестинации в Европа и света, както и за големи музейни вериги.

За читателите и студентите, знаещи руски език, интерес могат да представляват специализираните научни издания като: „Вопросы истории“, „Вопросы литературы“, „Вопросы психологии“ и „Педагогика“. Научното списание „Вопросы истории“, което излиза ежемесечно и се ползва от научни авторитети, преподаватели и студенти по история благодарение на правдивото и обективно отразяване на актуалните проблеми в историческите науки вече има и електронна версия на адрес: <http://online.eastview.com/projects/VI>.

Литературоведското списание „Вопросы литературы“ предоставя възможност на читателите, чрез обзори, рецензии, а също и откъси от най-новите произведения на авторите да се информират за литературните тенденции в Русия.

Научното списание „Вопросы психологии“ както и останалите 2 заглавия имат почти 50-годишна история и традиционно да присъстват в ежегодния абонамент на чужди издания на Народна библиотека „П. Р. Славейков“. Тревожна е тенденцията, че те намират все по-малко ползватели, тъй като младите хора все по-рядко избират руския език за изучаване.

Други издания на руски език, които биха запълнили много от свободното време на нашите читатели или помогнали да се развие пълноценно тяхното хоби са списанията „Бурда“, „Donna“ и „Verena“ за мода, шев и най-новите модни тенденции в света.

За мъжката читателска аудитория са предназначени заглавията: „Моделист-конструктор“ и „Радио“. В бр. 5 от 2005 г. са поместени статии и

инструкции за направата на ракетни модели, самолети и др. летателни съоръжения. Читателят може да получи и първите си уроци по дърворезба, как да си слободи сам каравана, шкаф на една подпора и много други полезни идеи от типа „Направи си сам“.

В областта на изкуството по абонамент и най-вече като дарение от партньорската библиотека в гр. Иъл, щат Колорадо, САЩ отдел „Изкуство“ разполага с няколко заглавия, представящи статии и репродукции за художници и изобразителното изкуство.

Дарените заглавия от партньорската библиотека са „Art news“, „Art in America“ и „American artists“.

Благодарение на приятните спомени и впечатления от обслужването в отдел „Изкуство“ библиотеката получава ежемесечно като дарение от бивш наш читател, който живее във Великобритания английското списание „Modern painters“.

Читателите, които се интересуват от вътрешна архитектура и мебелен дизайн, както и как да реставрират някои стари мебели могат да се възползват от идеите и предложениета на френски език от списанието „Art & Decoration“, абонирано за ползване в отдел „Изкуство“.

Отново за свободното време и за тези, които се интересуват от приложни изкуства е списанието на испански език „Labores del Hogar“. Списанието предоставя крошки и скици на ръкodelия и плетива, но в него можете да намерите и информация за кулинарни специалитети, нова козметика и как да си направите сами накити.

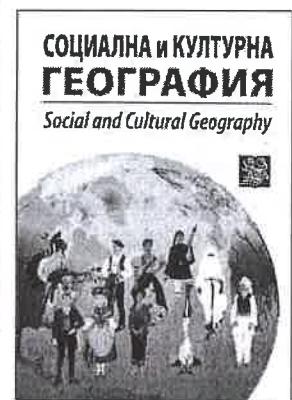
Разбира се, заглавията, които споменах не са толкова много и едва ли сме задоволили всички интереси на читателите, но все пак желанието на колегите в библиотеката е те да бъдат ползвани пълноценно, а не да стоят неизползвани в библиотеката.

Нека тези читатели, които проявят интерес, че тийки настоящата информация, да се възползват от възможността и да посетят читалнята в централната сграда на библиотеката, където могат да ползват посочените заглавия.

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „Св. Св. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

НОВИ КНИГИ

ДВЕ НОВИ КНИГИ

ПРЕДСТАВИЛЪЧЕЗАР ГЕОРГИЕВ

В СТАРАТА СТОЛИЦА

Стела Асенова

На 18 май 2005 г. се състоя творческа среща на писателя Лъчезар Георгиев с читатели от Велико Търново. В голямата читалня на Регионална народна библиотека „Петко Р. Славейков“ бяха представени новоиздадените му белетристични книги „Избрани творби в два тома. Том втори. Разкази и новели“ (С., Star Way, 2005. 384 с.) и „Разкази от „Дълбокото подземие““ (С., Star Way, 2005. 146 с.). Кнigите излизат във връзка с 20-годишната литературна дейност на доц. д-р Лъчезар Георгиев, който в момента е ръководител на катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и главен редактор на научното списание за книгата „Издател“.

Представянето на двете издания бе осъществено по предложение на директора на РНБ „П.Р. Славейков“ г-н Иван Александров. Под негово ръководство бе уреден щанд с 32 авторски книги на писателя. Премиерата бе ръководена от г-жа Калина Иванова – зам.-директор на библиотеката. Двете нови книги бяха представени от доц. д-р Стефан Коларов, който говори за темите и проблемите в творческия път на писателя, като откри мястото му в съвременната българска белетристика. Литературният критик се спря на основните тематични направления в прозата на Лъчезар Георгиев, сред които се открояват творбите от цикъла „Разкази от „Дълбокото под-

земие“, но и други разкази и новели от втория том на „Избрани творби“, свързани с обществени и социални конфликти, посветени на образи от българското село, града, столицата или населени с белгийски сюжети и герои, познати от белетристичния му сборник „Една нощ в Антверпен“.

На срещата с писателя бяха дошли негови приятели, студенти, колеги; тук бяха и художниците, участвали в илюстриране на книгите му – г-н Вельо Митев, г-н Христо Цацинов, г-н Евгени Стоянов. На премиерата бе и зам.-кметът на община Велико Търново г-н Иван Панайотов. Присъстваха и участници в националната научна конференция, организи-

Сред публиката е и г-н Георги Георгиев, баща на писателя (вляво, на третия ред)

Доц. д-р Стефан Коларов (вляво)
и доц. д-р Лъчезар Георгиев (вдясно)
в Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков“
минути преди творческата среща

рана от Регионален исторически музей във връзка с международния ден на музейното дело. Сред присъстващите беше г-н Радослав Радославов от ръководството на златаришкото културно-просветното дружество „Роден край“, подкрепило заедно с РНБ „П.Р. Славейков“ излизането на втория том на „Избрани творби“; дошли бяха и гости от община Златарица, чийто почетен гражданин е г-н Лъчезар Георгиев. Сред присъстващите бяха и негови колеги от Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, журналисти от регионалните медии.

Гостите направиха интересни изказвания, поздравиха писателя с излизането на новите произведения, покелаха му здраве и нови творчески успехи. Доц. д-р Лъчезар Георгиев бе поздравен и от свои студенти от трети и четвърти курс Книгоиздаване и Библиотечно-информационни дейности при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. От своя страна писателят отговори на сърдечните пожелания, не пропусна да благодари и на спонсорите на изданията, говори за малко познати страни от творческия си процес, за любими свои теми, за малко познати прототипи. Изказването му бе разнообразено със забавни случки и аnekdoti, особено около създаването на сборника „Разкази от „Дълбокото подземие“, които оживиха публиката и създадоха непринудена атмосфера, така необходима при промоция на всяка книга.

Художниците-илюстратори
на двете книги (вдясно)
г-н Евгени Стоянов
и доц. Христо Цацинов
са нетърпеливи да чуят
изказването на Лъчезар Георгиев.

ОТ ДЪЛБОКОТО ПОДЗЕМИЕ КЪМ КАРТИНАТА НА СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ

Доц. д-р Дора Колева

Проявил творческите си възможности в различни повествователни форми, Лъчезар Георгиев закономерно достига до нова за своята поетика жанрово-структурна организация. В най-новата си книга „Разкази от „Дълбокото подземие““ (С., Star Way, 2005)* той остава верен на късата белетристична форма, чиято жанрова подвижност съответства на стремежа му остро да реагира на съвременността, и същевременно преодолява нейните граници.

Тенденция към жанрово окрупняване се наблюдава и при други негови творби. Например сюжетни ситуации и конфликти, откроени в разказа „Самотна птица“ получават по-нататъшно развитие и задълбочаване в разказа „Кости за мама“**. И все пак, за цикъл разкази като жанрова формация, като смислово-композиционна цялост в творчеството му може да се говори именно във връзка с „Разкази от „Дълбокото подземие““. Не случайно в предисловието авторът специално насочва вниманието към жанровото своеобразие на разказите: „...повече приличат на пътеписи, отколкото на строго белетристични творби. Това, разбира се, е само привидно, и вие, сигурен съм, добре го разбирате“. Тези подсказвания целят да по-

родят по-съсредоточен интерес към композиционните принципи и заложения в тях смисъл, да отворят сетивата на читателите за ролята на извънфабулните елементи, да активизират паметта им за други художествени текстове, за ново включване на традиционни символи.

Главното очакване, което създава предисловието, е за разширяващи се планове, за прерастване на привидно незначителното в обобщение от по-значим порядък. Предадено в тон на забава и развлечение, то всъщност се намира в органична връзка с основните организирани ядра, с развиващите се в целостта на цикъла лайтмотиви.

Свидетелство за амбивалентния характер на предисловието е мотивът „кораб“. Най-напред той се свързва с жанровото определение „пътеписи“ – „да се качим на кораба“ и разказите ще следват естествения поток на живота. Следващата му поява е в разказа „Дейвис“, но вече със семантика на романтична митологема. Самоукият виртуоз на орган в щастливите мигновения на творческо осъществяване чувства как душата му излиза от пространството на Дълбокото подземие и заживява в света на въображението и унеса: „Сякаш сме на кораб, а? (...) и след миг, забравил ме, прегръщащ клавиатурата, като че въртеше със замах огромно кормило. Нашата черупка вдигаше котва от Подземието и се понасяше между разрошените гриви на вълните“. Обратно – кризисното състояние на душата се представя като усещане

* **Георгиев, Лъчезар.** Разкази от „Дълбокото подземие“. Разкази и новели. С., Star Way, 2005. 146 с. [Редактор И. Лозев. Худ. М. Григорова. Илюстр. Е. Стоянов, М. Григорова и Хр. Цацинов. В. Търново, печ. „Фабер“].

** В: **Георгиев, Лъчезар.** Избрани творби в 2 т. Том 1. Разкази и новели. С., Star Way, 2005. 384 с. с ил.

за попадане „в дъното на море, пълно с водорасли“ и „медузи с разперени срещу земята хрile“. От друга страна, в разширяващото се циклично пространство мотивът „кораб“ става звено в образната верига *път – влак – глуха линия*, говореща за намиращия се в непрекъснато движение, в промяна и неустойчивост съвременен свят.

С още по-сложна многозначност се отличава образът на Дълбокото подземие. С лайтмотивен характер, той има роля на организиращо ядро в композицията на цикъла – преминава от разказ в разказ и присъствието му е на различни нива. Този образ е показателен пример за художественото движение от частното, предметното до една особена символност. Най-напред това е мястото, с което е свързан животът на основните персонажи – музикантите от оркестъра на Спиро Ганев. Дълбокото подземие не е просто един от ресторантите в стария провинциален град, а пространство със свои посетители, със свой ред и атмосфера. Вдъхновеното изпълнение на музикантите настройва към изповедно слово, затова и мелодиите,

и думите, които звучат тук, се отличават с чист и неподправен тон. Това пространство на уют и задушевност авторът избира за огледало на социалните, морално-етичните и духовни промени, които носи времето. В началото то прониква в Подземието като тревожен повей, предвещаващ идването на някаква друга музика – настъпателна, и агресивна, различна от „мелодиите, които отварят сърцето“. После техниката измества живото човешко изпълнение и определя съдбата на Дълбокото подземие – трансформацията му в дискотека.

Как историческото време мени съдбите на хората, как рефлектира в душите им – във връзка с този основен въпрос в цикъла се оформят опозиционите сега – *някога, родина – чужбина*. Митът за вечното скитащество на артиста получава актуално-драматична трактовка. Принудени от обстоятелства, независещи от тяхната воля, музикантите тръгват по пътищата на Европа, за да реализират надеждите си. В сюжетното пространство навлизат топоси от една разширяваща се география, същевременно авторското внимание се фокусира върху вътрешното човешко пространство, където се извършва процесът на самоанализ и равносметка.

Оказали се в две времеви реалности, които изживяват като конфликтно противоположни, героите полагат усилия да се ориентират в логиката на течашото време. Тяхната човешка драма се обуславя от невъзможността им да преодолеят миналото в душите си. Постоянното люлеене между спомен и настояще издава ритъма на съкровения им живот. В техните носталгично обагрени размисли в нов облик се представя Дълбокото подземие освободено вешественост, то се извисява до символ от духовно-етичен характер, до отправна точка за съизмерване на действия, идеи, морал. В този смисъл „навсякъде е подземието, във всеки ресторант, във всеки музикант“.

Разказвайки историите на своите герои – музикантите от Дълбокото подземие, авторът се докосва до специфични въпроси на изкуството. Какво е талантът – умение или нещо заложено от природата, което университетът не може да даде. Въпреки проявленията сткремеж да се покаже субективно различното у всеки музикант, да се постигне представа за неговата самобитност, героите се налагат на читателското съзнание не толковма като индивидуалности, а като

превъпращения на една и съща същност – душата на артиста. Дейвис, Матьо, Любен, Страшил, Боянов – всички те са надарени хора. Мечтата за истинско изкуство изостря чувствителността им за непълноценено преживянето време: „Държах им само хармонията, едно соло не ми даваха“, а „времето течеше, течеше“, „не си ли мислил, че може би нахалост пропиляваш времето, вместо да седнеш и пишеш музика, както някога?“

Най-отличителната черта на надарения човек е душевната щедрост, самораздаването в името на другите. Радостта на хората – това е целта на музикантите от ресторант и по това те не се различават от музикантите, които свирят в концертната зала.

Дарбата е вяра в „голямото и вечното“ и тогава, когато личният професионален път е поел в друга посока. Ключов характер за концепцията на цикъла има епизодът, в който Любен възприема и преживява импровизациите на Момчето. В цялостната драматична тоналност образът на Момчето внася бодро, мажорно звучене: „... момчето съществуваше! Трябва да се роди нещо, време е – да те разтърска отвътре, по-добър да те прави, по-милостив към хората, към себе си.“ Този почти патетичен размисъл открива нов времеви вектор – към бъдещето, и нов ракурс към образа на Подземието – от незапомнени времена светлината се ражда далеч от подземията на живота“.

В дисонанс със създадената предстата за душата на артиста е решена гротескната метаморфоза на Дейвис. Още по-странно изглежда подреждането му до Спири Ганев в предисловието. Защото именно Спири Ганев е главният антипод на музикантите-артисти. Липсата на дарба у този герой, а дарбата означава одухотвореност, благородство, висота на духа, се подменя от комбинативни способности, от изострен нюх за актуално-практичното. Неговата житейска и социална активност се движи около една ос – парите и печалбата. Чужд на изкуството и като призвание, и като цел, той определя отношението си към живота и света съобразно философията: „Целта оправдава средствата“. Разполагайки разказите на Спири Ганев в определена периодичност, авторът следи пътя му – от Дълбокото подземие до Европа и обратно, анализира механизма на неговите превъпращения до формирането му като „тъмен герой“ на епохата.

Заявил позицията си в предисловието – като субект на разказането и същевременно като един от участниците в събитията, авторският Аз като че ли не си поставя големи задачи. В крайна сметка, един след друг, разказите градят картината на съвременния живот с лично-интимното в съдбата на героите и философско етичното като духовна проблематика.

Опозицията *привидност – същност* най-ярко се откроява във финалния разказ „Депутатът“, където става съвсем явна аналогия между Спири Ганев и Александия Бай Ганъо. Чрез тази аналогия авторът, от една страна, изразява привързаността си към определени литературни традиции, а, от друга, поставя въпроса за новите рискове и изпитания, пред които е изправен работещият със словото. Отпращайки към предисловието, финалът не само бележи функцията си на рамка в композиционната цялост, но хвърля нова интерпретативна светлина върху разказаните истории – уж „безобидни и незлобиви, с лек хумор и без кой знае какви претенции“, а всъщност носещи истина за трагичната неустроеност на съвременния свят.

Илюстрация към книгата „Разкази от „Дълбокото подземие““

УПРАВЛЕНИЕТО НА УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА КАТО БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОНЕН, ОБРАЗОВАТЕЛЕН, КУЛТУРЕН И НАУЧЕН ИНСТИТУТ

Гл.ас. д-р Елена Георгиева

Иванка Янкова. Модерната библиотека : Мястото на Университетската библиотека в съвременното образование. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2004. 136 с.

Библиотека, която залага на най-важния ресурс – човека, читателя, потребителя, библиотекаря, която се грижи за повишаване на тяхното образование и квалификация, поощрява ги и изиска от тях, си осигурява водещо място сред други библиотеки и по-ефикасно преодоляване на всякакви проблеми. Защото от библиотеките се изискват бързи, гъвкави, дори нестандартни решения и поведение, за да отговорят на повишените потребности от информация, знания, образование и култура на обществото.

От особена важност за българските библиотеки на съвременния етап от развитието им е формулирането на тенденциите в библиотечно-информационното обслужване и проблемите, които библиотечните работници следва да решават, за да отговорят на нарастващите потребности на обществото от информация.

Днес българските библиотеки, търсейки своя собствен път на развитие, се опитват да намерят отговор на въпроса, какви ще бъдат те в бъдеще. В своята книга д-р Иванка Янкова „Модерната библиотека: Мястото на Университетската библиотека в съвременното образование“ не само определя настоящия път на тази водеща българска библиотека,

но и набелязва в какво направление следва да се развива тя.

Книгата представлява интерес поради актуалността на темата и направленията в управленската дейност на библиотеката на Софийския университет, свързани с: утвърждаване на библиотеката като образователна и социално-культурна институция, осигуряваща равен достъп до информация на своята аудитория; формиране на нова концепция в системата на обслужване в университетската библиотека; промените в психологията на четене и изграждането на библиотечния фонд; изискванията към библиотечния персонал и цялостното управление на библиотеката.

Книгата на И. Янкова е построена по структурата на библиотековедско изследване. Двете основни части на изложението разглеждат традициите в управленската политика на Университетската библиотека от основаването ѝ до 2004 година.

Първата част проследява изграждането на библиотеката, формулирането на нейната мисия, функции и задачи, за да се утвърди като една от водещите научни библиотеки в България. Представяйки в исторически план основните цели и задачи на Университетска библиотека, авторката представя

приемствеността и традицията като водещи принципи на управленската библиотечна политика и стремежът тази библиотека да се съзимерва с европейските и световни тенденции в библиотечното дело.

Втората част представя новите моменти в организацията и управлението на университетската библиотека, като се базира на съвременните принципи и подходи на библиотечния мениджмънт и традиционния опит в управлението на тази организация, като отчита влиянието на заобикалящата я образователна и информационна среда, като се явява основен компонент в инфраструктурата на Софийския университет.

Навлизайки в ХХI век, тази библиотека акцентира своето внимание към необходимостта да преосмисли ролята си на водеща библиотека в обществото, да преформулира своята мисия, да преодолява консерватизма във вътрешните библиотечни процеси, като използва автоматизацията, новите носители на информация и внедрява най-modерните форми на библиотечно-информационно обслужване. Тази модернизация довежда и до смяна на приоритетите в областта на комплектуването. Компютърните системи, новите начини на обработка на данни създават неизвестни по-рано за библиотеките условия за обслужване на читателите.

Отчитайки, че нито един обикновен читател не е в състояние да обхване целия обем от предоставена информация, библиотеката си поставя отговорната и основна цел – да даде възможност на своите читатели и ползватели сами да подбират, критично пресявайки информацията, да я отличават от знанието, и по този начин се превръща в реален партньор, а понякога и двигател в образователната и научноизследователска мисия на висшето училище. Разгледани са основните съвременни средства за достъп до световните информационни ресурси, в частност Интернет и системата за телекомуникации.

Самостоятелно направление от дейността на библиотеката, което е на вниманието на авторката е библиотечния фонд. Университетската библиотека използва специфична стратегия при формиране на библиотечните си колекции, включвайки днес като приоритетен ресурс информационните комуникации. Да се предоставя на читателите необходимата

информация и документи за осигуряване ефективното развитие на обучаващата, научно-изследователската и културно-просветна дейност на университета при рационално комплектуване на библиотечния фонд на библиотеката, поддържайки тясна връзка с факултетите и подразделенията на университета, са едни от основните задачи на мениджърския екип на библиотеката на Софийския университет. Реагирайки на съвременните потребности на университета, като особено важен образователен център, библиотеката се стреми да съхранява фонда си като част от културното и информационно наследство на страната, насочвайки усилия към неговото рационално разпределение, подобряване условията на съхранение, отделяйки особено внимание на ценните и редки издания.

Библиотечно-информационното обслужване и осигуряване е водещ принцип в работата на Университетска библиотека. Авторката акцентира върху ролята на университетските библиотеки, ориентирани не само към осигуряване на учебния процес, но и на развитието на изследователските навици и критичното мислене преди всичко у студентите-ползватели. Особено важен става проблемът за създаване на интегрирани електронни, автоматизирани, виртуални университетски библиотеки като основа за обслужване и обучение на ползвателите.

Специално място в книгата И. Янкова отделя на дейността на университетската библиотека във връзка с адаптираните услуги и нова информационна среда за хора с увреждания и за създаване на равни възможности и на тази категория библиотечни потребители.

Провеждайки научноизследователска, методическа работа (аналитична, организационна, консултантска) по усъвършенстване на всички направления на дейността на университетската библиотека, създава творчески и конструктивни отношения с други библиотеки, укрепва позициите на библиотеката като водещ национален книжовен, образователен и библиотечен център. В книгата е представено развитието на университетските библиотеки в България за периода 1992 – 2001 г., като се изведени постиженията – повишената роля на тези библиотеки в научните изследвания в процеса на преподаване и

обучение; обучение и квалификация на библиотечните специалисти, автоматизацията и внедряването на новите информационни технологии, и трудно преодолимите проблеми – ограничение на финансите средства; недостиг на съвременна техническа осигуреност.

Повишаването на професионалното ниво чрез развитие обучението на сътрудниците на библиотеката в съответствие със съвременните изисквания и професионални стандарти, създаване на комфортни условия за персонала и читателите на библиотеката са все важни направления на управленската дейност на всяка библиотека и съответно са намерили място в представената книга. За новия статус на библиотекаря в библиотеката на Софийския университет е отделено специално място. В традиционната библиотека персоналът има ясно определени задължения, едно от които е предаване на читателите знания при търсене и използването на информация. В университетските библиотеки за определяне на тази функция се използва терминът „образование на ползвателите“ (User education) или „библиографско обучение“ (Bibliographical instruction). С внедряването на съвременните информационни технологии тази функция не само не затихва, а напротив, усилва се и придобива основно значение: да подпомогне читателите в самостоятелната работа в електронната информационна среда. За решаването на този проблем от библиотеката се изиска в нея да работи добре подготвен персонал, който е в състояние да удовлетвори както образователните, така и научноизследователските потребности на своята аудитория на основата на новите информационни и комуникационни технологии.

В Приложения са представени статистически данни и илюстративен материал за периода 2001 – 2004 на издателската дейност на Университетска библиотека, публикации и участие в национални и международни научни конференции и форуми на библиотечни работници, както и одобрени международни проекти, реализирани от Университетска библиотека.

Всяка глава е придружена от обширна библиографска справка на ползваната литература, както и в края на книгата е представена обобщена библиография по темата на книгата, включваща 107 заглавия на български и английски език.

Книгата е обогатена с много илюстрации, свързани с летописа и дейността на библиотеката на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и с мисли на видни учени, библиотековеди за ролята и значението на библиотеката в историята и развитието на човешкото общество, което прави издание по-атрактивно. Представеното издание е много добре оформено, подвързано и отпечатано на високо полиграфическо равнище.

Представеният в книгата опит за управлението на университетска библиотека на примера на библиотеката на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ ще представлява интерес за библиотековеди, студенти и всички, чието внимание е насочено към историята, настоящето и бъдещето на този тип библиотеки.

Дейността на библиотеката и преди всичко на управленския екип през години е описан във функционален и типологически план. Именно в частта на книгата, посветена на съвременния етап на библиотеката, д-р Янкова се стреми да представи обобщените типологически особености на университетските библиотеки и управлението.

Промените, настъпили в последните десетилетия в дейността на всички библиотеки и продължаващи да се развиват с по-нарастващи темпове заставят да се преосмислят принципите и целите на библиотечната дейност, да се преструктурира имиджа на библиотеката, изискват осъвременяване същността на библиотечната професия. Високите изисквания към информацията, използвана в библиотечната технология и в ежедневната дейност определят бъдещето на библиотеката.

Книгата „Модерната библиотека: Мястото на Университетската библиотека в съвременното образование“ е обобщена картина на Университетска библиотека, обобщен отчет за правилната управленска политика през дългогодишното развитие и дейност на библиотеката, ръководейки се, както д-р И. Янкова посочва в Послесловия: „Смятам, че ключът към успеха на Университетската библиотека, на последователното ѝ модерно развитие е точно във формулата, че искаме да си свършим работата“.

УНИКАЛНА ПРИПИСКА С ВАЖНО ЗНАЧЕНИЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИОГРАФИЯ

В църквата „Св. Марина“ – гр. Дебелец, намерихме в църковната книга „Пентикостар“ от 1835 година важна историческа бележка за съдбата на Велчевата завера писана през 1835 година.

Църквата „Св. Марина“ е възстановена 1834 година, върху основите на стара църква, както се вижда от надписа на западната входна врата. Надписът е на гръцки и славянски. Според гръцкия надпис за построяването ѝ е съдействвал гръцкият митрополит Иларион Критски. Пак според същия дейно участие са взели 10 (δέκα) заможни селяни и останалите християни.

През тревожната за християните 1835 година свещ. Иван Плаковски ни е оставил следното сведение за трагичната Велчева завера: „Да се знае кога стана големия страх в Търновската околия на християните от турците – щяха да ни секат (колят) защото уловиха един московец на „Св. Илия“ манастира плаковски и хвърлиха яда си на християните че ще им вземем царството. Войниците на пашата хванаха игумена и други от Търново. Четирима обесиха в Търново, а други във Видин.“

Годината беше 1835 по Великден. Тази есен се закупи този триод пентикостар за 300 гроша.

Село Дебелец“

За живота и дейността на този буден Божи служител се знае твърде малко. В „Енциклопедия на българска възрожденска интелигенция“ е известен под две имена „поп Иван“ и „поп Иван Плаковски“. Ако е вярно твърдението в книгата „Бележити търновци“, той напуска Плаково към 1830 г., но кога идва в Търново не е известно. Починал е на 9 януари 1869 г. в гр. Търново.

В 1835 година вече е свещеник в Дебелец, но кога го е напуснал, не се знае. Относно рождената дата – можем само да предполагаме. Съгласно каноните на Православната църква, за да стане свещеник, трябва да е

навършил 30 години, да е женен и с деца. (Иван Радев. История на В. Търново с. 498). Но това не се е спазвало от гръцките владици в българските земи. Софроний Врачански е бил ръкоположен на 24 години.

След като църквата „Св. Марина“ в Дебелец е била построена през 1834 г. свещ. Иван Плаковски е бил първият ѝ свещеник. Вероятно свещ. Плаковски е роден не по-късно от 1810 година. Не е изключено да е ръкоположен в църквата „Св. Марина“ в Дебелец.

Името на свещеника се среща в следните книги:

1. „Служба на Св. Харалампий“ 1847 г. (като поп Иван)
2. „Православно учение“ 1844 г. (като поп Иван)
3. „Писменица на славянски език“ 1847 г. (като поп Иван от Плаково)
4. „Смесена китка“ 1853 г. (като поп Иван Плаковски)
5. „Повест или поучение славянско“ (като поп Иван Плаковски)
6. „Евангелие поучително“ 1846 г. (като поп Иван Плаковски)
7. „Писма за службата Божия“ 1858 г. (като поп Иван Плаковски)

От написаното в книгата се вижда, че християните са прекарали Великденските празници в голям страх от турците, които всеки момент можели да започнат да ги избиват. Известни са може би избиванията в Ѓерция по време на въстанието в 1821 година. Авторът не бил запознат за готвеното въстание от Велчо Атанасов Джамджията (Ив. Радев. История на В. Търново с. 498) Може би от страх не се е интересувал кои са инициаторите на подготвеното въстание. Капитан Георги Мамарчев е българин – офицер на руската армия. Заедно с Бойчо Цеперански се опитал и след Одринското от 1829 г. да вдигнат въстание в гр. Сливен, но били заловени от руските

„Велчовата завера“ – худ. Вельо Митев

командантски части и съдени от руски военен съд. След оттеглянето на руските войски Мамарчев бил помилван и оставен за комендант в гр. Силистра, а Бойчо войвода е заточен в Сибир, откъдето през 1833 година успява да избяга. Завръща се в България и отново образува хайдушка чета. Пада убит през 1856 г. край Хайнбоаз, местността Були бук.

Георги Мамарчев е взет за Московец, а всъщност е българин с руско поданство. Като руски поданик не е осъден на смърт, а е заточен на остров Самос.

Според Г. Раковски съзаклятиците са били подложени на нечувани мъки. На игумена на Плаковския манастир Сергей са били избити зъбите, след което бил заточен в Мъглишкия манастир, където в 1836 година е умрял. Авторът на съдебният грешки, като казва, че в Търново са били обесени четирима съзаклятника. (вж. П. Хитов – „Как станах хайдутин“). В Търново са обесени на Баждърък (днес площад „Велчова завера“) Велчо Атанасов Джамджията, Хаджи Йордан Брадов, Колю Гайтанджията и майстор Митю Софиянца, обесен на Дервентската порта на манастира „Св. Преображение“, чиято църква е градил. Иванаки Кюркчията от с. Вратца (днес Стефаново) по заповед на Юсейн паша е изпратен да бъде доразследван във Видин, но по пътя е починал от раните нанесени му при изтезанията.

Поп Иван Плаковски не е знаел нищо за подготовките на съзаклятието. Заверата е била разкрита още в зародиша си. За нея са знаели малцина. Не може един буден за времето свещеник да не знае повече за готвения бунт. От страх може би не се е интересувал за завераджите. Турците, като знаели както е станало с гръцкото и сръбското въстание, взели бързи мерки за ликвидиране на бунта. Набързо осъдили завераджите на смърт.

Игуменът на Плаковския манастир бил заточен по ходатайство на В. Търновския митрополит Иларион Критски в Мъглишкия манастир, където в 1836 г. починал от раните си (вж. История на България, изд. Академия на науките, с. 340).

Георги Мамарчев, като руски поданик и от политически съображения бил заточен на остров Самос.

„Секето беше 1835 по Великден“ авторът посочва точно годината на събитието. През 1835 г. по Великден завераджите са били обградени вечерта срещу разпети петьк. Кога точно е било залавянето? В една стара църковна книга на Присовския манастир „Св. Архангел“, Триод II част четем: „През 1835 г. осъдените на смърт са били веднага обесени, набързо за да всеят страх у християните на 7 април по Юлиянския календар, което по Григорианския календар възприет през 1916 г. е 19 април“.

За Велчевата завера споменава в книгата си „Горски пътник“ след 15 години Г. С. Раковски. Преди години някои оспорваша годината и мястото на заверата. Един писател написа в историческия роман „Сребърната сабя“, че Велчевата завера е станала в Преображенския манастир през 1842 г.

Кога е написана тази кондика? Може би от съображения за сигурност поп Иван е поместил съдебнието в средата на книгата Триод-пентикостар. Това се вижда в самото място „Тази есен се купи този Триод-пентикостар за 300 гроша, село Дебелец“. Авторът е написал кондиката през месеците октомври или ноември или най-късно началото на декември. Накрая написва и мястото – село Дебелец в църквата „Св. Марина“.

Писаното от този Божи служител въпреки някои неточности ни показва точно времето на провала на Велчевата завера – 1835 година.

Колкото до езика и стила – свещеника пише на търновски говор, който се говорил в Дебелец, Килифарево, Присово и др. села. Употребява църковнославянски шрифт. Вмъква и турски думи ихтис – яд, сене – година вместо славянското ЛЕТО. Употребява славянското „ѣ“ = „ѣ“ вместо „о“.

За историческата наука тази бележка има голямо значение, защото определя точно годината на Велчевата завера, тъй като е поместена в същата 1835 година – няколко месеца след обесването на завераджите.

ютец Пеню Цвятков Пенев
с. Войнега, община В. Търново
2005 г.

ЦАРСКИТЕ КОЛЕКЦИИ НА БЪЛГАРИЯ – НАШИЯТ ИМИДЖ ПРЕД ЕВРОПА

Илияна Найденова

Царските колекции в българските музеи, архиви и библиотеки: [Сб. статии] / Състав., предг.: Цветана Кьосева. Д. С.: Бълг. бестселър – Нац. музей на бълг. кн. и полиграфия, 2004. – 320 с.: с цв. ил. – Посв. на 125 г. от избора на първия бълг. княз Александър I Батенберг (1879) и на 110 г. от рождението на цар Борис III (1894).

След влизането на България в Европейския съюз в нашата история се отваря нова страница. Самият Европейски съюз олицетворява обединяване на различни народи и култури за общата кауза на сътрудничеството, мира, разбирателството, единението.

Известно е, че културите могат както да обединяват (каквъто е техният смисъл!), така и да разделят (когато не се познават и не се третират правилно).

Всички медиа днес повдигат въпроса за нашата култура и история. Различни гласове и позиции намират израз в този процес.

Сборникът от статии, съставен от ст.н.с., д-р Цветана Кьосева и нейния екип, изграден от видни български историци, историографи, библиографи, архивисти, е академичен принос в дискусиите по българската култура. Със силата на фактите е изградена неговата научна и гражданска позиция.

Книгата има свръхзадачата да информира, като до тин са сведени каквото и да са квалификации за обществения климат днес. Фактите са в центъра на вниманието.

Фактите, свързани с монархическия бит и култура, систематизира разглежданото издание.

Още в предговора на книгата д-р Цв. Кьосева формулира проблемите, които затрудняват системното описание като цяло на монархическия бит: „Веднага след победата на Отечествения фронт през 1944 г. и особено след обявяването на страната за република на 15 септември 1946 г. започва разпиляването на документалните свидетелства за живота и политиката на българските монарси, а също и на ценните произведения на декоративното и приложно изкуство, съхранявани в бившите царски дворци.“ (с. 7).

Очевидно, изложеното тук било нужно, за да си проправи път новата идеология в обществото.

Съхраняваното днес в българските музеи, архиви и библиотеки е сравнително малко. Именно поради този факт следва да се приветства упоритостта и резултатът от предприетата събирателска работа, фундираща сборника, на екип от Националния природонаучен музей (НПМ) при БАН, Националния исторически музей (НИМ), Националния етнографски музей (НЕМ) при БАН, Централния държавен архив (ЦДА), Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) и др.

Похвална е самата инициатива на проекта да се обединят усилията на съществуващите национални хранилища, музеи, библиотеки. Тя свидетелства за преодоляване на институционалното разделение в

обществото на ниво научни изследвания, което само по себе си е висок акт на гражданска култура.

Значителна част от предметите, документите, произведенията на изкуството, които в настоящия момент се намират в българските музеи, архиви и библиотеки, не са възстановените след разпиляването им след 1944 г., а безвъзмездно подарени в наше време от семейството на цар Симеон II (НИМ и др.) – факт, който съвсем не се третира в общественото пространство, а изразява традицията на българските владетели да допринасят за съкровищницата на културата на своя народ. Такива са значителна част от експонатите на Националния военноисторически музей (НВИМ) – ордени, медали, униформи,..

Същественото в представения сборник е това, че на авторите на отделните публикации се отдава да изградят цялостна пространна картина за различните аспекти от живота, дейността, бита, културата и нравите на владетелите от Третото българско царство.

Ст.н.с. д-р Петър Берон съредоточава вниманието си върху ролята на царското семейство за изграждане на природонаучните институции (с. 54–63). Зам.-директорът на НВИМ Соня Димитрова и зав.-отдел „Фондове“ Даниела Цанкова-Ганчева на този музей описват оръжейната колекция на княз Александър I Батенберг (с. 64–95). Зам.-директорът на Софийския исторически музей (СИМ) Мариана Маринова разглежда превозните средства на царския двор (с. 116–125). Царската библиотека е във фокуса на вниманието на ст.н.с. д-р Мария Аргирова-Герасимова (Централна библиотека на БАН) (с. 261–276) и уредника на книжните фондове Арманд Басмаджиян (НБКМ) (с. 277–284).

В периода преди 9 септември 1944 г., когато България е монархия, несъмнено влиянието на монарсите е голямо в целия спектър на обществения живот. Не само политически са причините за това. Чрез своето реално присъствие в битието на гражданите (знаем, че представителите на царското семейство са се движели спокойно без охрана както по улиците на София, така и в провинцията, на екскурзии и др. п.), чрез поведението си (на нормални човешки прояви, както свидетелстват многообразни очевидци

от по-старшите поколения почти във всяко българско семейство) тези личности били уважавани и ценени и в човешки план от съгражданите ни – факт, който контрастира с общата картина на нравите на публичните личности днес ...

Официалната религия – в лицето на Православната църква – също съдейства на монархическата власт. Именно Църквата утвърждава властта на монарха. Колекциите, представени в сборника, носят яркото присъствие на зачитане на Църквата, на самата (верска) християнска естетика и символика в дейността и бита на монарсите.

Представените портрети от колекциите на българските царе задължително запаметяват за вечността отличията им (ордени, медали и др.), често носещи и религиозен подтекст (с. 13–15 – НХГ, НИМ, ЦДА). Най-лаконичният висш синтез на християнската култура – кръстът – присъства в герба на княз Фердинанд I Сакскубурготски, в медалите – военни и възпоменателни (с. 166 – НИМ), ордените (с. 82–85 – НВИМ), златното огърдие на домашния Сакс-Ернестински орден с Великия кръст на ордена на мечовете (с. 155 Д НИМ).

Присъствието на християнската естетика и символика установяваме и в празнично-обредните церемонии на монарсите. Особено в колекциите се откроява ръчно изработената с бродирани кръстчета (кръщелна) рокличка, с която са кръщавани децата на княз Фердинанд I и княгиня Мария Луиза (с. 167).

Тази християнска символика очевидно е свидетелство и за духовната съпричастност с народа, и за божествената принадлежност на монархическата институция (от Бога) – характеристики, които трябва да разбираме, за да познаваме историята си и настоящето.

Едновременно с изключителния – божествен – статус на монархията, документите от сборника свидетелстват и за съзнателния им статус да се възприемат като естествена част от обществото. Това се вижда, например, в актовете за раждане на цар Симеон II, в този за женитбата на цар Борис III и принцеса Джована Савойска (с. 206–207), информационните полета на които са тъждествени с ана-

логични документи на всеки друг български гражданин от онова време.

Цитираните библиотечни колекции носят следните на сериозни библиофилски интереси, значителни научни линии. Много от чуждестранните заглавия са единствените екземпляри, притежавани в книгохранилищата на България. Всичко това показва ерудираност, културно ниво от най-висок образец, което е безценна страница и в културната, и в политическата история на България (с. 261–276; 277–284).

Цялостното съдържание на сборника възсъздава позицията на членовете на царското семейство да обогатяват българското общество: след всяка тяхна визита в чужбина следвало внасяне в страната ни на нововъведения, разширявали се и се насърчавали професионалните дейности, производствата. Такъв е яркият пример с развитието на природонаучните институти (с. 54–79) и мн. др. Всичко това движело културата, науката ... обществения живот.

Дворцовият лукс, съчетан с вкус и изисканост – прибори за хранене, мебели (с. 120–121), сребърен поднос и купа – дарове на княз Фердинанд I (с. 128 – НЕМ), порцеланови сервизи с герба на цар Борис III (с. 152, 154, 157, 162, 163), стъклени съдове (с. 154 – НИМ), – са прекрасни образци в елегантни композиции и стилова издържаност; те свидетелстват за ежедневието на царския двор, който трябва да получи цялостно изследване в контекста на културата на епохата.

Многобройни са личните – човешки – следи на дворцовите обитатели, съдейки по колекциите. Интерес в тази връзка представляват хербариираните портокалови цветчета – част от букета на княгиня Мария Луиза Бурбон от сватбата ѝ с княз Фердинанд I и този на принцеса Джована Савойска с цар Борис III (с. 153).

Колекцията от часовници на монарсите – за камина, салонни, стенни, попълвана по време на визитите им във Франция, Германия, Австрия (с. 140–144 – Политехнически музей) впечатлява със своята последователност, вещина, стил и есте-

тическа стойност. Очевидно тя носи със себе си и цяло поле за бъдещи изследвания от различен характер.

Благодарение на създадената и утвърдена от княз Фердинанд I традиция, забележителни творби на западноевропейското изкуство – живопис, приложно изкуство и др. стават достояние на България (с. 190–193). Днес те са достъпни не само като музеини експонати, но и като школа на съвременните български майстори (художници, дизайнери, скулптори).

Представеният тук най-бегъл поглед върху характера на сборника и качеството на представените чрез него царски колекции позволява да обобщим, че пред нас е издание, което не само панорамно издирва, систематизира и описва уникалния материал. Сборникът може да бъде използван и като справочна книга по бита и културата на царския двор.

Публика от широк диапазон би оценила подбраната и подредена информация.

Не само естети, ценители, специалисти ще бъдат заинтересувани от тази книга. Тя ще помогне на младите хора – особено на студентите, по-специално – на изучаващите културология и др., – да запълнят бели полета в представите си за българската култура.

Всеки, който се докосне до това издание, ще остане обогатен. И статиите, и бележките, и библиографските цитирания, и нивото на изобразителния материал доближават максимално до нас представяното през времето.

Знанието за историята на страната ни, – от който и слой на нейната социална архитектоника да е диференцираното, а особено, – когато е за малко познати факти, какъвто е случаят с царските колекции, – съдейства за запазването на духовните ценности, морално оздравява общественото съзнание.

От всичко това обществото има особена нужда днес.

А културните пространства на Европейския съюз имат своята история и у нас.

КУЛТУРНАТА АНТРОПОЛОГИЯ КАТО КОСМОС НА ЗНАНИЕТО

Лора Величкова

Крейпо, Ричли Х. Културна антропология : Как да разбираме себе си и другите : [Моногр.] / Предг. ... прев. от англ. Антоанета Николова и др. – София : Център за изследване на демокрацията ; Лик, 2000. – 406 с. – Речник на понятията (по азб. ред на бълг. термини) : с. 365–392. – Показалец (азб.-систем. по имена, предмети, геогр. обекти) : с. 393–405.

Др. прев.: Даниела Колева, Константин Янакиев, Никола Георгиев.

Orig. загл.: *Understanding Ourselves and Others*. Д 1990.

Публ. със съдействието на Държавния департамент на САЩ.

Придобиването на пространни знания за цялостната картина на *Homo sapiens*'а е сложна научно-ведска и информационна задача. Приближаването до нея е дело на световните школи в областта на интердисциплинарната когнитология: философската антропология в Германия, структурализма във Франция, семиотика в Италия, Русия, Естония, САЩ, културната антропология в САЩ ...

В световните науковедски средища на хуманитарното знание – цялостното знание за человека като индивид и популация – биват третирани днес уникални знания и сводове на връзки между различни нива на битието и съзнанието.

Очевидно, изграждането на всеобхватна информационна картина на *Homo sapiens*'а е метазнаниев въпрос и осветяването му е възможно единствено на базата на методологичен синтез на представите на реалните школи – национални и световни центрове – на хуманитарно-научната област.

Само прегледът (цит. по: **Куманова А. В.** Введение в гуманитарную библиографию: [В 2-х ч.: Ч. I-II. – Ч. II:] Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии: Библиографоведч. исслед.: Курс лекций по общ. библиографоведению / Гос. высш. инст. библиотековед. и информ. технолог. – Болгария; Санкт-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств – Россия. Д София : Гутенберг, 2005. – 1106 (LXXIX, 417, DCX) с.: 3 графич. форм.; 14 схем; 3 табл. – Библиогр.: систем.-алфавитн. сп. [2009:] 1244num. [и 865 ненум.] назв. загл. на 20 яз.) на съвременната вторично-документална електронна информация се явява труднооброзим в единство гигантски свод от многообразни източници, библиографоведски функциониращи библиографски хомеостаз на хуманитарно-научната сфера:

American humanities index (AHI): Vol. 1- . Д N.Y.: Wilson Co., 1975- .

Arts & Humanities citation index (AHCI): Vol. 1-3 / Inst. for sci. inform. – Phil. (Pa.), 1976- .

Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance: [1-] / Fed. int. des soc. et inst. pour l'étude de la Renaissance. – Gen.: Libr. Draz, 1966- .

British humanities index (BHI) / Issued by the Libr. Assoc. – L., 1915- .

Dissertation abstracts international: Ann. arbor.: Sect. A-C. – Michigan: Bell & Howell Co., 1938- .

Humanities index (HI). Д Bronx (N.Y.): Wilson Co., 1974- .

Index to social science & Humanities proceedings (ISS HP): Category ind.; Contents of proc. auth.: Ed. ind.: Meeting location ind.; Permuterm sub. ind.; Corporate ind. / Inst. for sci. inform. – Phil. (Pa.), 1976- .

Indice Espanol de Humanidades (IEH): Span. bibliogr. of sci. journ. of soc. sci. and humanities: Ser. A-D / Inst. de Inf. y Doc. en Cienc. Soc. y Humanid., Centro Nac. de Inf. y Doc.; C.S.I.C. – Madrid, 1976- .

International bibliography of the social sciences / UNESCO. – L.; Chi., 1951- .

Japanese periodicals index (JPI): Humanity of Social science / Nat. diet libr. – Tokyo, 1948- .

Social sciences (SS). – Bronx (N.Y.): Wilson Co., 1974- .

Social sciences citation index (SSCI): An intern. multidisciplinary ind. to the lit. of the soc., behavioral and related sci.: Iss. in parts: Corporate address ind., Source ind., Permuterm sub. ind. / Inst. for sci. inform. – Phil. (Pa.), 1974- .

Social sciences & Humanities index (SSHII) / Formerly: International index. – Bronx (N.Y.): Wilson Co., 1907–1974.

Social sciences index (SCI). – Bronx (N.Y.): Wilson Co., 1974- .

Новая иностранная [для СССР (России)] литература по общественным наукам: [Тек.] библиогр. указ. / АН СССР. ИНИОН: Сер.: – Разн. гг.-1992: NN 1-12. – М., разн. гг.-1992.

Новая литература по социальным и гуманитарным наукам: [Тек.] библиогр. указ. / РАН. ИНИОН: Сер.: – 1993- : NN 1-12. Д М., 1993- .

Новая отечественная [советская] литература по общественным наукам: [Тек.] библиогр. указ. / АН СССР. ИНИОН: Сер.: – Разн. гг.-1992: NN 1-12. – М., разн. гг.-1992.

Американската културна антропология – като рефлексия и на знаниевите традиции, и на вторично-документалните традиции (вж *по-нагоре* преобладаващото присъствие на вторично-документална информация в световния електронен поток, пораждана в САЩ), несъмнено, е фундаментален интердисциплинарен знаниев център за инфосферата днес.

Огромният интерес на българското общество към културологонаучната феноменология на тази школа изисква адекватно съвременно боравене с нея като с комплексна сложност (срв.: **Flood, R. L., Carson E. R.** Dealing with complexity: An introd. to the theory and applic. of syst. sci. – New York; London: Plenum pr., 1988. – XVI, 289 p.).

От изложената позиция е очевидна необходимостта задълбочено да се изучава не само всяко ново издание в областта на американската културна антропология, имаща консолидиращо значение за хуманитарно-научната сфера в планетарен мащаб, но и да се препрочетат и преосмислят натрупаните знания.

Това е причината тук да се обърнем към класическия за американската културна антропология труд на Ричли Крейпо (Richley Crapo) „Културна антропология: Как да разбираме себе си и другите“.

Целта на *наст. оттик* съвсем не е да направи цялостен пространен анализ на това многослойно произведение. По-скоро авторът на *наст.* редове иска да обърне внимание на някои методологични въпроси, касаещи самото третиране на феномена културна антропология като хуманитарно-научна сфера. При такъв поглед се хвърля повече светлина върху ключови културологични и социологични аспекти на знанието, съществени за съвременното българско общество. Подтик получаваме и от факта, че интересуващото ни издание в превод на български език не е било обект на рецензиране у нас.

И така, още в предговора авторът посочва предназначението на книгата си като даваща основните опорни точки в областта на антропологията („изключително разнородна дисциплина“: с. V). Дават се основни насоки за структурата на този труд: Ч. I: *Наука за културата* (с. 1-49); Ч. II: *Оцеляване и адаптация* (с. 50-109); Ч. III: *Общество и социален живот* (с. 110-177); Ч. IV: *Идеология и символизъм* (с.

178-273); Ч. V: Културна промяна и многообразие (с. 274-363).

Отделните части (I-V) са разделени на глави (общо 14 на брой).

След всяка глава има посочени **ключови думи и понятия**, а също и **анотирана библиография**.

Книгата е снабдена с подробно и разгърнато като единна структура съдържание (с. IX – XVII), речник на понятията (с. 367–380), сводна библиография на английски език (с. 381–392), азбучно-систематичен показалец на имената, предметите и географските обекти.

В началото е разгледана антропологията като наука. „Антропологията е най-обширната от дисциплините, изучаващи човешката ситуация, защото тя се опира за своите заключения на такива разнообразни области като философията, изкуствознанието, икономиката, лингвистиката и биологията“ (с. 21). Посочени са главните области на антропологията (култура, археология, лингвистика, /физическа/антропология) и методите, с които си служи (теренни и сравнителни изследвания).

За цел на книгата се посочва споделянето на онази обща картина на човешката ситуация, изградена чрез работата на множество антрополози. Според Р. Крейпо „културата се състои от идеите и стратегиите на оцеляване, които се усвояват от членовете на една човешка група и ги обединяват“ (с. 48).

Става ясно, че някои убеждения и чувства се формират от идеологията на съответната култура. Поради многообразието в културите на различните народи (и съответно невъзприемането на чуждите, различните), подходът, използван от антрополозите, – е **културният релативизъм**, при който се прави опит да се осмислят ценностите и поведението на другите култури в собствения им контекст, а не в този на „нашия“.

Един от най-известните подходи, посочен тук, е **структурализъмът** – клон на антропологическия анализ, основан от френския антрополог Клод Леви-Строс (Levi-Strauss, C.). Гледната му точка в резюме е, че „... под цялото многообразие на културите на повърхността, в дълбочина лежи единство, което е израз на склонността на човешкия ум, първо, да мисли чрез конфликти и противоположности като черно и бяло, добро и лошо, или женско и мъжко, второ, да разрешава дилемите, които създават някои противоположни идеи“ (с. 39).

Според К. Леви-Строс конструирането на тези логически контрастни категории е в природата на човешкия ум поради вътрешно присъщата му дуална структура.

В британския структуро-функционализъм, на свой ред се подчертава ролята на социалните структури, подходът е наречен **социална антропология**, създаден от Алфред Реджиналд Радклиф-Браун (Radcliffe-Brown, A. R.), а американската антропология е повлияна от възгледите на Бронислав Малиновски (Malinowski, B.), твърдящ, че културните обичаи функционират за поддържане на седем (...) основни биологични и психологични потребности (**американски функционализъм**).

Естествената среда, съдържаща определени ресурси, които може да използва дадено общество, за да посрещне жизнените си потребности, обобщава Р. Крейпо, са в девет вида категории естествена среда, всяка от които притежава: „неповторим комплекс от ресурси, които предлагат възможности и поставят ограничения на културното развитие (с. 71).

Вследствие на адаптирането си към различни среди по света обществата са развили разнообразни технологии на препитание и др.

Културите се различават по определяне на стойност и ценност, приписвани на нещата. Икономическите системи, описани от Р. Крейпо във всички култури, са изградени от едни и същи блокове – правила, ръководещи производството, разпределението и потреблението на блага, предмети и услуги, представляващи **ценност**. Всички общества имат начини за контрол върху икономическата система.

„Политиката – използването на социалната власт за осъществяване на обществени цели – приема различни форми в човешките общества“ (с. 108), обобщава Р. Крейпо. **Политическите системи**, следователно, имат разнообразни механизми, включващи **социализация, ценности и морал, религия, награди и наказания, неформален натиск на общността и закона**.

„Нашият социален живот се характеризира също с отношения с много хора, всяко от които включва статус“ (с. 136), чрез което личният социален живот се представя като микромодел на обществения (валидно е и обратното). В книгата са разгледани видовете статуси в обществото и от какво те се определят. Етапите от жизнения цикъл, на които е обрънато внимание тук, са: **раждането, социа-**

лизацията по време на детството, бракът, създаването на семейство, старостта и смъртта.

Сравнени са многообразните виждания и ритуали на различни общества и култури. В тази връзка са споменати шест модела за терминология на родството, различните видове бракове, семейства и обичаите, съпътстващи ги.

Обърнато е внимание на видовете **комуникации** в дадени общества – **език, символи, знаци**.

Религии и ритуалите, свързани с нивото на комуникациите, също са описани, след което следва обобщението: „Религия се открива във всички култури, но тя се подчинява на по-голямо разнообразие, отколкото всеки друг аспект на културата“ (с. 239).

От психологична гледна точка, **социалната роля и статусът в обществото** в различните култури се приема по особен начин, например. В зависимост от нормалното поведение в дадено общество, ненормален статус е неспособността да се контролира поведението.

Проследена е и еволюцията на културите (или процесът на културната еволюция), направена е кратка и обща характеристика на обществата в съвременния свят – как и до каква степен им е повлияла индустриализацията.

Книгата кулминира в описанието на **съвременната американска култура**, която авторът по-знава в дълбочина и през призмата на която е погледнато на всичко останало в неговото изследване. Ето защо той сам казва: „По традиция антрополозите вземат за предмет на своите изследвания културите на по-малките и по-примитивни в технологично отношение общества в света. Малцина са се опитвали да анализират културите на големи общества като например Америка.“ (с. 327).

Р. Крейпо прави именно това – анализира хиперкултурата – културната антропология. Той посочва не само напредъка на това общество, но и множеството проблеми, пред които то стои – сегрегация, медицинско осигуряване ... Специално се изтъква, че съществува неравно разпределение на богатството и статусите, като предвижда изостряне на това в бъдеще. Авторът отбележва честите разводи, броя на забременяване сред непълнолетните, който застрашително нараства.

Независимо от религиозната си принадлежност, доста от американците са и последователи на т. нар.

патриотична „гражданска религия“ – едно очевидно високомерно гледище от обща културологична гледна точка.

Изключително богатата на материал монография на Р. Крейпо и обсъждането и от широк кръг специалисти, принадлежащи към най-осведомените интелектуални кръгове на американското общество – изследователи, университетски преподаватели и др. (срв.: Благодарности: с. VII), написана много преди трагичния 11 септември 2000 г. (срв.: Brzezinski Z. The choice: Global domination or global leadership. – Wash., 2003.), повдига следните културологични и социологични в основата си въпроси днес:

1. Копирането на модели на поведение от масовата култура (подражаване – без разбиране – на стилове в обществения живот, изкуството, културата, различни от нормалните например сексуални ориентации и т.н. и др.п.) – доколко е форма на социологизация или на десоциологизация на членовете на едно общество?

2. Автонивелирането на собствената културна идентичност на „малките“ народи – до каква степен е допустимо за съхраняването на жизненото за планетарния статус на културата единство на многообразие от различия на много равнища?

Посочените обобщени въпроси са проблеми на културния климат днес.

Евроатлантическата политическа ориентация на страната ни съвсем не бива да бъде възприемана примитивно като загърбване на т. нар. културно самосъзнание на обществото, което е в основата на феноменологията на *Homo sapiens*’а.

Дълбокото послание и на американската културна антропология, и на труда на Р. Крейпо е търсено на съответствия, комуникации между културите: Д И А Л О Г.

За разбирането на същността на съвременния диалог между културите особено полезно е изучаването, познаването и развитието на съвременната културна антропология, което може да започне с препорочтане на книгата на Р. Крейпо в контекста на многообразните вторично-документални (електронни и традиционни) потоци от информация в областта на хуманитарно-научното знание.

БИБЛИОГРАФИЯТА КАТО ЕВРИСТИКА (НАБЛЮДЕНИЯ ОТ ПРОЦЕСИ НА РЕКОНСТРУКЦИЯ)

Николай Поппетров

Наблюденията ми от един близо десетгодишен период, както и отделни конкретни занимания с библиография (като потребление и като изследване) затвърждават у мен убеждението, че:

1. Съществуват цели категории научни работници, които не са запознати нито с технологията на библиографското дирене, нито с дори елементарното съставяне на библиографски списъци и ползване на библиографски издания;

2. Забелязва се значителна безпомощност и от страна на литературоведи, библиографи и други специалисти в областта на библиографското проучване и атрибутирането.

Писаното през първата половина на 80-те години от Йордан Василев се отнася със същата сила и за ситуацията близо 20 години по-късно: „Някои от авторите не бяха запознати със съществуващите справочници (дори основни), не знаеха как се прави библиографско проучване за даден автор или произведение, а мнозина нямаха точно понятие за начините на позоваване и изобщо за оформянето на апарата към литературно-историческия текст“ (1).

Като прибавим политизирани позиции, довеждащи до изопачаване на причинно-следствени връзки или премълчаване на факти, както и на попадането на напълно случайни лица в полето на научната работа не е трудно да си обясним защо картината, щрихирана от Василев се оказва удивително устойчива.

От друга страна, българската библиография е област на интензивно развитие, направление с многообразни, солидни и впечатляващи постижения и с

добри традиции. Зад гърба си тя има солидни репертоари, утвърдени подходи и обособено поле на действие. Същевременно след извършените коренни промени (краят на 80-те – началото на 90-те години) се поставят на дневен ред проблеми, произтичащи от липсата на библиографско обезпечаване на събития, теми и личности от българската политическа, стопанска, социална, а и литературна като цяло – културна история, най-вече (но не само) от периода 1878 – 1944 г. Националната библиография е в своеобразен дълг към българското минало и това е един от актуалните проблеми в библиографската област, очертаващи се в годините след промяната (2).

Повишаването на библиографската култура на изследователите, както и резултатността от библиографските изследвания преминава задължително през овладяване на изследователските методи, подходи и модели, съставляващи областта наречена *библиографска евристика*.

Дефинициите на библиографската евристика се различават съобразно акцентите върху съдържанието, които отделните автори поставят. Според класика в тази област Берков това е учение за намиране (при посредничество на библиографски пособия) на „недостигащи ни сведения“ (3). В друго определение библиографската евристика се идентифицира с „най-фините методически прийоми на библиографско дирене“ (4). Българското определение гласи: „библиографската дисциплина, разработваща теорията и методиката на библиографското издиране“ (5).

Може да се дискутира доколко библиографската евристика е дисциплина, а не набор от средства и подходи, или изразено по друг начин, система от методики, както и дали пътят до една успешна атрибуция трябва да се обозначава с понятието евристика. Класици като Берков и Гречихин са дали достатъчно примери и определения, както и са изяснили основни направления на разглежданата област. Че това, което се нарича евристика е необходимо и дори жизнено важно ни показва както практиката, така и налагашите се и до сега изводи, че някои от модерните технологии все още са неприложими (или безрезультатни) в някои специфични аспекти на библиографското изследване. Изводите които Й. Василев прави (на база опита си от показалците на Т. I на Периодика и литература) синтезират значението на библиографското проучване, без което всеки текст ще бъде белязан с недостатъчно информационна стойност, „с недостатъчен справочен потенциал“ (6). От своя страна повечето автори посочват подчертано индивидуалния характер на „творческото търсене“, съпроводящо изследванията, обозначавани като евристика; други акцентират върху неформализация (7) се творчески характер; проучвания, които не се поддават на механизиране. „Сложната структура на записа затруднява – според обобщено българско определение – използването на машиночетими формати...“ (8).

Реалното прилагане на подход, който може да се определи като библиографска евристика изисква познаване на основните възгледи на съответните тексткритични школи и преди всичко концепциите на руското (съветското) библиографзнание.

Склонен съм да разбирам по евристика **реконструкционен** процес, операция по възстановяване на някаква неизвестна (непозната нам) действителност, атрибуиране на действително авторство. Действия, водещи съгласно формулировката на Берков към „установяване на недостигащото звено“ (9).

Предпоставка за всеки процес, който претендира да се обозначи като евристика е изясняването на изходната ситуация – не само с какво разполагаме като факти, но и какъв библиографски и друг ресурс от който ще черпим информация съществува. Всеки, и особено този, който претендира, че е професионален библиограф, трябва да е наясно с факторите, които затрудняват всяко изследване. Забележките на

Й. Василев, че микрофилмированите вестници са практически „недостъпни за преглеждане в кратък срок“, и че липсващите в софийските библиотеки, но намиращи се например в Пловдив вестници трябва да се преглеждат на място, т. е. да се пътува до този град изразяват само част от една горчива действителност. Към нея спадат и трудностите, свързани с откриване на биографични и други фактологични сведения от архивен произход, противоречивата информация, съдържаща се в различните справочници, енциклопедии и показалци; самият не особено богат, не особено прецизен и често с произволен подбор на материала кръг от справочници и енциклопедии. Тези недостатъци, съпроводени от почти пълната липса на критичност, специализирана критика, както и на общовалидни подходи за оценяване на справочни и библиографски произведения ограничават приложимостта в български условия на някои от основните елементи на подходи като този на Берков (11).

Качествата, нужни на изследователя, изправил се пред предизвикателството „евристичен“ подход са очертани в основополагащите се текстове на Берков. От тях, струва ми се, че заслужават да се изтъкнат (може би и защото не винаги се дооценяват) изискванията за внимание към детайла, асоциативността на мисленето, комбинативността на ума, голямата мобилност на знанията, критичността (като основен белег на всеки евристичен подход според мен) (12). Не без значение са и всеотдайнността и любовта към работата (13), но съществена се оказва на моменти и подценяваната от класици като Берков интуиция. Колкото обаче и библиографското майсторство да се счита от някои за дар свише решаващи за успеха на всяко библиографско дирене са дейности, които в значителна степен могат да се рационализират и алгоритмизират. В този смисъл библиографската евристика трябва да се възприема като спазване на набор от условия, които съчетани с рутина, интуиция и методичност осигуряват благоприятния резултат.

Едно от напълно пренебрегваните условия за резултатност е изискването да се познава книжовната ситуация по времето на проучваното събитие. Фактори като хоризонт на времето, темпорална, социална и манталитетна обусловеност на receptionта са само част от важните елементи, отчитани от евристичния подход в библиографията.

Сърцевина на евристичния подход не е „искарата божия“, за която в различни словесни облекла се споменава в повечето анализи на библиографска дейност или портрети на библиографи, а планирането. Наблюденията ми от сравнително сложни библиографски проучвания, натрупания опит на български изследователи (например споделения от Й. Василев), основното съдържание на маркираната от Берков методика поставят на първо място изработването на изследователски план. Схематизирането на отделните операции и разполагането им като част от цялостната програма на изследването позволява обозримост на отделните изследователски стъпки (операции). А това е нужно, най-малкото, за да се операционализират връзките между даден факт и неговото отразяване, както и връзките между фактите. Планирането, обособяването на акценти, на изследователски етапи позволява и разкриването на причинно-следствена обусловеност между явления и интерпретации.

Упражняването на евристични изследователски дейности е възможно единствено при съчетанието на *група задължителни фактори* като:

- добра библиографска подготовка на изследователя;
- наличие на система от указатели и справочници, на ефективни връзки между бази данни, институции които съхраняват информация и т. н., съответно – добра възможност нужната информация да се набавя и ползва;
- асоциативно мислене, подчертан афинитет към алгоритмизиране на работата.

Може да се открие изразена обвързаност между състоянието на информационната база и личностните качества на изследователя. Решаващо условие за всяка успешна работа в разглежданото направление е и възможността изследователя да си осигури реален и ефективен достъп до съответните информационни източници. А това зависи в еднаква степен от самото състояние на информационните ресурси (от бази данни и връзки между тях до типове енциклопедични справочници, библиографии, както и междубиблиотечни връзки). Подчертано внимание трябва да се отделя и на личността на изследователя, изискванията към която могат да се сведат, в едри щрихи до:

а) умения да се определят целите на изследването, да се планира то, като се направи систематизация

на въпросите, подлежащи за решаване и паралелно с това се систематизират източниците, от които ще се търси информация. Става дума за операции по сравнително точното определяне на първоначалните параметри (вид и обхват) на операциите и необходимата за решаването на съответния казус информация;

б) умения за критично оценяване на информационните източници, съответно на своята собствена работа.

Тези изисквания към личността на изследователя са задължителни и дори може да се каже, сравнително елементарни и съвпадат в едри щрихи с изискванията, които ред автори поставят пред завършващи студенти, ориентиращи се към изследователска работа (14).

Библиографската евристика може да се изрази условно като триада от сравнително равнопоставени елементи: база (информационни масиви) – личност на изследователя – многофункционален анализ.

Евристичният процес е тъкмо съчетанието на трите елемента, а неговата сърцевина е многофункционалния анализ. Слабата подготовка; липсата на желание; непознаване на епохата, източниците, фактите; зле организираните бази данни, справочни издания, архивни и библиотечни каталози (и трудно функциониращите връзки между отделните институции, дори от един вид) обясняват голяма част от неуспехите при атрибутирането на текстове, разкриването на автори, локализирането на факти в темпорален или пространствен план.

Ще приведа пример с произведения на д-р Николай П. Николаев, неправилно приписвани на други, със сходни имена автори, като покажа един от възможните пътища на атрибуция в този случай.

Често погрешното атрибутиране се дължи на осъкдни сведения за автора и книгите му. В разглеждания случай с д-р Николаев дълги години наред поради неговата политическа кариера и дейност до 1944 г. името му е почти непознато за следвоенното поколение хуманитаристи и с минимални изключения не се среща в научни или популярни публикации (15). Погрешното атрибутиране може да се избегне или коригира чрез използването на архивни материали или чрез новопоявила се информация. За типичен може да се вземе примерът с книгата на Н. Ник. Сънчево захожда, Приказки. Шумен, 1909. В библио-

графския корпус „Български книги 1878 – 1944 г.“ тя е включена под № 31635 (т. IV на Репертоара) като произведение на Николай Николаев. Същият автор е представен там и с Бояшки дни. Първи впечатления и скици, София, 1909 (№ 31634), издадена с псевдонима Н. Бездомник. Веднага след тези книги в репертоара следват няколко заглавия (№ 31636-31644) с автор Николай Петров Николаев. Те са от групата на обществено-политическата литература, докато тези на първия автор са художествена проза. Че става дума за двама автори свидетелства и именния показалец към Български книги, в чийто том VIII, кн. 2, двамата автори са обособени според записите в корпуса (16). Иван Богданов, позовавайки се на служебния каталог на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ приема, че псевдонима Н. Ник., с който е подписана книгата „Сънцето захожда“ и псевдонима Н. Бездомник са на едно и също лице, което той представя като Николай Николаев – журналист (17). Неговата теза кореспондира с решението в „Български книги“ приказките „Сънцето захожда“ да бъдат сложени като произведение на литератора Николай Николаев.

Преди да изложа съображенията си против тази атрибуция ще обърна внимание върху правилното възпроизвеждане на псевдонима. В третото издание на псевдонимния речник (1989 г.) Богданов дава версия Н. Ник., такава, каквато в 1979 г. е фиксирана в Т. IV на „Български книги“. Може дори да се редположи, че неговата версия е производна на тази от репертоара, освен ако не е автор на атрибуцията, дадена в „Български книги“, нещо което не е възможно, отчитайки технологичния печатарски процес на съответния том и което се опровергава от следващите факти. В 1978 г., във второто издание на речника си същия Богданов (позовавайки се на служебния каталог на НБКМ) посочва версия за псевдонима Ник. Н. (18). Съответният фиш на служебния каталог съдържа бележката, че в книгата авторът е изписан Ник. Н. Прегледът на самата книга de visu потвърждава това. На корицата ѝ името е разкрито (допълнено с молив) Ник. [олаев] Н[иколай] (19). Независимо каква е било формата, т.е. дали Ник. Н. означава Николай Николаев, или както анонимния библиотечен работник го е разчел – Николаев Николай, псевдонимът се класифицира според своята реална графика, а не

според скритото зад нея съдържание. Оттук веднага изниква въпросът – на какви основания ясното посочване (при второто издание на речника на Богданов и върху фиша от служебния каталог на НБКМ), че псевдонима е Ник. Н. става (в „Български книги“ и в третото издание на речника) Н. Ник.? Доколкото не знаем причините за разчитането, дадено в „Български книги“ можем да приемем, че то е произволно. Текстуалният анализ, съпоставката между тематиката и някои други съображения говорят в полза на друга версия за авторството на „Сънцето захожда“. Тя се потвърждава от издадените посмъртно мемоари на публициста и политика д-р Николай Петров Николаев. В тях той отбелязва, че „Сънцето захожда“ е негово произведение, добре посрещнато от критиката (20). Същото се твърди и в автобиографична скица от началото на 20-те години на ХХ в. (21). Впрочем, литературните занимания съвсем не са епизодични за този автор (22). Ясните мемоарни и документални сведения налагат книгата, отбелязана в репертоара с № 31635 да бъде поставена при книгите на д-р Н. П. Николаев, а не при Николай Николаев (Бездомник). Нейното място трябва да бъде между сегашните индекси 31643 и 31644.

Що се отнася до личността на Николай Николаев с псевдоним „Бездомник“ (и „Трансформатор“), популярно име в хумористичния печат в самото начало на 20 век (например между 1904 и 1911 г. на страниците на „Българан“ и „Барабан“) липсват солидни факти, за да се внесе повече яснота в жизнения му път. Още повече, че информацията за лице (лица?) с такива имена и в най-солидните справочни издания също не е диференцирана и конкретна (23).

Бъркотията около името на д-р Н. П. Николаев съществува и в поредицата Периодика и литература (ПЛ). От показалците на Т. 4 избирам произволно името Николаев, Николай П. с препратка към основния текст (с. 228). на същия том, и за биографично съведение – към показалеца на ПЛ, Т. 3 (24). В трети том името е разкрито като Николаев, Николай (Н. Н. Попов), „книжовен деец и библиограф“ (25). Той е сочен (в Т. 4) за автор на текстове от сп. „Свободно мнение“, г. III, 1915), между които пътеписа „Писма от север“ (26). На каква основа е прието, че книжовника и библиограф Н. Н. е автор на въпросния, а и други текстове не е посочено. Но не Николай Нико-

лаев Попов е автор на пътеписа, а д-р Николай Петров Николаев. Това мое твърдение може да се докаже текстологично и със сведения от биографията му (в началото на второто десетилетие на века той следва военно-юридическа академия в Санкт Петербург). Тук ще си послужа обаче с най-лесния аргумент – неговото собствено свидетелство (27).

Ходенето по мъките на изследователя продължава, защото в том 5 на ПЛ срещаме Николай Попов Николаев, форма отликаваща се от посочената в т. 3 Николай Николаев Попов, но с идентични биографични данни (28). На него пък са приписани редакторска дейност и авторство на материали в сп. „Нашата конница“ (29). Так обаче става дума за д-р Николай Петров Николаев, който като известен общественик и кавалерийски офицер участва в редактирането и е автор на публикации в списанието (30).

Не можем да бъдем придиличви към авторите и съставителите на „Български книги“ и „Периодика и литература“, нито към Иван Богданов. В случая по-грешните атрибуции, неточното разчитане на псевдонима, размяната на поредността на имената при Николай Попов Николаев са в по-голяма степен резултат на хаоса, който цари в справочната литература, архивните и книжовните хранилища, отколкото на немарливост и непрецизност. Причина е и осъдната и много неточната информация за д-р Н. П. Николаев в справочни и енциклопедични издания. Разбира се, не трябва да се премълчава и лекотата, с която различни автори в ПЛ правят идентифициране на д-р Николаев с библиографа Николаев. В този случай не може да става дума за никаква евристика. Нещо повече, дори да не се познава биографията на д-р Н. П. Николаев има факти от биографията на книжовника Николаев, които ясно указват, че той не може да бъде автор на текстовете, които тук атрибутирахме на квазисъименника му д-р Николаев.

БЕЛЕЖКИ

1. **Василев, Й.** Библиографията и литературния историк // Българска библиография'85, С., 1986, с. 115.
2. **Ковачев, М.** Съвременен библиографски прочит на българската история от Освобождението до 1944 г. // Библиотека, 1993, № 3, 20–23.
3. **Берков, П. Н.** Избранное. М., 1978, с. 86. Цит от работата му Библиография и научна работа (1957 г.)

4. Книга. Енциклопедический словарь. М., 1982, с. 45.
5. Българска книга. Енциклопедия. С., 2004, с. 57.
- Автор на текста за библиографската евристика – Т. Янакиева.
6. **Василев, Й.** Цит. съч., с. 111.
7. Книга. Енциклопедический ... , с. 45.
8. **Янакиева, Т.** Боян Пенев през погледа на библиографа // Живот сред книгите, Юб. сборник в чест на ... проф. д-р Е. Савова. С., 2004, с. 107, 108.
9. **Берков, Н. П.** Цит. съч., с. 145 (Библиографическая эвристика, 1960 г.).
10. **Василев, Й.** Цит. съч., с. 112.
11. **Берков, Н. П.** Цит. съч., с.
12. Пак там, с. 94 (Библиография и научная работа...)
13. **Василев, Й.** Цит. съч., с. 111.
14. Вж **Homann, B.** Standarts des Informations Kompetenz // Bibliotheksdienst, 36, 2002, 5, 625–638.
15. **Поппетров, Н.** Д-р Николай Петров Николаев – политик, общественик, публицист // Минало, 1996, № 2, 77–88.
16. Български книги 1878 – 1944. Библиографски указател. Азбучна поредица. Т. I–VI, 1978 – 1983, Т. VII, Добавки и поправки, С., 1995. Т. VIII, Ч. 1–2, Именен показалец. С., 1997, 2000.
17. **Богданов, Ив.** Речник на българските псевдоними. 3. осн. прераб. и доп. изд. С., 1989, с. 492, съответно с. 389.
18. **Същицят.** Речник на българските псевдоними. 2. осн. прераб. и разш. изд. С., 1978, с. 427, 536.
19. Сигнатура в НБКМ 227171
20. **Николаев, Н. П.** Фрагменти от мемоари. С., 1994, с. 53.
21. НБКМ-БИА, ф. 274, арх. ед. 1, л. 3.
22. За влиянието на Боян Пенев върху Н. П. Николаев, както и за литературните интереси и изяви на последния вж **Николаев, Н.** Цит. съч., с. 45, 46, 84.
23. Вж ПерIODика и литература, Т. 3, С., 1994, с. 751, сътв. 636–637.
24. ПерIODика и литература, Т. 4, 1995, с. 622.
25. Пак там, Т. 3, с. 751. За Николай Попов Николаев вж Енциклопедия Българска книга, с. 310.
26. Пак там, Т. 4, с. 228 (автор на текста К. Бъклова)
27. **Николаев, Н. П.** Цит. съч., с. 55, 60.
28. ПерIODика и литература, Т. 5, С., 1999, с. 488.
29. Пак там, с. 13, 15 (автор на текста В. Михова)
30. Като любопитен допълнителен щрих към кавалерийската биография на разглеждания тук автор може да се определи и книгата му **Николаев, Н. П.** Конници. С., 1918, съдържаща документално-художествени очерци.

БИБЛИОТЕЧНИТЕ ПРОМОЦИИ - ПРОЯВА НА „ТЕСНИ МЕСТА“

гл. ас. д-р Евгения Русинова

Организирането и провеждането на промоции е важен акцент както в теорията и практиката на някогашната работа с читателите и пропаганда на книгата, четенето и библиотеката, така и на съвременния библиотечен PR.

В българските условия промоциите са се превърнали в отдавнашна, бих казала отлично отработена практика. Те са неразделен момент от активностите на различните видове библиотеки. В някои моменти и за някои библиотеки те са основния акцент в календара им на прояви.

Промоционалната дейност е била обект на внимание само в редки случаи. Сведения за нея в професионалния библиотечен печат откриваме в материалите от типа „хроника“ или в текстове със съдържание подведенено под някакъв накърняващ обективността знаменател (идеологически или свързан с емоционална оценка). Не разполагаме нито с по-сериозни обобщения, нито с проучвания върху промоционалната дейност на българските библиотеки. Това, ако не проваля, то силно затруднява извеждането на акцентите за разглежданата дейност през различните години, както и откряването посоката на най-силната активност. Наблюденията показват, че както в миналото, когато са се извършвали в рамките на зададен (поради централното планиране и идеологическа диригираност) дневен ред, така и сега, когато изборът им се основава на неограничения с нищо

интерес и желание на библиотекарите винаги библиотечните промоции са играели ролята на пълнеж, добавка към библиотечния дневен ред. По-малко в миналото и много повече сега те са провеждани самоценно по отношение общата активност на библиотеките.

Липсата на внимание и самоцелността при съвременните библиотечни промоции обезсила очаквания от тях ефект. От опит мога да твърдя, че на промоциите се гледа като на дейност, служеща за запълване на библиотечния календар, в голяма степен формално, без връзка с други библиотечни прояви. Често мотивите за дадена промоция са изцяло субективни – напълно комерсиални (по-рядко), повлияни от политически симпатии (доста по-често), или доминирани от съвсем честни емоции (най-вече).

Библиотековедската ни мисъл е изцяло в дълъг към промоциите (1). Специализирани библиотековедски текстове за тях трудно биха могли да бъдат открити. Промоциите попадат на страниците на засягащи библиотечни и книжовни теми издания само ако са свързани с някой от посочените по-горе субективни мотиви. За масовата преса и за телевизията те са от значение, ако на тях присъстват големи имена, хитови личности и ако става дума за събитие, отговарящо на повика на времето.

За по-голяма яснота ще конкретизирам съдържанието на двете използвани понятия.

Промоцията разглеждам като дейност по представяне на книга, библиотечна услуга и издателски поредици, нова информационна технология и продукти върху некнижни носители – CD, мултимедия и др., провеждани в рамките на библиотечните прояви. Ще отбележа, че стеснявам понятието, използвано в англоезичната книжнина като термин, включващ всяка дейност по представянето на библиотеката пред медиите, публиките и пред обществото като цяло (2).

Промоцията е свързана с поставяне на акцент върху същността на събитието, върху делото на автора/авторите и е съпътствана с изразяване на оценки, обмяна на мнения, неформални контакти, а в отделни случаи е съпътствана с продажби и изложби. Тя е широко приложима по отношение на художествената литература. Присъща е на всички видове библиотеки, с уточнение, че поради спецификите на някои от тях промоционалната им дейност е изключение.

Под **тясно място** разбираам зона на постоянно проявяващи се и превръщащи се в обичайни грешки и слабости. Тесните места ограничават резултатността на промоциите, но са толкова обичайни като явление, че се пренебрегват напълно. В библиотечната практика тесните места се припознават като рутинни недостатъци. Разработени са редица подходи (стъпки) за тяхното преодоляване, съответно недопускане. В български условия обаче те не се радват на внимание. Пренебрегването им е резултат от високомерието, с което в специализираните публикации и издания се гледа на промоционалната дейност.

Определянето на тесните места би могло, според мен, да се разглежда като неразделна част от анализа на „силните и слаби места“, а в по-широк план – от анализите (3), предшестващи маркетинговата и PR дейности.

Най-общо може да се приеме, че тесните места произтичат от действията на два вида фактори:

– **вътрешни** – на организацията, съответно организирането;

– **външни** – на средата.

Вътрешни са всички фактори, свързани с организирането на промоцията (и засягат технологията на промоционалния процес), вкл. ролята на личностния фактор, както и политиката, провеждана от институцията.

Външните се изразяват във влиянието на различни увлечения, групови интереси, медийни пристрастия, моди и т.н. Нужно е да се изтъкне, че

книжовните събития в повечето случаи не само че не зависят от библиотеката, но обратно (както практиката показва), преобладаващо се развиват извън нейното участие. Много рядко книжовния дневен ред се формира от библиотеката, макар и тя да участва в осъществяването му. Тази особеност поставя пред библиотечните промоции изисквания, свързани със синхронизирането на библиотечните прояви с актуалния дневен ред на обществото. Разминаването между него и това, което библиотеката организира еестествено и възможно, но съдържа в себе си и опасността библиотечните промоции да се окажат самоцелни спрямо политиката на съответната библиотека. Трябва да се признае, че библиотечният салон може да приюти множество последователни промоции, без те ни най-малко да се отразят на нейната известност, и още повече на посещаемостта. Оттук и значението на проблема за тесните места, особено, ако го разположим в плоскостта на библиотечната практика.

Основните слабости изведени като тесни места могат да се систематизират така:

- липса на средства (колкото и промоцията да е една от евтините библиотечни прояви материалният ресурс не е за подценяване);
- липса на ресурс – инвентар, технически средства, компетентни организатори, водещи на промоцията и др.;
- организационни недостатъци – късна или недобра разгласа. Тук попада и преднамереното не-разгласяване (да го наречем „публичност само за свои хора“);
- спорадичност: в този случай ефект може да се очаква само по отношение на представяното събитие;
- изместен акцент/неправилен акцент – случаи, свързани преди всичко с лошо организиране и ръководене на самата промоция. Като следствие проявата се изражда в безредна говорилня, спорове извън темата на книгата (съответното промоционално явление), тягостно преповтаряне на спомени, политически обвинения и др.п.

Основно „тясно място“ за промоциите е *недоброто планиране*. Посочените дотук слабости в основата си са грешки на концепция, планиране и провеждане, т.е. организационни грешки. Не е случайно, че в литературата върху библиотечната масова работа (работка с читателите), както и за библиотечния PR се

набляга толкова много на изработването на ясни, детайлни предварителни планове за всяка промоция.

Особен случай, който трябва да се отбележи, е *непрестижността* на промоцията (непрестижна книга, място за промоцията, тема, водещ и т. н.). Едно сбутано читалище с неподходящо помещение и без популярност може да разчита само на епизодични прояви на автори и издатели. За издателя това ще бъде еднократен експеримент. Не бива обаче да се пренебрегва, че интересът към дадена промоция е обвързан много тясно с личността, чието произведение се представя, съответно – личността, която води, ръководителя, под чийто патронаж е, или която присъства на промоцията. Ако личността (автор, издател, водещ, персонаж на произведението и т.н.) е хитова, харизматична, престижността на мястото няма особено значение. Дори в разпадащ се и неудобен салон лице от първите страници на пресата може да събере многобройна публика. А тези особености показват колко е важно организиращите промоциите да притежават основни познания върху социално-психологическите специфики.

Преодоляването на тесните места е спъвано от рутината, с която в библиотечните среди се отнасят към промоциите. Твърде елементарно се гледа на промоционалната дейност, както от организиращи я библиотечни специалисти, така и от библиотечни ръководители. Като правило не се отчита ефекта от проявата за библиотеката, а извършеното механично се включва в списъка на извършените дейности.

Решавашо условие за успешно провеждане на всяка промоция е стриктното осъществяване на следните стъпки:

планиране / организация-провеждане / обратна връзка / оценка

Няма да се спират на подробности, като например избор на тема, съответно автор, ако е книга, на ролята и изискванията към водещия, необходимостта да се следват съвсем точно детайлните условия, на които трябва да отговаря във всеки един момент промоцията – от подготовката на съобщенията за нея до оформянето на оценката след провеждането ѝ. Използването на PR подход (4) осигурява подобна организираност. Прилагането на PR постановки откроява акценти като: определяне на целите, проучването на околната на библиотеката среда и

потенциалната аудитория, планирането на самата проява, обратната връзка при всяка фаза на процеса и като последна, но неотделима от другите стъпки – оценката (5).

Библиотечната промоция може да се разглежда като самостоятелна дейност и като част от библиотечния PR. В съвременни условия промоциите обичайно се вз приемат като част от PR. За тяхното резултатно провеждане такава гледна точка е особено подходяща. PR подход позволява да се съгласуват промоциите както помежду си, така и с другите библиотечни активности. Неговото използване е предпоставка за организиране на множество на брой, свързани, ако не тематично, то поне в темпорално обусловена редица промоции. Но дори и при изолирани, проявявани през дълги паузи промоции PR подходът най-малкото позволява да се внесе рационалност в организацията, подтиквайки към оптимизиране на усилията и към необходимата оценка.

Прилагането на PR гледна точка към спорадичните промоции например позволява извеждането на поука от непланиран, неочекван и непредвидим ефект, който по някой път те носят. Овладяването на принципите на PR и на базиращите се на обобщен многобройен опит правила за провеждане на различни промоционални прояви не само че повлиява върху разгласата на промоциите, но откроява и комуникационното им значение за библиотеките. Разгледани не самоцелно, а поставени в центъра на цялостна програма съобразно принципите на PR библиотечните промоции могат да се превърнат в място на изгодни за библиотеката социални контакти.

В областта на промоциите българската библиотечна колегия разполага с два изразени примера: на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ и на Столична библиотека. По много причини, свързани с мястото на двете институции в културния живот, техните мащаби, медийна известност и др. техният опит не може да се разглежда като обобщаващ пример за промоция в български условия. Двете основни задачи, които стоят пред българската библиотековедска мисъл в областта на промоциите са:

- систематизиране на практиката на различните видове библиотеки, с акценти върху регионалните и върху читалищните библиотеки и оттам, извеждане на

специфичните белези на българската библиотечна промоционална практика;

- прокарване на тънката, но съществуваща разделятелна линия между библиотечна промоция (тесен смисъл) и промоция в библиотеката (широк смисъл). Това е задача, свързана както с овладяването на принципите на библиотечния PR, така и с усвояването принципите на модерния библиотечен мениджмънт.

БЕЛЕЖКИ

1. В българската практика, а и в специализирани публикации се отдава значително внимание на издателски промоции и на „премиери“ на книги. Вж напр. **Георгиев, А.** Управление и маркетинг на книгоиздателската дейност. В. Търново, 2002, 187–190. Сравни с: **Gent, S.** Die Taschenbuch Fibel. Frankfurt/Main, 1992, където в контекста на работата с медиите се говори за книжна премиера (р. 160) и презентация на издателство (р. 236).

2. Вж напр. фундаменталните изложения **Esdal, M.** S. Library Promotion Handbook. Phoenix, Ariz. 1980; **Shenman, S.** ABS's of Library Promotion 2-nd ed., Metuchen, NY, 1988.

3. „Тесните места“ много лесно биха се откроили чрез приложение на SWOT анализа. Вж също **Petsch, P.** Die Städken-Schwächen Analyse// Die effektive Bibliothek. Bd. 1, Berlin, 1992 (= dbi Materialien Bd. 119), р. 91–103.

4. Под PR подход разбираам в случая приложението на принципите и техниките на PR към библиотечната работа в съвременни условия. Вж **Е. Русинова.** Public Relations – отличителен белег на съвременната библиотека (Библиотеки, четене, комуникации. В. Търново, 2003, 129–138. По-подробно в моята книга: **Русинова, Е.** Библиотечен търбик рилешънс. С., 2003.

5. За общата оценка много прегледно: изложението в **Wilcox, D., P. Ault, W. Agee.** Public Relations. Strategies and Tactics. (3-rd Ed.), New York, 1992, р. 210–229.

Корица на брой 1
на сп. „Издател“, излязъл
през октомври 1994 г.
Основател
Лъчезар Г. Георгиев

Годишен абонамент или заявка за сп. „Издател“ може да направите на адреса на редакцията:

5000 Велико Търново, ул. „Теодосий Търновски“ № 2,
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Ректорат
Катедра „Библиотекознание и масови комуникации“
за доц. д-р Лъчезар Георгиев Георгиев.

Моля, свържете се на тел.: 062/ 63 58 53 (1712)

DEAR READER,

You can subscribe to the „Publisher“ magazine for the year 2005 by sending the subscription fee by mail-order to the following address:

5000 Veliko Turnovo, 2 Theodosi Turnovsky Str.
„Cyril and Methodius“ University
Prof. Dr. Luchezar Georgiev Georgiev

Please, write „Subscription fee for the „Publisher“ magazine“ on the mail-order as well as your address and Telephone number for delivery and contact. Tel. 062/062/ 63 58 53 (1712); GSM 0889 538 566 Thank you!

ПЕЧАТНИЦА „СИРА“ – Велико Търново, 2005

ПЕЧАТНИЦА

Си*р*а

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

- Цветоотделяне и предпечат
- Висококачествен офсетов печат до 70/100 см
- Лакиране с UV-лак
- Горещо ламиниране
- Топъл печат и релефен печат
- Щанцоване на картон и велпапе

Поръчки - тел.: 062/649 845, Цветоотделяне - тел: 062/649 860

Факс: 062/649 895, E-Mail: info@siraprint.com

ISSN 1310 4624